

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

İLKÖĞRETİM 7. SINIFLARDA OKUTULAN
VATANDAŞLIK VE İNSAN HAKLARI EĞİTİMİ DERSİNDE
ÖĞRENCİYE KAZANDIRILMASI AMAÇLANAN EVRENSEL DEĞERLERE
İLİŞKİN TUTUMLAR ÜZERİNDE ÖĞRETİM SÜRECİNİN ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Zafer ÇAKMAK

HAZIRLAYAN
Kadir KOÇ

ELAZIĞ – 2007

II

ONAY

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Bu tez / / 2007 tarihinde aşağıda belirtilen jüri üyeleri tarafından
oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.**

Başkan

Üye

Üye (Danışman)

**Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../2007
tarih vesayılı kararıyla onaylanmıştır.**

ÖNSÖZ

İnsanlar toplumsal bir varlık olarak toplu halde diğer insanlarla bir arada yaşamaya başlamasından itibaren kendi hayat alanı hakkında her zaman birbiriyle mücadele halinde olmuştur. Bu mücadelede kendi dünyasını zenginleştirmeyi de bilmiştir. Zamanla elde edilen hak ve özgürlükler yine belli oranda kısıtlanmıştır.

İnsanın insanca yaşaması çabasının yanında insanların yaşam alanlarının daraltılma gerçeği de güncelliğini yitirmemiştir. Her toplumun kendi içerisinde engelleri ortadan kaldırmaya çalışınlar olmuştur. Bu faaliyetlerin birçoğu kendi zamanı dışına taşarak diğer insanlara da yol göstermiştir. Toplumlar kendi kurallarını oluştururken bu farklı olumlu olaylardan esinlenmiş ve kendi değerlerini de diğerlerine aktarmışlardır.

İnsan toplum içerisinde vatandaşlık bağıyla diğer insanlara bağlanır ve bu bağ kimsenin kimseye üstün olmasını kabul etmez. Eğitim sistemimiz de öğrencilere bu vatandaşlık bağını aşılama; öğrencileri çağın sorunlarına karşı duyarlı birer vatandaş olarak yetiştirmek amacıyla ilköğretim 7. ve 8. Sınıflarda Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin okutulmasını gerekli kılmıştır.

Bu çalışma öğrencinin sosyal hayattaki yerini bilmesi; doğruları kavraması ve bu doğruları tutuma dönüştürmesi çabasını açıklamaya çalışan bir özellik taşımaktadır. Öğrencinin tutumlarına etki eden farklı faktörlerin toplumda oluşum biçimi ve öğrencinin bunu benimseme süreci dikkate değerdir. Herkesin eşit ve hür olduğu bir dünyada bireyin insan olmanın gerekliliğini kavraması; çevresine topluma ve dünyaya katkıda bulunan bir birey olarak yaşamını oluşturan tutumların farkına varmasını sağlayacak her fikre kapı açacak çalışmaların her dönemde yapılması gerektiğini belirtmek gerekir. Toplumun kendi gerçekliğini evrensel yeniliklerle sağladığını unutmadan evrene açılmasının zorunluluğunun da kendi derinliklerinde yattığını bilelim.

Bu çalışmayı hazırlarken bana sürekli destek olan, çalışmanın şekillenmesinde büyük emekleri olan hocam Yrd. Doç. Dr. Zafer ÇAKMAK'a teşekkür ederim

ÖZET

İlköğretim 7. Sınıflarda Okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Öğrenciye Kazandırılması Amaçlanan Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlar Üzerinde Öğretim Sürecinin Etkisi
Yüksek Lisans Tezi

Kadir KOÇ
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Zafer ÇAKMAK

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İlköğretim Anabilim Dalı

Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı

2007; Sayfa: XV + 147

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi, ilköğretim ikinci kademedeki 7. ve 8. sınıflarda okutulan bir derstir. Bu dersin içeriğinde genel olarak insanın dünyadaki yeri, insan olma bilinci, insan hakları, vatandaş olmanın gerektirdikleri, demokrasi, evrensel ilkeler, evrensel değerler, yönetim anlayışları, uluslar arası belgeler gibi konular yer almaktadır.

Bu derste, evrensel değerlere ilişkin tutumların öğrenciye kazandırılmasında öğretim süreci boyunca etkinlikler yapılmaktadır. Öğretim sürecinin, evrensel değerlere ilişkin tutumların oluşmasındaki etkisini belirlemek için 41 maddelik beşli Likert tipi “öğrencilerin evrensel değerlerine ilişkin tutum ölçeği” geliştirilmiştir. Bu ölçek Baskil Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda 7. sınıfta okuyan 40 öğrenciye öntest ve sontest şeklinde öğretim sürecinin başında ve sonunda uygulanmıştır. Analiz sonuçları göre ölçeğin KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değeri 819; Bartlett testi 5311,891 bulunmuştur. Bu sonuçlara göre ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

Öğretim süreci boyunca öğrenciler olumlu ve olumsuz tutum sergileyebilmektedirler. Öğrencilerin tutumları üzerinde etkisi olabilecek değişkenler de araştırmanın değerlendirilmesi aşamasında dikkate alınmış ve ortaya çıkan sonuçlar ayrıntılı bir biçimde tablolar halinde ele alınmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretim sürecinin evrensel değerlere ilişkin tutumlar üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Araştırmada geliştirilmeye çalışılan “öğrencilerin evrensel değerlerine ilişkin tutum ölçeği” İlköğretim ikinci kademedeki uygulanabilir.

Anahtar Kelimeler: Evrensel değerler, Vatandaşlık Eğitimi, Öğretim Süreci

SUMMARY**The Effect of Education Process Over the Attitudes Regarding Universal Values Aimed to Acquire to Students in Citizenship and The Human Rights Education Lesson Studied at Seventh Grades of Primary Education****Master Thesis****Kadir KOÇ****Thesis Advisor: Assistant Professor Zafer ÇAKMAK****Firat University
Social Sciences Institute
Primary Education Department
The Art of Social Sciences Mastership****2007; Page: XV + 147**

The lesson of “Citizenship and Human Rights Education” is taught in 7th and 8th grades of primary school. In the content of this lesson the issues take place such as the place of the human in the world, the consciousness of being a human, human rights, the requirements of being a citizen, democracy, universal principles, universal values, administration methods and international documents.

In this lesson activities are done during the education process to teach the attitudes relating to universal values. A five-point Likert type scale composing of 41 articles (the scale of students attitudes regarding universal values) is developed to determine the effect of the education process in forming the attitudes concerning universal values. This scale was applied to the forty students from 7th grade of Baskil Boarding School in the beginning and ending of the education process. As to culmination of the analyse, KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) value is 819; and Barlett test result is 5311,891. Considering the results it is possible to say that the scale is valid and reliable.

During the education process students may show positive and negative attitudes. The variables that may have effects over the attitudes of the students have been considered in the evaluation step and the emerging results have been stated in detail in the form of tables. As to the results of the search it is obvious that the education process is effective over the attitudes regarding universal values.

The scale being tried to develop “the students’attitude scale relating to universal values” can be applied at the second step of Primary Education.

Key Words: Universal Values, Citizenship Knowledge, Education Process

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY FORMU.....	II
ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	IV
SUMMARY.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	XIII

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	7
1.2. Tutumlar.....	10
1.3. Likert Ölçeği.....	13
1.4. Amaç.....	15
1.5. Alt Amaçlar.....	15
1.6. Önem.....	15
1.7. Sayıtlılar.....	15
1.8. Sınırlılıklar.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

2. VATANDAŞLIK ve İNSAN HAKLARI EĞİTİMİ	16
2.1. Öğrenciye Vatandaşlık Görev ve Sorumluluk Bilincinin Verilmesi.....	16
2.1.1. Toplumsal Rolünün Farkında Olmak.....	16
2.1.1.1. Toplumsallaşma.....	17
2.1.1.2. Toplumsal Bütünlük ve Sorumluluk.....	19

VII

2.1.1.3. Paylaşım ve Dayanışma.....	21
2.1.2. Tarihsel Gerçekleri Bilmek.....	23
2.1.3. Ulusal ve Evrensel Uyumu.....	26
2.1.4. Kültürel İlerlemenin İçinde Yer Almak.....	30
2.1.4.1. Toplum ve Bireysel Farklılıklar.....	31
2.1.4.2. Toplum ve Kültür.....	31
2.1.4.3. Farklılıkların Ortak Gücü.....	33
2.1.4.4. Değişim ve Kültürün Aktarımı.....	35
2.1.5. Önyargılardan Sıyrılmak.....	37
2.1.6. Çağın Gereklere Açık Olmak.....	39
2.1.7. İçselleştirmeyi Yaşayabilmek.....	40
2.1.7.1. Hoşgörü.....	42
2.1.7.2. Özgürlük.....	43
2.1.7.3. Eşitlik.....	44
2.1.7.4. Demokrasi.....	45
2.2. Uluslararası Kavram ve Kuruluşlar	49
2.2.1. Uluslararası Kavramlar Hakkında Bilgi Sahibi Olmak.....	50
2.2.1.1.Evrensellik	50
2.2.1.2.İnsan Hakları.....	52
2.2.1.3. Kişinin Hak ve Hürriyetleri.....	54
2.2.1.4. Siyasi Hak ve Ödevler.....	56
2.2.1.5. Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler.....	56

VIII

2.2.2. Uluslararası Kuruluşlar Hakkında Bilgi Sahibi Olmak.....	57
2.2.2.1. Birleşmiş Milletler.....	58
2.2.2.2. NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı).....	58
2.2.2.3. Avrupa Birliği.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM.....	62
3.1. Araç.....	62
3.2. Evren ve Örneklem.....	62
3.2.1. Örneklem Dağılımı.....	63
3.3. Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi.....	63
3.4. Madde Havuzu.....	63
3.5. Uzman Görüşü.....	64
3.6. Ön Deneme.....	64
3.7. Faktör Analizi.....	64
3.8. Güvenirlilik Hesaplama Aşamaları.....	64
3.9. Ölçeğin Analizi.....	65
3.10. Evrensel Değerlere İlişkin Tutum Cümlelerinin Analizi.....	66

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	68
4.1. Araştırmanın 1. Alt Amacına Yönelik Bulgular ve Yorumlar.....	68
4.1.1. Ölçekteki 1. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	68
4.1.2. Ölçekteki 2. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	69
4.1.3. Ölçekteki 3. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	70

4.1.4. Ölçekteki 4. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	71
4.1.5. Ölçekteki 5. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	72
4.1.6. Ölçekteki 6. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	73
4.1.7. Ölçekteki 7. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	74
4.1.8. Ölçekteki 8. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	75
4.1.9. Ölçekteki 9. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	76
4.1.10. Ölçekteki 10. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	77
4.1.11. Ölçekteki 11. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	78
4.1.12. Ölçekteki 12. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	79
4.1.13. Ölçekteki 13. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	80
4.1.14. Ölçekteki 14. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	81
4.1.15. Ölçekteki 15. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	82
4.1.16. Ölçekteki 16. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	83
4.1.17. Ölçekteki 17. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	84
4.1.18. Ölçekteki 18. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	85

4.1.19. Ölçekteki 19. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	86
4.1.20. Ölçekteki 20. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	87
4.1.21. Ölçekteki 21. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	88
4.1.22. Ölçekteki 22. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	89
4.1.23. Ölçekteki 23. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	90
4.1.24. Ölçekteki 24. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	91
4.1.25. Ölçekteki 25. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	92
4.1.26. Ölçekteki 26. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	93
4.1.27. Ölçekteki 27. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	94
4.1.28. Ölçekteki 28. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	95
4.1.29. Ölçekteki 29. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	96
4.1.30. Ölçekteki 30. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	97
4.1.31. Ölçekteki 31. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	98
4.1.32. Ölçekteki 32. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	99
4.1.33. Ölçekteki 33. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	100

4.1.34. Ölçekteki 34. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	101
4.1.35. Ölçekteki 35. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	102
4.1.36. Ölçekteki 36. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	103
4.1.37. Ölçekteki 37. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	104
4.1.38. Ölçekteki 38. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	105
4.1.39. Ölçekteki 39. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	106
4.1.40. Ölçekteki 40. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	107
4.1.41. Ölçekteki 41. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	108
4.2. Araştırmanın 2. Alt Amacına Yönelik Bulgu ve Yorumlar.....	109
4.2.1. Cinsiyetin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi.....	109
4.3. Araştırmanın 3. Alt Amacına Yönelik Bulgu ve Yorumlar.....	110
4.3.1. Toplam Kardeş Sayısı Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi.....	110
4.3.2. Babanın Öğrenim Durumu Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi.....	111
4.3.3. Annenin Öğrenim Durumu Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi.....	112
4.3.4. Babanın Mesleği Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin tutumları Üzerindeki Etkisi.....	114
4.3.5. Annenin Mesleği Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi.....	115
4.3.6. Ailenin Aylık Toplam Geliri Değişkeninin Öğrencilerin	

Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi.....	117
4.4. Araştırmanın 4. Alt Amacına Yönelik Bulgu ve Yorumlar.....	118
4.4.1. Yaşanılan Toplumsal Çevreyi Beğenme Düzeyi Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi...	118
4.5. Araştırmanın 5. Alt Amacına Yönelik Bulgu ve Yorumlar.....	119
4.5.1. Ayda Ortalama Okunan Kitap Sayısı Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi.....	119
4.5.2. Günde İzlenen Ortalama Televizyon Saati Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi.....	120
4.5.3. Yılda Ortalama Gidilen Tiyatro ya da Sinema Oranını Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi..	122
4.5.4. Gazete ve Dergi Yazılarını Düzenli Olarak Takip Etme Oranı Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi.....	123
4.5.5. Herhangi Bir Konudaki Fikirlerin Okul ya da Ev Ortamında Rahatça İfade Edilebilmesi Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi.....	124
4.6. Öğrencilerin Öntest ve Sontestte Sorulara Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.....	126
4.6.1. Ayşe 1'in Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.....	126
4.6.2. Ayşe 3'ün Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.....	128
4.6.3. Ayşe 7'nin Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.....	129
4.6.4. Ahmet 26'nın Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.....	130
4.6.5. Ahmet 27'nin Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların	

XIII

Değerlendirilmesi.....	131
4.6.6. Ahmet 30'un Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.....	132
4.6.7. Ahmet 28'in Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.....	133
4.6.8. Ahmet 21'in Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.....	134
4.6.9. Ayşe 10'un Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.....	135
4.6.10. Ayşe 8'in Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.....	136

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	137
----------------------------------	------------

KAYNAKÇA.....	141
----------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ.....	147
----------------------	------------

ÇİZELGELER LİSTESİ

- Çizelge 1.** Öğrencilerin Cinsiyetlerinin, Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi.....109
- Çizelge 2.** Öğrencilerin Cinsiyetlerinin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisinin Sontest -T- Testi- Sonuçları.....109
- Çizelge 3.** Toplam Kardeş Sayısı Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerinde Etkisi. Öntest Sonuçları.....110
- Çizelge 4.** Toplam Kardeş Sayısı Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisinin Sontest Sonuçları.....110
- Çizelge 5.** Babanın Öğrenim Durumu Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Öntest Sonuçları.....111
- Çizelge 6.** Babanın Öğrenim Durumu Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisinin Sontest Sonuçları.....112
- Çizelge 7.** Annenin Öğrenim Durumu Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Öntest Sonuçları.....112
- Çizelge 8.** Annenin Öğrenim Durumu Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Sontest Sonuçları.....113

- Çizelge 9.** Babanın Mesleği Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Öntest Sonuçları.....114
- Çizelge 10.** Babanın Mesleği Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Sontest Sonuçları.....115
- Çizelge 11.** Annenin Mesleği Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Öntest Sonuçları.....115
- Çizelge 12.** Annenin Mesleği Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Sontest Sonuçları.....115
- Çizelge 13.** Ailenin Aylık Toplam Geliri Değişkeninin, Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Öntest Sonuçları.....117
- Çizelge 14.** Ailenin Aylık Toplam Geliri Değişkeninin, Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Sontest Sonuçları.....117
- Çizelge 15.** Yaşanılan Toplumsal Çevreyi Beğenme Düzeyi Değişkeninin; Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Öntest Sonuçları.....118
- Çizelge 16.** Yaşanılan Toplumsal Çevreyi Beğenme Düzeyi Değişkeninin; Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Sontest Sonuçları.....118
- Çizelge 17.** Ayda Ortalama Okunan Kitap Sayısı Değişkeninin, Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumların Kazanılmasına Etkisi. Öntest Sonuçları.....119

- Çizelge 18.** Ayda Ortalama Okunan Kitap Sayısı Değişkeninin, Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumların Kazanılmasına Etkisi. Sontest Sonuçları.....120
- Çizelge 19.** Günde İzlenen Ortalama Televizyon Saati Değişkeninin, Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Öntest Sonuçları.....120
- Çizelge 20.** Günde İzlenen Ortalama Televizyon Saati Değişkeninin, Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Sontest Sonuçları.....121
- Çizelge 21.** Yılda Ortalama Gidilen Tiyatro ya da Sinema Oranı Değişkeninin; Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Öntest Sonuçları.....122
- Çizelge 22.** Yılda Ortalama Gidilen Tiyatro ya da Sinema Oranının; Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Sontest Sonuçları.....122
- Çizelge 23.** Gazete ve Dergi Yazılarını Düzenli Olarak Takip Etme Oranı Değişkeninin; Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Öntest Sonuçları.....123
- Çizelge24.** Gazete ve Dergi Yazılarını Düzenli Olarak Takip Etme Oranı Değişkeninin; Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Öntest Sonuçları.....124
- Çizelge 25.** Herhangi Bir Konudaki Fikirlerin Okul ya da Ev Ortamında Rahatça İfade Edilebilmesi Değişkeninin; Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Öntest Sonuçları.....124
- Çizelge 26.** Herhangi Bir Konudaki Fikirlerin Okul ya da Ev Ortamında Rahatça İfade Edilebilmesi Değişkeninin; Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlarına Etkisi. Sontest Sonuçları.....125

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

İnsanlar, gündelik hayatlarında her şeyden önce; kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla verdikleri çaba sonucu, tanımlama yoluna gittikleri evrenin, kendi ifadeleriyle oluşturdukları kavramlarına yine ihtiyaçlar gereğince yeni boyutlar kazandırmışlardır. Renk, şekil, hareket, duygu gibi kavramların ve onlardan hareketle elde edilen yeni kavramların oluşması birbirini izleyen sonsuz zincirler oluşturarak devam eder. Yeni kavramların dile girmesi ve dilin vatandaşlık bağının oluşumunda en önemli kültürel değer olması; yeniliklerin takibinin her alanda bütün olarak devam etmesi zorunluluğunu ortaya çıkarır (Tanyol, 1985: 75). Dil olguları zamanın akışındaki değişimlerle açığa çıkar (Achard, 1994: 10). Bu değişimlerin sabit sıra ile değil de çağa göre yeniden şekillenen anlayışlarla devam ettiğini görebiliriz. İnsanlar bu değişimi kendi aralarında geçerli olan dilsel biçimler üzerinde anlaşarak ortak bir kullanım oluştururlar. Toplumun geleceğe aktardığı bu işlevsellik tanımlandığı anda bu biçimlerin de bireye aktarılma yolu belirginlik kazanmaya başlar.

Geçmiş; başlangıcı ve sonucu hakkında insanların bilgi sahibi olduğu, zaman zaman belleklerde tekrar canlanma olasılığı olan ve bir değer ifade eden durağan olmayan süreçtir. Geçmişin anlamı onun belli değerlerle bütünsel olarak algılanışı ve geleceğe sunduklarıyla oluşur. Geçmiş anlamak aynı zamanda geleceği okumanın çekirdeğidir. Sahip olunan kültürel birikimlerin geleceğe taşınması önemlidir. Öğrenci derste geçmişi anlayarak gününü anlayan, kimlik duygusu gelişmiş bir birey olmayı başarır (Köstüklü, 1998: 18). “Gerçekte her insan doğuştan iyi bir insansal özyapıya ve mutlu olma istencine sahiptir. Ancak bu potansiyel gizil güçlerin ortaya çıkması için, bilginin yol gösterici ışığıyla aydınlanması gerekir. Bu bağlamda Sokrates eğitimi şöyle tanımlamaktadır: Eğitim insandaki iyilik tohumunu yeşerten ve yaşamı güzelleştiren erdemlerin hazinesidir” (Aydın, 2004: 15). Öğretim, insanlarda yaşamda kendilerini gerçekleştirmeleri için gereksindikleri ve kendi kendilerine edinemeyecekleri temelleri oluşturmak anlamına gelir. Bu süreç

içerisinde önceki kuşakların miras bıraktığı ya da çağdaşlar tarafından yaratılan donatımdan faydalanır. Eğitim insanları yalnızca bilgilendirmeyi değil daha bütüncül bir formasyon kazandırmayı, yalnızca düşünsel olarak değil, fiziksel, ahlaki, toplumsal, sivil olarak da mükemmelleştirmeyi hedefler (Dollot, 1994: 52). “Eğitim bir bağımsız değişken olmayıp kendi başına ne kişilik yaratmaya ne de toplumsal değişmeyi sağlamaya yeterlidir. Eğitim, insan kişiliğinin geliştirilmesini hedeflerken, toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılarla uyumlu olarak düzenlenemezse, beklenenin tersi sonuçlar da verebilir” (Altunya, 2003: 26).

İnsan ihtiyaçları inceliklidir. Esnektirler, mekân ve zamanda, örneğin bireylerin hayat döngülerine uygun olarak değişirler. Kolayca anlaşılmazlar ve kesinlikle kolayca karşılanmazlar. İhtiyaçlar karşılanırken de, yeni ihtiyaçlar gelişebilir. Kısacası, insan ihtiyaçları kavramı son derece uçucu bir kavramdır. (Galtung, 1999: 110). Toplum sahip olduğu bilgi, değer, yenilik gibi kavramların tarihsel süreç içerisinde aldığı durumu kendi içselliği içerisinde anlamlandırıp bir sonraki gelişmeye imkân sağlar. Toplumun sahip olduğu bu tecrübeler zamanın değişimi içerisinde farklılaşıp yeni boyutlar kazandıkça yaşanmışlığın sağladığı kolaylıklar bireylerin de sorunlar karşısındaki tavrını belirginleştirir. Çocuk bir bilgiden bir bilgiye geçerken bilincini oluşturur. Bir zaman sonra bir bilgiyi bir başka bilgiye ulaşmada dayanak olarak kullanır (Timuçin, 2000: 14). Geçmiş her zaman hatalarla dolu ve yanlışların kol gezdiği bir süreç olmanın dışında; gerçekliklerin tümünden birer iz bulunan birikimler olarak ele alınmalıdır. Zamanın bütün olarak algılanmasıyla bilgi ve değer de zamanın dışına taşıp yerel sınırlamalardan arınır. Arslan eğitimde “İlericilik” ilkelerinden özet olarak şöyle bahseder:

“Eğitim, hayatın kendisi olmalıdır, hayata bir hazırlık değil.

Öğrenme, çocuğun ilgileriyle doğrudan ilişkili olmalıdır.

Anlamlı bilgi, kendisiyle bir şey yapılan bilgidir.

Öğretmenin görevi yönlendirmek değil, tavsiyede bulunmaktır.

Okul rekabetten çok işbirliğini teşvik edici olmalıdır.

Gerçek gelişmenin zorunlu koşulu olan fikirler ve kişiliklerin etkileşimine imkân

veren ve onu teşvik eden biricik ortam, demokratik ortamdır.

Yeniden İnşacılığın ana tezlerini de özetle şöyle ifade eder;

Eğitim, kültürün temel değerlerini gerçekleştirecek ve aynı zamanda çağdaş dünyanın temelinde bulunan toplumsal ve ekonomik güçlerle uyum halinde olacak yeni bir toplumsal düzenin yaratılmasını üstlenmelidir.

Yeni toplum, ana kurumları ve kaynakları halkın kendisi tarafından gerçek bir demokrasi olmalıdır. İdeal, toplum, sadece bir demokrasi olmamalı, aynı zamanda demokratik olarak kurulmalıdır.

Çocuk, okul ve eğitimin kendisi toplumsal ve kültürel güçler tarafından belirlenir.

Öğretmen öğrencilerini yeniden inşacı çözümün geçerliliği ve acilliği üzerinde ikna etmelidir; ancak bunu demokratik yöntemlere uygun bir şekilde yapmalıdır.

Eğitimin amacı ve araçları, mevcut kültürel bunalımın taleplerini karşılayacak ve davranış bilimlerinin buluşlarına uygun olacak şekilde tümüyle yeniden düzenlenmelidir” (Arslan, 1999: 261-265).

Her kültürün kendi oluşum süreci içinde belli dokunulmazlıkları vardır. Bunların zamanla aldığı değişimler bireyin toplum hayatına olan katkısıyla beraber gerçekleşir ve bunlar bazen kökten yenilenirler. Kültürel farklılıklar değer, beğeni, dine bakış, tavır alma gibi temel bireysel soruları oluşturan kavramların içeriğini değiştirir. Hoşgörü denilen kavram bile toplumun esas aldığı tavırla oluşur ve her toplumda kavramların aldığı anlam değişikliği bu farklılıkla izah edilebilir. Her bir kültür kendi tümlüğünü ve kendi kendisine yeterliliğini, temel, kurumsal ve bütünsel gereksinmelerini tam olarak karşılamasına borçludur (Malinowski, 1990: 42). Bu bütünlüğün sağlanması da kısa ölçekli düzenlemelerden ayrı; kökeni olan ve temel olabilecek düzenlemelerle sağlanabilir. İhtiyaca cevap verebilen düzenlemeler her zaman için mümkün olmadığı için zamanla toplumların kendi sistemlerinde bir değişikliği kaçınılmaz kıldığı görülebilir. Bir değişikliğin olması mevcut sorunların ortadan kalmasına kanıt olarak gösterilemez. Çünkü o toplumun sahip olduğu birikimlerin toplamının yanında bireysel etkinliklerin kendi

özneliği de bizzat bu sürecin belirginleşmesinde etkilidir. Bireyler kişisel deneyimlerinin yanında dünyadaki değişimleri aktif bir şekilde takip edebildiklerinde, toplumdan talepleri de o oranda artıp farklılaşacaktır. Bu taleplerin bireylerin hayatında sürekli olabilmesi bir bakıma modern eğitimin de esasları içinde yer alır. Değişimin sağlanması ilk önce bireyin kendini değiştirmesi ya da bu değişimi hızlandıracak etkenlerin sunulmasıyla gerçekleşir. Bireyin doğumdan itibaren aileden başlayan öğrenmelerle yaşantılar oluşturduğu; formal ve informal eğitimle bu yaşantıları zenginleştirdiği ve yaşantısının sonuna kadar bu sürecin devamlı olarak bir dönüşüm geçirdiği görülür. Bireyin kendi hayatındaki değişimler ailenin beklentileri, yakınların istekleri, okullarda eğitimin genel amaçlarına uygun süreçlerden etkilenir. Bu etkileniş kasıtlı ya da farkında olunmadan gerçekleşebilir. Eğitimin işlevselliği dikkate alındığında, değişimin okul kısmında yer alan tarafı, belli standartlar taşıyabilir. Ama bu her bireyin sabit süreçlere dahil edilerek sabit değişimler elde edildiği durumunu ortaya çıkarmaz. “Aynı” olmak yanında “kendine has” olmak, daha bir istenilir durumdur. Aynı olmak benzer müzikleri dinlemek, aynı esprilere gülmek, aynı önyargılara sahip olmak, aynı zihinsel yapıya sahip olmak değildir. Yine kendine has olmak da yaşantılarından farklı davranış sergilemek, toplumdan soyutlanma, her şeye muhalefet etmek şeklinde görülmemelidir.

Birey, toplum içerisinde kendi gerçekliğini kavrayabilen ve farklılığını yine kendinden alabilen insan olarak tanımlanabilir. Bireyin farklılıkları temelde, toplumsal ilişkilerde onu diğer insanlardan ayrı kılan bir neden olamaz. İnsanın diğer insanlardan yaratılış itibarıyla farklı olduğu ve her birinin farklı özellikler barındırdığı bir yana, kendini biçimlendirdiği ve bu şekilde kendini farklı tanımlayabileceği de bir gerçektir. Herhangi bir kişi ben farklı olayım; kimliğim, kişiliğim belirgin olsun diye bu sürece bilinçli olarak katılmaz. Toplumun kişiye sunduğu esneklik ve koyduğu sınırlar bireyin attığı-atacağı adımları etkiler. Birey olabilmek, kendi koyduğu kuralları topluma kabul ettirebilmek değil; toplum kurallarını anlayıp, kavrayıp; onlara yeni bir şeyler ekleyebilme sürecinde etkin olabilmektir. Topluma bir şeyi dayatmakla istenilir sonuç alınamayacağı farklı örneklerle zaten bireyin hayatında vardır. Eğitimin işlevsel yanlarından biri de bu durumu bireyin kendiliğinden görebilmesine imkân verecek alt yapıyı sağlamaktır. Bireyin her doğruyu uygun kişiden ya da durumdan öğrenmesi teker teker sağlanamaz.

Toplumda, insanlar arasında öteden beri gelen kalıplaşmış davranışlar, önyargılar, alışkanlıklar vardır. Bunların olmadığı bir toplum da yoktur. Toplum kendi kültürünü koruma refleksi ile hareket ederek bazen bireylerin davranışlarında doğrudan etki yapan kuralları kendi bünyesine böylece yerleştirmiş oluyor. Kuralların ahlak, din, evlilik, eğitim gibi konularda bireylere çoğu zaman yol gösterdiği, bireyin de kendi kişisel tercihlerinde onları dikkate aldığı, önemseydiği görülür. Toplum alışkanlıklarına baktığımızda, olumsuz, itici bir nitelikten çok; toplumu ayakta tutan değerlerin daha fazla yer kapladığını görebiliriz. Bu alışkanlıkları bütün olarak, eksiksiz tanımlamak da mümkün değildir. Onlar davranışların gizli kalmış nedenleri içerisinde hiçbir zaman bilinmeyenler olarak da kalabilirler. Bir kişinin eylemlerinin bir kuralın uygulaması olup olmadığının sınınanmasının, söz konusu kişinin onu kesin ve açık olarak ifade edebilmesine değil, o kişinin yaptığı ile bağlantılı olarak yapılan şeyin bir doğru ve yanlış yolunun birbirinden ayırt edilmesinin bir anlam ifade edip etmemesine bağlı olduğunu kabul edersek; toplumda yapılan her eylemin mutlak ve net bir açıklamaya gerek olmadığını da anlarız (Winch, 1994: 61). Açıklamaya gerek olmaması eylemin tanımlanamaması değil; insan davranışlarının çok yönlü ve farklı nedenlere dayanmasıdır. Bu farklılık bilimlerin toplumu, bireyi incelerken izledikleri-izleyecekleri farklı yolların sınırsızlığını da ifade eder.

Kültürlerin değerleri, kuralları, inanç sistemlerinin ifade edilebilen ortak bütününe evrensellik denilebilir. Evrensellik kapsadığı alanın genişliği ile değil; bütünlüğüyle oluşur. Benzer kültürel niteliklerin birlikteliği değil; zıtların benzeşmesinden hayat bulan düşüncelerin oluşturduğu, toplumların yeniliklere açık olmasını sağlayan güç evrenseli oluşturur. Eğitim sisteminin her şeyden evvel, bu benzerlikleri öğrencilere aktararak, onların sosyal ve siyasi anlayışlarında evrenseli yakalama yolunu keşfetmesine imkân tanınması gerekir. Yerel mekânların önemini vurgulamak, tarihsel dokunun daha genel etkileşimlerini ihmal etmeye götürebiliyor. Sadece ulusal kültürü yüceltmeyi amaç edinen anlayışlarla uluslar arası ve kültürler arası yanlış anlamalar, hoşgörüsüzlük ve uzlaşmazlıklar doğmuş olur (Laszlo, 2000: 141). Bu durumun oluşmasında geçen süre maalesef sorunun çözümü için yetersiz kalıyor; çünkü yıllarca kendi değerlerine sahip çıkış adına yapılan eylemlerin, üretilen davranış kalıplarının, oluşturulan düşünce biçimlerinin dar kalıplarının yıkılması, çerçevenin darlığı ile sağlamlığı arasında doğru bir orantı olduğu

da hesaba katılırsa, uzun bir süre almaktadır. Kùltürler arası hoşgörünün sağlanması, bireylerin kendi toplumlarına entegre olmaları yanında, diğer halkların da varlık gereklerini tanımaları ancak sistemli bir eğitim ile mümkün olabilir. Bu eğitim, kitle iletişim araçlarının kullanımı, aile bireylerinin anlayış birliği, eğitim kurumlarının doğru ve sistemli bir şekilde çalışması ile keşfetmeye, düşünmeye meraklı bireyleri toplumun istisnaları olarak değil, olması gereken sıradan vatandaşlar biçiminde görmesi ile mümkün olacaktır. Birey, gündelik hayatında evrensel bir ifade kullanmak için yer ve zaman gözetmemelidir.

Günümüz dünyasında herhangi bir olayın oluşu hiç umulmadığı şekilde geniş bir etkiye sahip oluyorsa; sorunların ya da olayların uzağında sadece o olayların takipçisi olmak yetmez, oluşacak yeni gelişmelerin önemsenerek anlamlandırılması ve çözümlenmesi gerekir. Açlık, savaş, salgın hastalıklar, şiddet, yabancılaşma, insani yozlaşma üzerinde binlerce araştırma yapılmış, yazılar yazılmış ancak bunların sokaktaki insanın anlayacağı şekilde ifade edilmesi ve anlaşılması ya da istenilen düzeyde olumlu gelişme sağlanması zor olmaktadır. Bu sorunlar üzerinde, insanların kelimelerle ifade edemeyecekleri ve sadece diğer insanlara davranışlarla verilen duyarlıklar vardır. Kendi dünyalarında her bireyin zamana ve insana dair fikirleri ve çevrelerinde olup bitene karşı olan hisleri zaman ve mekân duygusundan arındırılmış temellere sahiptir. Bunların açıklanması entelektüel çabaların yoğunluğu ve kendi farklılığının dışında ortak bakış açılarından hareketle sağlanabilir.

Herhangi bir düzenin iyi ya da kötü olmasını sağlayan lokal niteliklerin genel ifade ve görüşleri etkilemediği fikrinden hareket edersek demokrasiyi kendi başına tamamen iyi bir düzen olarak görebiliriz. Ama her ülkenin kendi oluşturduğu düzen içinde demokrasi ismen olsa da yaşanan gelişmeler bu ülkeler arasında tam bir zıtlık örneği oluşturabilir. O zaman sorulması gereken sorular ortaya çıkacaktır; insan haklarının ölçütü nedir?, bireyin amacının sınırı ne olabilir?, birey-yönetici ilişkilerinde kimin yararı esas alınacak?, kültürel farklıklar demokrasi taleplerinin seviyesini nasıl değiştirir?, iyi bir eğitimin ölçütü nedir?, iyi vatandaş kimdir?, özgür birey nasıl davranır?

Dünyada her devirde yaşanan belli olaylar ve gelişmeler bizlerin onlar üzerinde bir şeyler öğrenme arzumuzu tetikler. Dikkatlerin kendi üzerinde yoğunlaşmasını sağlayan her devir kendi özgün taraflarıyla bizim merak ettiklerimize farklı cevaplar verirler. İlk Çağ insanını tanımak, Rönesans'ın gelişimi, İslâmiyetin doğuşu, Dünya savaşları belli bir kültürün ya da milletin bilinç tekelinde değildir. Öğrenme isteği duyan her birey bunlarla ilgili farklı araştırmalar, yorumlar yapabilir. Bu tarihlere baktığımızda mutlaka kendi yerel gelişimi içinde var olan birçok şey bölgesel ve dünyasal etkilere yol açmıştır. Herhangi bir savaş sadece iki ya da üç ülkenin hâkimiyet mücadelesi olarak kalmaz; ticaret sadece tüccarların gelirlerini çoğalttıkları bir etkinlik olmaz; bilimsel bir gelişme sonsuza kadar onu üreten milletin hâkimiyet sınırlarında yaşamaz; bir inanç sistemi sabit bir bölgede yaşatılmaz.

Günümüz dünyasında eğitimin sosyal hayattaki yeri vazgeçilmezdir. Öğrenciler toplumsal kuralları kavramayı, tutum geliştirmeyi ve düşüncelerini; çağın gereklerine uygun olarak biçimlendirilen eğitim anlayışları sayesinde gerçekleştirirler.

1.1. Problem Durumu

“Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi ilköğretim ikinci kademe dersi olarak 7.ve 8. sınıflarda okutulmaktadır. Bu dersin veriliş amacı isminden de anlaşılacağı üzere öğrencileri vatandaşlık bilinciyle donatılmış bireyler olarak topluma kazandırmaktır. Bu ders okullarda “Sosyal Bilgiler Öğretmeni” tarafından verilmektedir. Sosyal bilgiler öğretmeni, Eğitim Fakültelerinin “Sosyal Bilgiler Öğretmenliği” programında yetiştirilmektedir.

Ders, kapsam itibariyle insanlar ve onların ürettiği değerlerin anlaşılması, yorumlanması ve hayata geçiriliş durumlarını içermektedir. Öğrencinin toplum içerisinde kendisini bir “özne” olarak algılaması; çevresi hakkında sahip olduğu bilgileri yine çevresi, toplumu, dünya için kullanma arzusu; evrensel değerlere dayanarak bir yaşam biçimi oluşturma isteği dersin genel amaçları arasında yer almaktadır. İnsana bakış açısının olumlu yönde gelişmesi için ders kapsamı içerisinde geçen konuların öğrencinin algılayış düzeyine

uygun olabilmesi amacıyla öğrencinin yaşadığı çevre ve toplum değerleri ilk başta öğrenciye tamamen kavratılır. Öğrencinin olumlu ya da olumsuz olay ve olguların kendi yaşadığı toplumdaki etkilerini anlayıp uluslar arası düzeyde etkili olan her gelişmeyi yorumlaması sağlanır.

“Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde öğrenciler gerek yaşadığı toplumun ve gerekse diğer toplumların yaşayışı hakkında geniş bir birikime ulaşma fırsatı elde ederler. Günümüz dünyasında insanoğlunun özgürlük, hak ve adalet konuları ile ilgili olarak talepleri artmıştır. Öğrenciler bu derste bu taleplerinin gerçekleşmesi için takip edecekleri yöntemleri ayrıntılarıyla kavrar ve kendilerini toplumda söz sahibi gerçek bireyler olarak algılamaya başlarlar.

Eğitim sistemimiz bilinçli vatandaşlar yetiştirmeyi amaç edindiğinden bu bilinci verecek ders ve kapsamlı müfredatın da bu yolda oluşturulduğunu görebiliriz. İlköğretim ikinci kademe 7. ve 8. sınıflarda konulan “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi bu amaçları yerine getirmeyi hedeflemiştir.

Belirli kültür değerlerine karşı içselleştirmeyi sağlayacak öğrencilerin sahip oldukları birikimlerinin toplumun ilerlemesi yolunda zenginleştirilip kapsamının daha da genişletilmesi ve gerçekleştirilmesi sürekli kılınacak bir etkinliktir. Sadece sabit oluşumların üst üste yığılmasıyla belli birikimlerin olamayacağı gerçeği unutulmayarak niteliksel gelişme de her zaman esas kılınmalıdır. “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde öğrencilerin kendi kişisel sorumluluklarını toplumun ilerlemesi yolunda sürekli hatırlamaları ve bu sorumluluklar gereğince çaba göstermeleri sağlanır. Bu, neyin nasıl olması gerektiğinin aktarımı halinde değil keşfetmenin belirleyici amaç olduğu bir düşünceyle sağlanır. Toplumsal ilerlemelerin her bireyin yaşamına nüfuz etmesi için eğitim yoluyla bu ilerlemelerin genel özellikleri ve özü aktarılır. Öğrencinin göstereceği her olumlu tutumun ona doğrudan aktarıldığını savunmak da gerçekçi olmayacaktır.

Öğrenci sadece yaşadığı çağa tanıklık etmekle kalmaz; sorumluluk taşıdığı konulardaki duyarlılığı ile çağı şekillendirmede bizzat yer alır. Derste, öğrencinin toplumsal sorunlara yaklaşımında etkili olan düşüncelerini geliştirmek amacıyla sorunların

tespitinden öte çözüm önerileri de sınıf ortamında farklı boyutlar kazanır. Öğrencinin katılımının en üst düzeyde olduğu bu ders etkinlikleri duyarlı vatandaşların topluma kazandırılması yolunda vazgeçilmez bir yere sahiptir. Öğrenci sadece sorumluluklarını öğrenmekle kalmaz aynı zamanda sahip olduğu hakların neler olduğunu anlar ve hakkını arama yollarını bilir. Bununla ilgili olarak farklı kurum ve kuruluşların işlevleri ders kapsamında verilir. Ders kapsamında verilen bu bilgiler aracılığıyla elde edilen hak ve özgürlüklerin değeri de böylece daha iyi anlaşılmış olur.

Ailede başlayan ve çevrenin büyük etkisiyle oluşan toplumsallaşma sürecinde birikimlerle elde edilen duyarlılıklar bireyin kendi kendine öğrenmeleriyle hayatı boyunca devam eder. Bu sürecin hassas bir dönemini teşkil eden ilköğretim ikinci kademesinde bireyin kendi öznel bakış açısından evrensel düzeyde algılamalara doğru giden yolda yeterliliğini oluşturan “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi uluslar arası kurum ve kuruluşlara verdiği yer itibarıyla de zengin bir konu alanına sahiptir. Sadece gazete, dergi, televizyon gibi basın-yayın organlarına hapsedilmiş uluslar arası olaylar, gelişmeler, siyasal ve sosyal faaliyetler günlük hayatta bireylerin etki edebileceği olgular olarak ifade edilmeye başlanır. Derste öğrenciler kişisel görüşlerinin dışında kabul etmek zorunda oldukları evrensel değerlere de hak verme durumunda olduklarını kendi iradeleriyle benimseme yoluna giderler.

Her toplumun kendi gerçekliğini yaşarken dünyanın diğer yerlerinden insanların ürettiği ve insanlığa olumlu katkısı bulunan her fikri de alması çok doğal bir olaydır. “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde bu doğruların yine bizim kültürümüz içerisinde sürekli olarak doğmasını sağlayacak fikirleri yayma amacı vardır. Üretilen her iyi düşüncenin evrensel olabilmesi için onun öğrencinin her zaman olumlu tutumlara dönüştürmesi ve insanların bunları hayatına geçirirken herhangi bir sorun yaşamamaları gerekir. Bu sorunların ortadan kalkması için bu fikirleri üretecek ve tutuma dönüştürecek bireylerin gerekli altyapıya sahip olmaları gerekir. Derste öğrencilere bilgiler verilirken aynı zamanda bu bilgileri yorumlama ve yeni düşünceler üretebilmeleri sağlanır.

İnsanların toplu halde yaşarken belli kurallara uygun yaşama durumunda oldukları, işbölümü, paylaşım, dayanışma içerisinde olmak zorunluluğunu ahlak kurallarının, etik

değerlerin üstünlüğüne inanarak doğal bir gereksinim gibi görmeye bu ders kapsamında ulaşma fırsatı elde ederler. Hukukun kültüre dayanması, sosyal davranış kurallarının belirlenmesi, devletin insan için var olduğu ve toplumun tüm bunları yönlendirdiği gerçeği de zihinlerde kesinlik kazanır.

Tutum kazanmada etkili olan bilgi ve onların uygulama biçimlerinin oluşma sürecinde öğrencinin nasıl bir değişime uğradığı ya da değişimi sağladığı onun gerek okul ortamında ve gerekse toplum içerisinde gösterdiği etkinliklerle gözlenebilir.

Bu çalışmada evrensel değerlere ilişkin tutumlar üzerinde öğretim sürecinin etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Öğretim sürecinin etkisi öntest ve sontest sonucunda elde edilen verilerle incelenmiştir. Şüphesiz öğrencinin tutumları üzerinde çok farklı değişkenler etki etmektedir. Bu amaçla öğrencilerle ilgili farklı değişkenler de ele alınmış ve bu çalışma içerisinde bu değişkenler incelenmiştir.

1.2. Tutumlar

Genel olarak tutum, bireyin çevresindeki herhangi bir konuya (canlı ya da cansız) karşı sahip olduğu bir tepki eğilimini ifade etmektedir (Baysal, 1989: 166). Tutumlar davranışlar gibi gözle görülemez, fakat bireyin davranışlarına bakarak onun bir obje hakkındaki tutumu hakkında fikir edinebiliriz (Tavşancıl, 2002: 67). Tutumlar eğilimlerden ayrılır. Bir eğilimin tutum olabilmesi için, bireyin o eğilimi uzun süreli olarak göstermesi gerekir (Cüceloğlu, 1997: 521). Bilgilerle tutumlar arasındaki temel farklılık, bir kez geliştikten sonra tutumların değişikliğe karşı daha dirençli olmalarıdır (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1998: 320). Tutumlarda; duygusal, bilişsel, davranışsal bir tepkinin alt yapısını bulabiliriz. Bireyin tüm insani yanları; iyi ve kötü algısı, olumlu ve olumsuz bakışı tutumlarına yansır. Thurstone'un tutumu "bir psikolojik objeye ilişkin olumlu veya olumsuz duygunun yoğunluğu" Gable'ın "sosyal kurumların belli bir türüne, davranışın bir çeşidini önceden hazırlayan duygu yüklü bir fikir" şeklinde tanımlar (Tavşancıl, 2002: 70-71).

Tutumların üç bileşeni vardır. Merkezi bileşen bir nesne ile ilgili, görelî olarak devamlı olumlu veya olumsuz duyguların oluşturduğu duygusal bileşendir. Bilişsel bileşeni tutumun nesnesiyle ilgili inançlar oluşturur. Üçüncü bileşen ise, duygu ve inançlara uygun bir biçimde davranma eğilimi diyebileceğimiz davranışsal bileşendir (Morgan, 2005: 367).

Tavşancıl tutumlarla ilgili olarak aşağıda belirtilen özellikleri sıralar:

- Tutumlar doğuştan gelmez, sonradan yaşanarak kazanılır. Birey toplumsallaşırken kültürel olarak kazanır. Diğer bir anlatımla tutumlar yaşantılar yoluyla öğrenilmiştir.

- Tutumlar geçici değildir, belli bir süre devamlılık gösterirler. Yani bireyler yaşamlarının belli dönemlerinde aynı düşünceye sahip olurlar.

- Tutumlar, birey ve obje arasındaki ilişkide bir düzenlilik olmasını sağlarlar. Öğrenme süreci içinde derece derece biçimlendiğinden, insanın çevresini anlamasına da yardımcı olurlar.

- İnsan-obje ilişkisinde, tutumların belirlediği bir yanlılık ortaya çıkar. Birey bir objeye ilişkin bir tutum oluşturduktan sonra, ona yansız bakamaz.

- Bir objeye ilişkin olumlu ya da olumsuz bir tutumun oluşması, ancak o objenin başka objelerle karşılaştırılması sonucu mümkündür.

- Kişisel tutumlar gibi toplumsal tutumlar da vardır. Toplumsal tutumlar, toplumsal değer, grup ve objelere yönelik tutumlardır (Bu maddeyi Tolan, İsen ve Batmaz'dan alıntılanmıştır).

- Tutum bir tepki şekli değil, daha çok bir tepki gösterme eğilimidir. Bir başka deyişle, tutumlar tepkide bulunmaya ilişkin bir eğilimdir.

- Tutumlar olumlu ya da olumsuz davranışlara yol açabilirler (Tavşancıl, 2002: 71-72).

Baysal, farklı incelemelere dayanarak tutum oluşumundaki faktörleri şu şekilde sıralar:

- Genetik faktörler
- Fizyolojik koşullar (olgunlaşma, hastalık, uyuşturucu alışkanlığı vb.)
- Tutum konusu ile doğrudan deneyim
- Kişilik
- Toplumsallaşma süreci (topluma uyum)
- Grup üyeliği
- Sosyal sınıf (Baysal, 1989: 174-175).

Kağıtçıbaşı, bir tutumun meydana getirdiğinin sadece bir davranış eğilimi ya da bir duygu değil, düşünce-duygu-davranış eğilimi bütünleşmesi olduğunu belirtir. Bir tutum, bireyin düşünce, duygu ve davranışlarını birbirleriyle uyumlu kılarak etkiler. Bilişsel, duygusal ve davranışsal öğeler, yerleşmiş, güçlü tutumlarda tam olarak bulunur. Bazı zayıf tutumlarda ise özellikle davranışsal öğe çok zayıf olabilir (Kağıtçıbaşı, 1996: 85-86). Tutum değişiminde potansiyel rolü olan iki tip süreç vardır. Bunlardan biri tutuma zıt bir davranışta bulunmak, ikincisi ise ikna edici bir iletişime maruz kalmaktır. Kişi sağlam inançlarının tersine bir şey söylemek veya yapmak üzere olumsuz yaptırımlarla tehdit edildiğinde veya parasal teşvik ediciyle ikna edildiğinde, bu olumsuz yaptırımlar veya parasal teşvik ediciler başlangıçtaki tutumuyla uyumlu kognisyonlar halini alır. İkna edici iletişimde tutum değişiminde etkili unsur da alıcının niteliğidir. İletişim yoluyla gönderilen mesajın kime hitap etmesi gerektiğidir (Arkonaç, 1998: 447-451).

Tutumların incelenmesine ilişkin olarak Baysal şunları belirtir:

- Bir yandan tutumların işleyiş şekli ortaya çıkarılabilecek ve davranışlarının önceden tahmini olanağı doğacaktır.
- Diğer yandan tutum değişimi süreçleri öğrenilerek bireylerin davranışları, tutumların etkilenmesi yolu ile, denetim altına alınabilecektir. Bunun günümüzde özellikle toplumları ve toplumların belirli kesimlerini yönetme durumunda olanlar için önemi açıktır

(Baysal, 1989: 167).

Tutumların oluşması ve değişim göstermesi uzun bir süreç içerisinde olur. Olumlu ya da olumsuz bir tutumun tersi bir duruma evrilmesi birçok farklı etkenin bir arada bulunmasıyla gerçekleşir. Bireyin içerisinde bulunduğu ortam ona bir objeden farklı şekillerde etkilenme seçenekleri sunar. Onun ihtiyaçları ve beklentileri etrafındaki her şeyi algılamasında belirleyicidir.

İlköğretim çağındaki bir bireyin evrensel değerlere ilişkin tutum oluşturabilmesi, şüphesiz onun belli zaman periyodunda, gerek bilgi bazında gerekse yaşadığı ortamdaki deneyimlerle evrensel değerleri doğru algılamasıyla mümkündür. Çevresel faktörler çocuğun belli kavramlara farklı anlamlar vermesini kaçınılmaz kılar. Eğitimin istendik davranışları öğrenciye kazandırma yönü, bireyin tutumlarının da belli yönlerde oluşturulması sürecini gerekli kılmaktadır. Bu sürecin sonuçları farklı yollarla elde edilebilir: Çocuğun, arkadaşına herhangi bir durum karşısında verdiği tepkiden, toplumsal bir hareketteki yerine kadar genel çerçevede tutumların oluşmasında etkili olan birçok etken incelenebilir. Küçük bir tepkinin dahi sayılamayacak nedenleri olduğunu varsayarsak tutumların neden ve nasıl değiştiğinin de tam olarak kesin cevabını vermek mümkün değildir. Ancak bireyin önceki ve sonraki yaşayış ve tutumlarındaki değişiklik bize hangi nedenlerden hangi değişikliklerin meydana geldiği hakkında ipucu verir ve kesin olmasa da, büyük ölçüde tutarsız olmayan veriler ve ondan çıkardığımız sonuçlarla, belli sorulara cevap bulabiliriz.

1.3. Likert Ölçeği

Tutumları ölçmek için farklı ölçekler geliştirilmiştir. Çok boyutlu tutum ölçekleri yaygın olmadığından genel olarak tek boyutlu tutum ölçekleri kullanılmaktadır. Başlıca tek boyutlu tutum ölçekleme teknikleri; Bogardus'un "sosyal uzaklık" ölçeği, Thurstone'un "eşit görünen aralıklar" ölçeği, Likert'in "toplamalı sıralama" ölçeği Guttman'ın "birikimli" ölçeğidir. En çok kullanılanları Thurstone ve Likert'in ölçekleridir (Baysal, 1989: 178).

1929 yılında Gardner Murphy'nin sosyal tutumlar üzerine yürüttüğü geniş bir araştırmanın parçası olarak Likert, tutumları ölçmek için bir teknik geliştirmiş ve bu teknik ahlak, muhafazakârlık, ilerencilik gibi geniş kapsamlı konuları da içeren birçok hususu incelemek üzere yaygın olarak kullanılmıştır (Şerif & Şerif, 1996: 519).

Likert ölçeğinde, ölçek tablosunun inşa edilmesi Thurstone ölçeğinden daha kolaydır. Bu metoda çok sayıda ifadeler (önergeler) çok sayıda insana dağıtılarak bunların cevapları değerlendirilir. İfadelerin her biri beş şıklı olup, hiç uygun görmemek, uygun görmemek, tarafsızlık, uygun görmek ve çok uygun görmek gibi dereceleri ihtiva etmekte ve bu şıklara sırası ile 5,4,3,2 ve 1 rakamları ile değerlendirilerek cevap verilmesi, usulün kuralını teşkil etmektedir (Kurtkan, 1989: 266-267).

Likert ölçeğinin avantajı, geliştirilmesinin Guttman ve Thurstone ölçeklerine göre daha kolay olmasının yanı sıra, çok çeşitli tutum objelerine ve durumlarına uyum sağlayabilmesi ve tutumun ölçülebilir boyutlarından hem yönünü hem de derecesini hesaplayabilme kolaylığı da sağlamasıdır. Bunun yanında bireyler kendileri için sakıncalı olabileceğini düşündükleri bilgileri başkalarından saklama eğiliminde olabilirler, ortamdaki koşula göre, sosyal beğenirli ön planda tutarak kendileri hakkındaki bilgilerin bir kısmını veya tamamını gizleyebilir veya farklı bir biçimde cevap verebilirler. Bu gibi sakıncaları önlemek için, genellikle cevaplayıcıların kimliklerini gizlemesi sağlanarak, onlardan daha samimi cevaplar alınmaya çalışılır (Tavşancıl, 2002: 139-140).

Bu ölçekte tutum cümlelerinin bir kısmı olumlu bir kısmı olumsuz yönde olmalıdır. Hep aynı yönde yazılan cümleler insanların “evet” deme eğilimlerini kontrol etmemize imkân vermez. Beliren olumlu cevaplar, gerçek tutumları mı belirtiyor yoksa bir kısmı da “evet” deme eğiliminden mi kaynaklanıyor bilemeyiz. Bundan dolayı yarısı olumlu, yarısı olumsuz yönde yazılmış “dengeli” ölçekler kullanılır. Bu dengeleme tekniği ile “evet” deme eğiliminin etkisi ortadan kalkar. “Evet deme eğilimi” insanların az bildikleri konularda, kendilerinden emin olmadıkları için, çeşitli fikir cümlelerini kabul etme eğilimidir (Kağıtçıbaşı, 1996: 117).

1.4. Amaç

Bu araştırma ile “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinin öğrencinin evrensel değerleri benimsemesine ve evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisini belirleme amaç edinilmiştir.

1.5. Alt Amaçlar

1. Bu dersin tutum geliştirme sürecine etkisi nedir?
2. Cinsiyetin evrensel değerlerin oluşmasındaki etkisi nedir?
3. Ailelerdeki bireylerin eğitim ve gelir düzeyleri arasındaki farklılıkların öğrencilerin tutumları üzerinde etkisi var mıdır?
4. Yaşanılan sosyal çevre hakkındaki tutumlar evrensel değerlere ilişkin tutumları etkiliyor mu?
5. Bireysel farklılıkların tutumlar üzerinde etkisi var mıdır?

1.6. Önem

Bu araştırma öğrencilerde evrensel değerlerin kazanılması sürecinde “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinin rolünü ortaya koymayı amaçlaması açısından önemlidir.

Öğrencilerin zihinsel gelişmeleri üzerinde öğretim sürecinin etkisinin ortaya konulması ve Türk Milli Eğitim Sisteminin genel amaçlarına ulaşılmasında dersin rolünün belirlenmeye çalışılması açısından bu araştırma önem taşımaktadır.

Elde edilen sonuç ve önerilerin İlköğretim okullarında okutulan bu dersin amaçlarına ulaşmasında yararlı olacağı beklenmektedir.

1.7. Sayıtlar

Öğrencilerin ölçekte verilen sorulara doğru ve samimi cevaplar verdiği varsayılmaktadır.

1.8. Sınırlılıklar

Bu çalışma Baskil Yatılı İlköğretim Bölge Okulu’nda 2005-2006 Eğitim-Öğretim Yılında 7. Sınıfta okumakta olan 40 öğrenciyle sınırlıdır.

Çalışmamızda geliştirdiğimiz ölçek, özellikle küreselleşen dünyamızda evrensel boyutta gelişmelerin olması ve yeni yetişen bireylerin evrensel boyutta düşünebilmelerini ve tutum oluşturma sürecine intibaklarını ele almak bakımından gerekli görülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

2. VATANDAŞLIK ve İNSAN HAKLARI EĞİTİMİ

2.1. Öğrenciye Vatandaşlık Görev ve Sorumluluk Bilincinin Verilmesi

2.1.1. Toplumsal Rolünün Farkında Olmak

Birey yaşantısı boyunca aynı anda ve farklı zamanlarda farklı toplumsal rollere sahiptir. Bunu belirleyen etkenler; statü, yaş, cinsiyet, sosyal tabaka ve benzeridir. Okulda öğrenci genel olarak içinde yaşadığı toplumun değerlerini, kurallarını, yaşayış tarzını oluşturan kültürel değerlerini, birikimlerini; bireysel farklılıkları ve farklı davranış kurallarını öğrenir. “Toplum, insanlarına üyelik niteliği kazandırmak için eğitim kurumunu geliştirir; eğitimin toplumsal birimlerini kurar. Eğitim örgütleri toplumun insanlarını toplumsallaştırarak ve kültürleyerek onları toplumun üyeleri yapmaya; böylece topluma karşı yükümlülüğünü yerine getirmeye çalışır” (Başaran, 1996: 60). İnsan gelişmeye müsait özellikleriyle ve belli bir süreç içinde (aile, okul, sokak, hayat boyu) eğitime konu olmaktadır. Potansiyel olarak çok zeki bir yaratılışa sahip olan bir insanın gerekli eğitimden geçmemesi halinde bu yeteneğini istenen düzeyde kullanması mümkün değildir. Çünkü zekâ, dikkat, ilgi ve beceri belli bir eğitim ile işlevsel hâle getirilebilir (Doğan, 2004: 90).

Eğitim faaliyetleri, bizzat sabit olarak belirlenmiş kalıp bir insan tipi insan tipi yaratmayı değil; çağın şartlarına uyum sağlayabilen bireylerin toplum hayatında başarıyla yer edebilmesi için gerekli imkânları sağlayan bir sistem olarak var olmalıdır. Bunun için de sürekli yeni düşünceler, anlayışlar, bakış açıları bu sistem içinde kendine yer bulmalıdır. Toplumsal gelişmeler geniş kapsamlı oldukları için, eğitimin kendi payına düşen işlevi her ne kadar belirli bir alanla sınırlı gözükse de aslında eğitimin görülmeyen ya da bizim fark etmediğimiz bir çok gizli etkileri de vardır. Eğitimin bizzat merkezinde yer alan insan, kendi doğal değişim hızında artış ya da azalış gösterebilir. Eğitim bu artış ya da azalışın oranı ve niteliği üzerinde etki yaratabilmektedir. Sürekli bir zihinsel aktivite ve hazır tetikte

bir bekleyiş sürecinden çok; bireyin kendinden hız alan, durum ve şartları bireye göre anlam kazanan bir süreçten bahsedebiliriz.

Toplumsal rolünün farkında olarak toplumla uyumlu ve kendi bireysel etki alanını yaratabilmiş bireyler hem kendilerine hem de topluma faydalı olurlar. Eğitim, belli bir rota çizme işleviyle değil, farklı yolları gösterme ve bu farklı yolları bizzat bireyin oluşturduğu süreçler olarak var kılmak işleviyle toplum içinde var olmalıdır. Eğitim faaliyetlerinin sonradan insanlar tarafından anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışılması, aslında o eğitim faaliyetlerinin ne kadar bireylerin ve toplumun ihtiyaç ve beklentilerinin dışında var olduğunun bir göstergesidir. Çünkü beklentiler doğrultusunda gelişen eğitim sürecine anlamak için değil, yeni bir boyut katabilmek için katkıda bulunulabilir. Şüphesiz bu katkı toplumsal rolünün bilincinde olan bireyler tarafından sağlanabilir.

2. 1.1.1. Toplumsallaşma

“Toplumsallaşma sürecinde yer alan öğrenme, örneğin, tarihi günlerin öğrenilmesi kadar doğrudan olmayabilir. Toplumsallaşma, öğretim ve taklit yoluyla gerçekleşir. Toplumsallaşma sürecinde yer alan öğrenme o kadar yaygındır ki, her zaman için onun farkında olmayabiliriz” (Morgan, 2005: 390). “Toplumsallaşma: insanın içinde yaşadığı toplumla birleşip bütünleşmesi, toplumun ortak davranış kalıplarını benimsemesi ve topluma uyum sağlaması sürecidir. Toplumsallaşma süreci içinde, insan ortak toplumsal davranış kalıplarını, belirli ilkeleri ve kuralları öğrenir. Bireysel amaçlarla, toplumsal amaçlar arasında bağlantı kurar. Ortak değerleri benimser. Bireysel becerisi, yetisi, yeteneği doğrultusunda rol ve yer alır. Durumunu korumak için çaba harcar. Toplumsallaşma, bireyin topluma uyumunu ve uygun davranmasını sağlar. Bireyin davranışlarına biçim ve renk katar. Bireysel davranışları, toplumsal açıdan bastırır, dengeler, düzenler, denetler, engeller, erteler, etkiler. Başka bir deyişle, toplumsallaşma, bireyin ve toplumun yaşaması, varlığını koruması ve sürdürmesi için gerekli hatta zorunludur (Köknel: 194). “Her birey, toplumsal deneyimleri kendinde kişiliğine göre bireyselleştirir. Yalnız bu kavram, toplumsallaşmanın karşıtı değildir. Bu süreç deneyimlerin kişiselleşmesidir. Her birey

yegânedir ve farklı kişiliğe sahiptir. Böylece, bir bireyin kişiliğini oluşturan toplumsal deneyimlerin toplamı hiçbir zaman bir diğer bireyinkinin aynısı değildir. Bu yüzden ikisinin toplumsallaşması da aynı değildir. Böylece her kişinin hem yegâne ve hem de toplumsal olduğunu söylemek yanlış olmaz”(Tezcan, 1997: 43).

“Sosyalleşme, yapısında karmaşıklığı içeren, toplumsal anlamda başarılı bireylerin yetişme süreci demektir. O halde insanın doğuştan taşıdığı biyolojik potansiyelle, ekoloji ve toplumu da içine alan çevre etkenlerinin arasındaki karşılıklı ilişkiyi içermesi gerekir. Sosyalleşmeyi böyle tanımladığımızda ana-babaların çocukları istedikleri gibi şekillendirmeleri gibi dar bir tanımdan öteye gitmiş oluruz. Çünkü bu durumda sosyalleşme hem istemli sosyalleşmeyi hem de istem dışı bir süreç olan kültürleşmeyi içerir. Bu, kültürün öğrenilmesi ve insanın sosyal bir varlık olma sürecinin tamamıdır” (Kağıtçıbaşı, 1996: 64). Aileden gelen yaşantı tarzı ve çevresel faktörler etkileşim içinde bireyin ileride oluşturacağı benliğin izlerini oluşturur. Yaşantısının herhangi bir döneminde yaşadıklarını her daim ileriye sevk eden kişi olumlu ve olumsuz nitelikleri bu niteliklerin hayatında yer ettiği oranda yaşar. Kişinin karakteri, kişiliği böylece istenilen ya da istenmeyen bir hal alır. Her zaman istenilenleri yerine getiren toplumun beklentisi yönünde davranan bireyler, ideal yaşam tarzını oluşturmuş olmaz. Kişinin kendi gereksinimleri onu diğer toplum bireylerinden ayıran taleplere yönlendirir. Bu ayrı olma hali uzaklaşma anlamında görülmemelidir. Çünkü kendi kendinin farkında olan birey diğer insanların kendi talepleri olduğunu ve farklılıkları daha rahat kabul edebilir. Talep denilince genel olarak, insanların kendi adlarına istekleri anlaşılabilir.

Bireysel taleplerden çok toplumsal taleplerin savunucularının olduğu toplum daha sağlıklıdır. Yanlış anlaşılabilir konulardan biri de bireyin sadece kendi ihtiyaçlarının farkında olma halidir. İhtiyaçları doyurulduğu oranda, insanların belli bir memnuniyeti, aynı şekilde içinde yaşanılan toplumdaki herhangi bir bireyin insani ihtiyacının karşılanması durumunda da var olmalıdır. Toplumda, insanların sürekli birbirlerini yanlış anlamaları, iletişim eksiklikleri temelinde sadece “ben” merkezli bir anlayışın hâkim olması yatar. Şüphesiz kişinin kendi başına bir bütün olarak talep ettiği hiçbir şey de gözden kaçırılmayacak kadar toplum açısından önem taşır.

2.1.1.2. Toplumsal Bütünlük ve Sorumluluk

Toplumsal sistem, üyelerinden her birinin ve hepsinin, birbirlerine, dışarıdakilere ve genel olarak dünyaya karşı haklarını, ödevlerini, toplumsal konum ve işlevlerini, rollerini ve uygun davranışlarını ayrıntılarıyla tanımlayan, yürürlüğe konulmuş, zorunlu bir yasa kuralları takımına sahip olan, örgütlenmiş bir grup demektir. Bu kurallardan ötürü, sözünü ettiğimiz örgütlenmiş grup, açıkça farklılaştırılmış tabakalanmış bir topluluktur; üyelerinden her birine bu farklılaştırılmış ve kademelenmiş sistem içinde belirli bir konum ayrılmıştır, üyelerin (derece bakımından) yükseltilmeleri ve alçaltılmaları da yasal kurallara bağlanmıştır. Böyle bir grubun, bireyliğinin bir sembolü ve belirli bir adı vardır (Sorokin, 1997: 246).

“Çocuğumuz ailemizin ve okulumuz topluluğunun bir üyesidir. O da bu çevrede yaşıyor. Bu yaşayış çocuğu da etkiliyor. Onu da üzüyor, sevindiriyor, düşündürüyor, kuşkulandırıyor, yüreklendiriyor. Bu içsel yaşayış çocuğu da araştırmaya, önlemler almaya, kararlar vermeye, yaşama çevresinin diğer insanları ile ortak görüşlere varmaya, işbirliği yapmaya itecektir. Çocuk için bu, yaşamın zorunlu bir gereğidir. Çevresi ile ahenkli bir uyum kurması, kaygılardan kurtulması, birikimleri, bunalımlarını gidermesi, özetle mutlu olması için gereklidir bu eylem. Çocuk böylesine bir yaşantı içinde yeteneklerini de kullanmak zorunda kalacak hem bireysel özellikleri hem de toplumsal kişiliği yönünden gelişecektir. Ayrıca aile ve okul yaşamına böyle bilinçli ve etkin olarak katılan çocuk, bir toplumun başarılı bir üyesi olmanın bilincine erecek topluluğun ortak görüş ve duyguları içinde sosyalleşecektir. Demokrasinin etkin ve yararlı yurttaşı, eğitim yolu ile böyle yetişecektir” (Ercan, 2004: 31). Bu bireysel gelişimin kendi içinde rastlantısal ya da toplum içinde mevcut bireysel gelişim imkânlarıyla kendine yeni bir mecra bulması muhtemeldir. Bunun yanında her insanın kendi toplum yapısı içinde kendi amaçları doğrultusunda değiştirmeye çalıştığı her ne ise, yine onu toplumun ortak beklentilerini de dikkate alarak yapması, bu yurttaşlık bilincinin oluşturduğu farkına varılsın ya da varılmasın, ahlâki, felsefi, akademik yapıların bu değişimi kendi içinde barındırdığını gösterir.

“Kişilerarası ilişkilerin niteliği, grup üyeleri arasındaki etkileşimin niteliğini gösterir. Bu etkileşimin niteliği, bireyin iç duygularının çevresine doğru yayılmasıyla

belirlenir. İç duygular çevredeki unsurların kişisel yorumlanmasıyla meydana gelir ve beslenir. Nitekim, eğer bir kimse fikirlerinin hoş gittiğini ve beğenildiğini hissederse, o da başkalarının fikirlerini hoş karşılar ve onları takdir eder. Bir kimse bir durum karşısında istediği gibi özgür olduğunu hissederse bu özgürlükten başkalarının da faydalanması için çalışır” (Bingham, 2004: 44). Bu sürekli birbirini besleyen zincirler olarak gelişirken aynı zamanda sabit bir sistem de oluşmuş olacaktır. Her zaman olumsuz bir durumun iyileştirilmesini sağlayan iyi örneklerin mevcudiyetiyle gelişim olmaz. Bu istenmedik hâllerin kendiliğinden değişimi de mümkün olmaktadır. Zaten değişimin hızlı olmasıyla nitelikli bir ilerlemenin aynı oranda olacağını beklemek de bir ölçüde hayalcilik olur. Nitekim kendi içinde değişimi yakalayan bireyler ya da genel olarak toplumun bir kesimi ya da tamamı uzun bir zaman süreci içinde bunu gerçekleştirirler. Başka türlü olması da zaten bir sorunlar karşı karşıya olunduğunun en büyük işaretidir.

“Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde öğrenci her şeyden evvel insan kavramının ne anlama geldiğini öğrenir. İnsanın tarihsel süreç içerisinde kendini yeniden tanımlama serüvenlerini örneklerle algılamaya çalışır. Bu farkında oluş, belli bir kesitle öncesi ve sonrası belirlenmiş ve bitmiş olayların seyri halinde değil; öğrencinin bizzat sürece dâhil olduğunu hissettirecek yakın geçmişten olayların da ders kitaplarında verilmesi ile sağlanır. Bireyin seyirci olarak değil de bizzat içerisinde yer aldığı toplumsal gelişmeleri algılaması daha rahat gerçekleşir. Kişi soruları herhangi birine sorarak belli kişilerin verdiği cevaplara mahkûm olmak yerine, geniş bir zaman sürecinde öğrendikleriyle, yaşadıklarıyla ve insanların fikirlerini kendi süzgecinden geçirerek dünyayı anlamlandırmaya başlayacaktır. Bunun oluşum aşamaları ise sırayla ve yavaş bir hızda gerçekleşir.

Birey, toplumsal kuralların oluşum sürecinde üzerine düşen görevleri bilinçli olarak kavrama yolunda atacağı adımların evrensel niteliklerini içselleştirme çabasını aynı zamanda diğer bireylere de aktarmanın, kendi için bir sorumluluk olduğunu anlayarak çevresini tanır. Belli ihtiyaçlarının diğer bireylerle yakınlık ve iletişim sağlayarak elde edebileceğini fark eder (Aktaş, 1997: 26). Okulda evrensel nitelikte davranışların hayata geçişine örnek teşkil edecek diyalogların da sıradan insan davranışları olduğunu algılayan öğrenci; gördüğü örnekleri hayata geçirme yolunda hiç zaman kaybedilmemesi gerektiğini

anlar. Toplumsal rolünün farkına varan öğrenci, öğretmenin de örnek teşkil edecek davranışları vasıtasıyla kendi kendini kontrol eder.

Öğrenci, yeni öğrendikleriyle geçmişini dışlama ya da ona uzak durmasına neden olacak değer yargılarından uzak, çelişkilerin olmadığı bir zihin yapısı içinde gerçeklerle yüz yüze bırakılabilir (Akdeniz, 1990: 142). Çünkü anlık tereddütlerin giderilmesinin ötesinde “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde daima zıtlıklara anlam verebilen bireylerin yetiştirilmesi esastır. Sorunların tespiti hazır ve sabit olmanın ötesinde derste o anda fark edilen aksaklıkların ele alınmasıyla sağlanırsa çözümlerin üretilmesi etkinliği de sağlanmış olur.

Derste öğrenilen kavramların sosyal hayattaki uygulanma biçimleri çeşitli küçük sosyal sorunların ele alınmasıyla gerçek bir boyut kazanmaya doğru yol alır. Kalıplaşmış anlayışların yıkılmasının sadece öğrencinin derste gördükleriyle sınırlı kalmaması için gazete, dergi, televizyon gibi iletişim araçlarında geçen olayların değerlendirmeleri yapılır. Aynı zamanda öğrenci velileriyle iletişim kurarak atılacak adımlara ortam sağlanır. Demokratik aile ortamının olmadığı koşullarda yaşayan öğrencilerin olumsuz yönlerinin düzeltilmesi amacıyla okul, sosyal çevre ve aile iletişimi sürekli bir şekilde sürdürülür.

2.1.1.3. Paylaşım ve Dayanışma

Öğrenci bulunduğu çevrenin şartlarına göre olumlu tutum geliştirme yolunda yeniliklere açık olmalıdır. Öğrencinin ailenin, okulun, toplumun belirlediği kurallar arasında bir çatışma yaşadığında bunu kendi görüşleri doğrultusunda çözme konusunda bir tereddüt yaşamaması için toplumsal rolünün- her zaman yeniliklere açık olacak şekilde- gereklerini iyi bilmek için daima sosyal gerçekliği göz önünde bulundurmasına çalışılmalıdır. Bu farkındalık kendi fikir esnekliği içinde diğer bireylerin yaşantısında etkili olabilecek bir görünüm ifade edebilmelidir. Herhangi bir konudaki yeniliğe sırf bir farklılık olsun diye değil yeni durumlara entegre olabilmek için bireyin farklı bir yol denenmesi gerektiği fikrinden hareket etmesi gerektiğini hissederek açık olması umulan bir durumdur. Ben kimliği ve biz kimliği arasındaki fark hiçbir şekilde birinin doğal, ötekini kültürel bir

yapı olmasında aranmamalıdır. Doğal kimlik yoktur. Aradaki fark, ortak kimliğin, kişisel kimlikte olduğu gibi kişinin bedeninin doğal, elle tutulabilirliğine dayanmamasıdır. Ortak kimlik sonuçta sembolik bir biçimlenmedir. Sosyal beden, görülebilir, elle tutulabilir bir gerçeklik olarak yoktur. O bir imge, bir hayali büyüklük, bir sosyal yapıdır. Ama bu haliyle gerçekliğin ta kendisidir (Assmann, 2001: 132).

Toplumsal çözümlerde yakınılan durumlardan biri de ortak paylaşım alanlarının giderek yok olmasıdır. İnsanların sürekli olarak farklı durumlara geçmişten güzel örnekler verme merakı da aslında şu anda yaşanan olumsuzluklara işaret etmektir. Çözüm seçeneklerinin üretilmemesi de bu sorunları daha da derinleştirmektedir. Özelde aileden başlayarak, çocuğun aile ortamından uzaklaşması, konuşup duygu ve düşüncelerini paylaşma isteğinde olmaması, genelde toplumda, insanlar arası ilişkilerde insanları birbirlerine bağlayan değerlerin, ihtiyaçların kaybolması ya da gereksiz görülmesi, ortak paylaşım alanlarının yıpranıp yok olduğunu gösterir. Tarih içinde görüleceği gibi toplumları diriltten, tekrar kendi gücünü bulmasını sağlayan güç hep bu ortak paylaşım alanlarıdır.

“İnsanlar arasında hüküm süren düzenin büyük bölümü yönetimin eseri değildir. Bu düzenin kökeni toplumun ilkelerinde ve insanın doğal yaratılışındadır. Bu düzen yönetimden önce de vardı, yönetimin resmîyeti ortadan kalksa da var olurdu. Toplumu bir arada tutan, geniş ilişki zincirini, insanların ve uygar topluluğun parçalarının birbirleri üzerindeki karşılıklı bağımlılıkları ve çıkarları oluşturur. Toprak sahibi, çiftçi, sanayici, tüccar, esnaf ve her tür işi yapan kişiler birbirlerinden ve toplumun tümünden gördükleri yardımla gelişirler. Sonuç olarak, yönetime atfolunan her şeyi toplum kendiliğinden oluşturur” (Paine, 1985: 198).

“Toplumsal dayanışma yalnızca – ve düşünerek-davranmanın gerçek etkisiyle birlikte- özerklik ve demokratikleşmeyi onaylarsa etkin bir biçimde yenilenebilir. Bu tür bir yenileme yalnızca hakları değil, yükümlülükleri de tanımalıdır. Yükümlülük yalnızca başkalarının gereksinimleriyle “dikey” bir bağlantı ima etmesinin yanı sıra, başkalarıyla bağların zaman içinde güçlü tutulmasından söz ettiği için de önemlidir” (Giddens, 2002: 128).

Bize başkalarının ihtiyaç duyduğu için değil de bizlerin onlar için bir şeyler yapmamız gerektiği fikrinden hareket edersek eğer, toplumsal beklentiler de sadece bir kişi ya da grubun ihtiyacını temsil etmekten çok gerçekten toplumun gelişiminde zorunlu olan gereklilikleri kapsamaya başlar. Bu bakımdan her birey gelişimin ve değişimin öznesi olabilir.

Öğrenci değişimi hayatına uygulayan değil; değişimi oluşturan olmalıdır. Tarihsel şahsiyetlerin ortaya koydukları anlatılırken, öğrencinin benzer şeyleri yapabilme düzeyi de tartışılır ve öğrenci kendi iradesiyle oluşturduğu bakış açısını yansıtmaya cesaretini ortaya koyar. Böylece sorumluluğunun sadece ailesine karşı olmadığını kavrayan birey; bencillikten uzak; sadece almayı değil vermeyi de bilen paylaşımcı bir zihniyete sahip kişilikli biri olma yolunda çoktan yol almış olacaktır.

Ailenin sahip olduğu görüşleri –olumlu ya da olumsuz- değişmez kabuller olarak hayatına geçiren bireyin, yaşantıları sonunda bir değişime uğraması gerçekleşmemişse ortada bir sorun var demektir. Çünkü herhangi bir sosyal gelişmeye gereken olumlu bakış açısından bakan herhangi bir birey, bunu kendi zihinsel süreçleri aracılığıyla gerçekleştirememişse olumlu bir harekette bulunmuş sayılmaz. Kendisine kötülüklerle dolu olan bir odaya girmemesi söylenen bir birey eğer o odaya sırf öyle söylendi diye girmiyorsa kötülüklerden kaçınma yolunu bulmuş sayılmaz. İyi ya da kötü, doğru ya da yanlış, bireyin rahatça açıklayabileceği kavramlar olmalıdır. İnsan sevgisi, kölelik, acımasızlık, dürüstlük, duyarlılık, amaç, özgürlük vs. birer anlam ifade edebilmeli.

2.1.2.Tarihsel Gerçekleri Bilmek

Tarihsel gerçeklerin toplum hayatındaki yerini anlamak için insanlara kendilerini tanımlarken tarihsel olay ve olgulardan bahsetmeden, bunu nasıl yapacakları konusundaki tıkanıklığa bakmak gerekir. Sadece bilgi anlamında değil; insanların zihinlerine nüfuz etmiş anlayış şekillerine bakarak tarihin nasıl bir etkisinin olabileceği görülebilir. Sırf kendiliğinden oluşmuş bir geçmiş ve o geçmişe olan iyi ya da kötü bağlılığımız bizi bir şeyleri tanıyor kılmaz. Gerçeklik dediğimiz şey, tarihte ya da tarihle ulaşabildiğimiz şey en

geniş anlamında insan gerçeğidir. İnsanla ilgili olan her şey tarihte insan açısından görülür. İnsan kendi dışında, kendi bilinç koşulları dışında herhangi bir gerçekliğe ulaşamayacağını bilir, ona bu bilgiyi sağlayan özellikle tarih bilincidir (Timuçin, 2000: 28).

Bütün tarih, geçmişten bugüne dek kendi konusuna ilişkin araştırmalarda gerçekleştirilen ilerleme üzerine bir rapordur. Bundan dolayı bütün tarih aynı zamanda tarihin tarihidir. Mesela, Marathon savaşı üzerine yapılacak herhangi bir monografi, zımnen ya da sarahaten, Marathon savaşıyla alakalı bütün bir araştırma tarihini özetlemelidir. Aynı sebepten bütün tarih zorunlu bir şekilde tarih olarak değil, fakat tarihin tarihi olarak kendine ait anlatımını bugüne taşır. Bu yüzden her bir çağ, tarihi yenibaştan yazmalıdır. Herkes kendi düşüncesini tarih araştırmasına taşır ve tarihe kendine özgü ve kendi neslinin bakış açısıyla yaklaşır. Doğal olarak, bir çağ ve bir insan diğer çağ ve insanın görmediği –veya tersine, diğerlerinin görüp kendisinin görmediği- şeyleri belirli bir tarihsel zaman içinde görür. Tarihten bu “öznel unsur”u çıkarma girişimi sahtekârlıktır (yani diğer insanlara bakış açılarından vazgeçmelerini söylerken kendininkini sürdürmektir) ve başarısızlığa mahkûmdur. Bu girişim başarılı olsaydı, tarihin kendisi silinip giderdi (Collingwood, 2000: 160).

“Bir toplum, tarihin bir dönemini yıldızın parladığı anlar olarak görür, öteki kesimini kâbus ve karanlık içinde algılayorsa –beyin yarım kürelerinin birbirini inkâr eden çelişkili işleyiş biçiminde olduğu gibi- o toplum gerçek anlamda hastadır... Tarihi bütün görme, onu kompartmanlara ayırmadan sevme millet olma sürecinin bir yansımasıdır” (Türkdoğan, 1996: 218). Hayranlık duyduğumuz ya da nefret ettiğimiz tarihsel gelişmeler kendilerinden kaynaklanan gelişmelerden mi yoksa günümüz insanının onlara yüklediği anlamlarla mı belirli nitelik kazanırlar. Tarihi bir olaya herkesin bakış açısının ortak olduğu noktalar nelerdir? Bunların bilinmesi ve yorum denilen kavrama ötesi etkinliğin de yaratıcı olması ve gerçekleri açıklığa kavuşturacak verileri desteklemesi gerekir.

Öğrenci derste bir tarihi olayın anlaşılması yolunda sadece kendine sunulan yorumları mı ezberliyor yoksa niteliklerini öğrendiği bu gelişmeler üzerinde kafa yorması mı isteniyor. Şüphesiz kendi kendine öğrenmeyi başaran her bireyin olayları kendi zihni süreçleri içerisinde değerlendirmesi de kaçınılmaz olmalıdır. Öğrenci kendisinden fikir

yürütmesi istendiğinde değil yürüttüğü fikirler kafasında şekillendiğinde yorumlarını sunmalıdır. Uzun bir sürece yaymadan öğrencinin derste yeni öğrendiği bir konu hakkında fikir belirtmesi gerçekçi olmayacaktır. Ama bu durum ona hazır yorumların sunulmasını da gerekli kılmaz.

Dünyadaki herhangi bir coğrafyada yaşayan insanın olaya ortak bakışını öğrencinin de yakalaması için öğrencinin evrenselliği belli oranda kazanması mutlak bir gerekliliktir. İnsana ve insanlığa dair olumlu her ne gelişme olursa olsun öğrenci eğer bunları önemsiyorsa olaylara kendi bakış açısından bakması aynı zamanda ortalama her insanın bakış açısını temsil edebilir.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte bu ülke üzerinde yaşayan insanlar demokratik bir ortamda yaşamını sürdürme imkânına kavuşmuştur ve daha özgür bireyler olarak yaşamaya başlamışlardır. Bu gerçekliği Osmanlı Devleti'ni tamamen bireysel haklardan yoksun vatandaşlardan ibaret bir devlet gibi yorumlamak öğrenciyi tamamen tarihsel gerçeklere karşı önyargılı tavırlar almaya sevk edecektir. Bunun yerine çağın gereklerini de hesaba katarak günün şartlarının ne olduğu anlaşılıp zamana göre olayların yorumlanması sağlanır.

Demokrasi ve insan hakları adına yapılan faaliyetlerin çağımızın epey gerisinde olmalarına rağmen neden değer taşıdıkları ancak bu yorumlama gücünün elde edilmesiyle sağlanır. Burada yine tarihsel gerçeklerin bir diğer yönü olan birikim gerçeği ortaya çıkar. Öğrenci gelecek yıllarda insan hakları adına daha olumlu adımların atılabileceği gerçeğini göz önünde bulundurarak hiçbir zaman mükemmel denilebilecek bir anlayışın olamayacağını anlarken aynı zamanda her şeyin yine mükemmeliyetçi bir beklentiyle sağlanabileceğini kavrar.

Tarih sadece bu topraklar üzerinde yaşayanların ortaya koydukları olarak değil; uygarlıkların oluşmasında payı olan her medeniyetin yaşantı alanı olarak benimsenmelidir. Farklı kültürlerin insan hakları adına gerçekleştirdikleri başarıların her kültürü değerli kıldığı esasına dayanılarak günümüz insanları arasındaki kendini diğer insanlardan üstün görme fikri de etkisiz kalmış olur. Paylaşımın aile, okul, toplum, ülke genelinde öğrenen

öğrenci tüm dünyayla kucaklaşma gereğini de hissedecektir. Bunları zamanla keşfettiğinde artık birileriyle paylaştığı sabit evrensel değerler yerine anlık üretilen ürünleri de kapsamaya başlayacaktır. Kişisel paylaşımların ifade ettiği anlam bazen ülkeler arasındaki büyük anlaşmalardan daha iyi sonuçlar doğuran gelişmeler olarak karşımıza çıkar. Geciken barışlar, önyargılar, çocuklara aşılana nefret, yetişkinlerin şiddet gösterileri, devlet politikalarının ikiyüzlülüğü çelişkileri arttırmaktadır. Neye göre? Bu çağa; adı demokrasi, insan hakları, hoşgörü çağı vs. Ne olursa olsun yaşananlar sadece kelimelere sığdırılmamalı. İnsan haklarını her ne şartta olursa olsun insanların onurlu bir yaşam sürdürebilmesi için gerekli görmeliyiz (Gündüz & Gündüz, 2002:150). Ne yapılmasını gerektiğini herkes biliyordu zaten, yüzyıllarca. Geciken bir şeyler var ve öğrenci bunları görebilmeli. Öğrenci kendi kendine tutarsızlıkları fark etme yetisinde olduğunu fark ettiğinde –ki bu öğrendikleri ve yaşadıklarının toplamıyla mümkündür- atılacak bir adımı atmaya da kararlı olacaktır.

“Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde tarihi olayların öğrenciye ibret verici, ders alınan sahneler olarak değil; sahip olunan bilgi ve donanımın daha kapsamlı anlaşılması amacıyla yorumlama gücünün geliştirilmesi anlayışıyla verilmesi amaçlanır. Hep bir şeylerin ideal aranda seyretmesi ve günümüzde bunlardan yoksun olmamız gibi bir düşünce şüphesiz öğrencinin zihninde kendini hafife almaya yol açacak ve özne olarak bir şeyler yapabilme kararlığını yok edecektir. Herhangi bir acının, felaketin, yıkımın sahnelenmesi herkesin o anları yaşayabilmesini sağlayabilir ama bu olumsuzlukların kalbine incek kadar duyarlılığı otomatik olarak insanların zihnine yerleştirmes. Bir saplantı halinde kaybedişin, acziyetin vurgulanması yerine, makul üstünlüklerin belirtilmesi ve bunun bir egemenlik kurma amacı için değil ortak güzellikler olarak belirtilmesi daha akılcı olmaktadır. Böylece korku, kararlılık, sevgi, amaç yeni bir boyut kazanmış olacaktır.

2.1.3. Ulusal ve Evrensel Uyumu

“Toplumbiliminde, belli bir kültürün sağlıklı yetişkin üyelerinin ortak olarak taşıdığı düşüncelere, alışkanlıklara ve koşullanmış duygusal tepkilere evrensel adı verilir” (Öncül, 2000: 456). Toplumların doğal gelişim süreçleri içerisinde etkili olan anlayışların

kendiliğinden oluşturduğu düşüncelerden biri, yaşanan kültürün diğer kültürlerle nazaran kurallarının daha evrensel olduğu iddiasıdır. Belki de bu konuda evrenselin tamamen yaygın olduğunu iddia edebiliriz. Evrensel süreçler, genel anlayışın dışında tanımlanması yer yer gereksiz olan toplumsal kuralların ifadesidir. Bir toplum, yaşadığı evreleri ille de evrensel olsun diye değil, yaşantının insanlara genel olarak sunduğu anlayış ilkeleri olarak yaşar. Evrenselliği savunulan eylemler, o güne kadar ortaya konulan yaşantıların içinde yer alan, insanın genel anlayışını temsil edebilecek toplumsal sistemin ürünüdürler. Hiç kimse evrensel kuralların çerçevesini oluşturma inisiyatifine sahip değildir. Sadece evrensellik özelliği taşıyan toplumsal birikimleri farklı kültürleri karşılaştırarak, ortak yönler bularak tespit eder. Evrensel olmanın belli sabit gereklerle oluşmadığı; her çağın kendi evrenselinin farklı olduğu kabul edilir. Öğrenci “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde yerel süreçleri evrensel bütüne taşıyan etkenlerin neler olduğunu kavrayarak ileri bir süreç için evrensel değerler üretebilme yetisine sahip, kendinden emin, kültürel zenginliğinin yanında uygarlığı oluşturan zenginliği yorumlayarak dünyaya katkı sağlayan, özne olabilmiş bir birey olma şansına sahip olur. Kendi sabit, dar, belirgin yaşantısından, dikkat edecek olursa dünyadaki her insanla paylaşabileceği küçük paylaşım araçlarının farkında olan birey bu araçları kullanmaya istekli olacaktır. Kendi türküsünden, işlediği gergeften, kullandığı renklerden, günlük sıradanlıklarından vazgeçmesi gerekmediğini kavrayacaktır. Öğrenci söylenenlere göre yaşayan, kendi sınırları içinde bir kısıtlamaya gitmesini zorunlu gören bir birey olmadığının farkında olur. Bu farkındalık, zamanın ve mekânın sınırdan arınması ve her şeyin yepyeni bir dünyanın kapılarını açacak beklentisiyle, öğrenciye yeni şeyler ortaya koyma cesareti verir. Küreselleşme, zamanımızın hâkim gücü olabilir; fakat bu, yerelliğin önemi olmadığı anlamına gelmez. Yeni bilgi ve iletişim şebekeleri ile bağlantılı olarak yerellikten kurtulma süreçlerini vurgulamış bulunuyorsak, bu mutlak bir eğilim olarak görülmemelidir. Yer ve kültürün özgünlüğü terk edilemez, mutlak olarak aşılamaz. Küreselleşme, aslında, yeniden yerelleşme dinamikleriyle bağlantılıdır. Bu, yeni bir yerel-küresel bağlantısının, yerel uzamla küresel uzam arasında yeni ve karmaşık ilişkilerin oluşumudur (Morley & Robins, 1997: 161-162).

“Düşünce ve davranışlardaki farklılıklar, toplum dokusun renk ve zenginlik katar. Çeşitlilik yalnızca tekdüzeliğe karşıt bir seçenek olarak hoş karşılanmakla kalmaz, aynı

zamanda bunlara, merak, karşılaştırma ve yargıya varmaya davet etmeleri bakımından gerek de duyulur. Farklılıklar tamamlayıcı olarak algılandığı sürece, devam etmeleri yararlıdır. Yalnızca aykırı olduklarına inanıldığı ve barış içinde bir arada olamadıkları zaman çok tehlikeli olurlar” (Lipson, 2000: 303). Geçici olarak, devlet politikaları neticesinde aralarında anlaşmazlıklar olan devletlerin bireyleri, kendi kişisel beğenileri ya da anlaşmazlıkları dışında belli bir tutumda bulunmaya şartlar çerçevesinde itilmiş olabilirler. Bu durum o kişilerin sürekli olarak bu tutumlarını devam ettirecekleri anlamına gelmez. Hatta iki devlet savaş halinde iken bile, bireylerin dost kalmaları kadar doğal bir şey yoktur. Zaten kültürümüzde var olan, düşmana bile hoşgörülü ve insana yakışır bir şekilde davranmak geleneği vardır. Böyle bir durumda, ülkemizdeki insanların çağımızın sorunlarından biri olan herkesi düşman olarak algılama hastalığından daha az bir şekilde etkilenmesi gerekir. Ama moda söylemler çabucak yaygınlaştığı için paranoyatik bakış açıları da o oranda maalesef yaygınlaşmaktadır. Öğrencinin kendi geçmişinden izler olarak bulacağı hoşgörü örneklerinin bilinçli bir şekilde yine öğrencinin başkalarına aktaracak şekilde tanımlanması gerekir. Öğrencinin kendi zenginliği olarak bulacağı bu birikimler aynı zamanda kendi tarihiyle barışık olma gerçeğini de ortaya çıkaracaktır.

Öğrenci geçmişten bulduğu ulusal yaşam tarzını şimdinin yaşam şekilleriyle karşılaştırıp, örneğin demokrasiye örnek verirken kendi kültüründen anlatımlarla kendi ulusal zenginliğini uluslar arası birikimlerle kıyaslar duruma gelecektir. O zaman bir ülke ya da medeniyetin ortaya koyduğu değer, birikim, anlayışlara ulaşma durumu, yerini kendi yerelliğini diğer yerelliklerin güzellikleriyle üstün kılma yoluyla, ulusların üstünde bir anlayışa varma gerçeğine bırakacaktır. Bu sıradan ve hemen olacak bir gelişme değildir. Belli eğitim düzeylerine ulaşılması, yeni fikirlerin oluşması, kendiliğinden oluşan değişim süreçleri ve bunların toplumun geneli tarafından kabullenilmesi bu sürecin aşamalarındandır. Örneğin kendi ülkemizin coğrafi güzelliklerini anlatırken bile ortaya koyduğumuz kıyas özneleri bir şekilde herkesin dünyasına ait olabilmektedir. Nitekim sahip olduğumuz manevi güzellikler bile dünyanın dört bir tarafından insanların oluşturdukları güzelliklerle birlikte anıldığında belli bir anlamı olan güzelliği temsil eder.

Klasik bir örnek vermek gerekirse, bugünkü bilimsel gelişmelerin temelinde farklı uygarlıkların yer aldığını değişik yer ve zamanlarda ifade edebilmekteyiz. Ama güzel düşüncelerin, değerlerin kökeninin bir şekilde sadece kendi geçmişimizin içinde aranması isteği ve bunun inatla devam ettirilmesi bir sorundur.

Nasıl ki coğrafi engellere rağmen toplumlar bir araya gelip ticaret yapabiliyor, devletler savaşıyorsa, fikirler de o oranda yıpranıp, yenilenip değişebilirler. Bu değişimin bizzat öznesini aramak da saflık olur şüphesiz. Dilimizde Farsça, Arapça, İngilizce, Fransızca kelimelerin sayısı epeyce çoksa, düşünsel hayatımızda da başvurduğumuz fikirler de o oranda kapsamlıdır. Farklı kültürel kaynakların varlığından alttan alta rahatsız olmak bile, ulaştığımız zengin ve geniş kültürü, düşünsel yapıyı hafife almak olur.

Bir değere sonradan sahip olmak rahatsızlık verici bir durum olmamalıdır. Bizim gerek bireysel ve gerekse toplumsal hayatımızda sürekli yenilenen anlayış, düşünce ve bilgimiz bizlerin kendi varlığımızı ne derece üstün kıldığımızın bir göstergesidir. Gerekli yer ve zamanda güzel sözlerle bu durumu gayet güzel özetleriz ama; uygulama noktasında kendimizdeki bu gelişmeyi çoğumuz rahatsızlık verici bir durum olarak algılayabilmekteyiz. Bunun sebepleri arasında yenilenen her neyse bir şekilde hayatımızın her noktasını kuşatacağı korkusudur.

Bireysel ve toplumsal olarak sürekli yenilenebilmek için her şeyden önce kendimize karşı eleştirel bir bakış açısı oluşturabilmeliyiz. Bunu yapabilecek entelektüel birikimi sağlamak için de öğrenme adabını öğrenmemiz, bilginin işlevlerini kavramamız ve elde ettiklerimizi başkalarına aktarabilme yeteneğine sahip olmamız gerekmektedir. Kendisini eleştirebilen nesiller geleceğe bakabilecek bir görüş açısına da sahip olabileceklerdir.

Okullarda öğrencilerin kendi geçmişlerini, bilimsel gelişmeleri, düşünceleri tanımları, öğrenmeleri yetmemekte bunların üzerine var olan yapıyı destekleyecek malzemeleri koyabilecek donanımda olmaları gerekmektedir. Bunun için de sürekli yeni arayışlar içerisine girmeleri ve bulduklarıyla sürekli başka bir yolu aydınlatmaları gerekmektedir. Bu yollar içerisinde her kültürün, ulusun, dinin, devletin izlerini bulmak

mümkün olabilmelidir. Çünkü sadece belli bir kültür ya da belli bir coğrafyada hapsolmuş bir düşünsel, bilimsel, siyasal yapı kendi yokluğu içerisinde yokluğuna ancak bir kılıf bulabilmekle başarılı olacaktır.

2.1.4. Kültürel İlerlemenin İçinde Yer Almak

Öğrencileri deneyimlerinin ötesinde eleştirel düşünceye sahip, sağlıklı bir düşünce yapısına sahip bireyler olarak toplum yaşamına sokmak vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinin temel amacıdır (Kıncal, 2002: 166-167). Toplumsal ilerleme için gerekli olan geçmişi bilme gerçeğinin yanında gerekli hallerde değişimi mümkün kılacak karşı duruşunda olması gerekir. İnsan hakları düşüncesinin yerleşmesinde, karşı tavır almanın zorunluluğunu gören öğrenciye tavır almanın gerekliliği değil neye ve nasıl tavır alınacağı verilebilir. Örneğin temel haklarını kullanmakta sıkıntı çeken bir bireyin kurumlara ya da kişilere tavır almak yerine yargı kurumunu kullanarak hakkını temin etme yoluna gitmesi gerektiğini bilmesi haksızlığa karşı daha net ve çözümü olan bir tavır olacaktır.

Eğitim-öğretim sürecinin etkisinden hareketle; bilim ve meslek dallarında insanların edininip öğrenebildiği her türlü bilgi ve beceriye kültür denir. Bu anlamda, kültür ile eğitim süreci arasında şu karşılıklı ve bütünleyici ilişki bulunmaktadır: Kültür, eğitim süreciyle kazandığımız muhteva; eğitim ise, bize kültürel muhtevayı kazandıran edinme-öğrenme sürecidir. Tabii ki herhangi bir eğitim, bize her türlü kültürel muhtevayı kazandıramaz. Belli kültürler için, o muhtevayı veren özel, özgün eğitimlerden geçmek gerekir (Güvenç, 1985: 111).

Sabit ölçüler içinde bir insanın ne gibi bir zihin yapısına sahip olduğunu belirlemek mümkün olmadığı gibi, kültürel benliğin oluşum sürecinde bireysel farklılıkların da her aşamada etkin olduğunu unutmamak gerekir. Sınırlara dâhil etmek istediğimiz her toplumsal durum bizi kültürün genişliğinin sınırsızlığına götürecektir. Farklı kültürel unsurların hareket noktasını oluşturduğu her çözümleme de bize toplumu ve insanı anlamamız için yeni ipucular sunacaktır.

2.1.4.1. Toplum ve Bireysel Farklılıklar

“Hemen her toplumun sahip olageldiği kültür zenginliği ile eğitim süreci, çoğu toplumlarda birbirinden değişik olduğu için insan varlığı da zamanla/yaşamla değişikliğe uğramaktadır. Ancak, sürekliliği sağlayan insanlar birbirine benzer kaldıkça kültür de kendine benzerliğini, sürekliliğini korumaktadır. Başka bir deyişle, kültürün ana (tek) nedeni ya da açılacağı yine kendisi yani kültürdür. Öyle ki, iki toplumun insanları benziyorsa, kültürlerin de benzer olduğu; insanlar benzemiyorsa, kültürlerin de farklı olduğu söylenebilir. Bu kurama göre, insan değişiyorsa kültür; kültür değişikliğe uğruyorsa insan da değişecektir. Farklı toplumlar için çoğunlukla geçerli olan bu türden ilke ve genellemeler, her toplumun bireyler için de tek tek geçerlidir. Ancak toplum ve insan varlıklarını birbirine benzer ya da benzemez diye iki küme ayırmak, çok kaba bir sınıflama olur.

Toplumlar gibi insanların da hem benzeyen hem de benzemeyen özellikleri vardır. Her birey ya da toplum öylesine kendine özgü bir eğitim/kültür bileşkesidir ki, belli bir eğitim sürecinin tam özdeşini yaratmak da ona hiç benzemeyen bir teki bulmak da son derece küçük bir olasılıktır” (Güvenç, 1996: 280-281). İnsanı ve toplumu kategorize etme işlemi kendi içinde yeni darlıklara ihtiyaç duyar. İnsanı ve toplumu dar şekillere bölerek anlaşılması imkânsız resimler çizmiş oluruz ve bu resimleri anlamlandırmak için icat ettiğimiz kavramlar insanı ve toplumu daha da anlaşılmasız kılmaktadır.

2.1.4.2. Toplum ve Kültür

“Kültür toplum içerisinde meydana geldiği için birinci özellik olarak toplumsal bir boyuta sahiptir. Bu nedenle kültür biliminde toplumsal bir bilim dalı olarak benimsenebilir. İçinde doğduğu toplumun karakterini ve özelliklerini yansıtan kültür topluma dönük bir olgudur. Toplumun içinden doğduğu kadar toplumun bütününe dönük olan kültür, toplumsal olaylar ve olgulardan hemen etkilenen duyarlı bir yapıya sahiptir. Kültür ve toplum arasındaki çok yönlü ilişki ağı bilimsel çalışmaların inceleme konusu olduğu kadar yönetimlerin de ilgi alanı içerisine girmektedir. Toplumu yönetmek ve yönlendirmek için o

toplumun kültürünü tanımak ve bilmek yöneticilerin önde gelen görevleri arasında yer almaktadır. Bir toplumda hem geçmişten gelen kültürel kalıt, hem o an devinim içerisinde olan bir kültürel eylem hem de toplumu oluşturan bireylerin kültür açısından duydukları gereksinimler vardır. Kültür eylemi bir yanda toplumsal gelişmenin gereksinimlerine bir yandan da ortak değerlere, ortak ölçütlere en azından kültür ortaklığına bağlıdır. Toplumda var olan çeşitli karar merkezlerinin önde gelen tutumları ve toplum üyesi bireylerin gereksinimleri kültür alanında yönetimin yapabileceklerini belirleyici ana öğedir. Kültür yönetimi açısından kültürün toplumsal boyutunun çok yönlü ele alınarak incelenmesi zorunludur. Kültürel eylemlerin ve oluşumların gözlenmesi kadar, geçmişten gelen kültürel kalıtın tam olarak değerlendirilmesi de önem taşımaktadır” (Çeçen, 1996: 330-331).

“Sosyal gelişme, maddi kültür unsurlarının ve bunları destekleyen zihniyet ve organizasyon şartlarının gelişmesine ilaveten moral unsurlarda da müsait özellikleri gerekli kılar. Bu müsait özelliklerin gerçekleşmesi için refah artışı ile birlikte her şeyden evvel sosyal sınıf farklılıklarının azaltılması gerekir. Ayrıca, maddi vasıtaların, manevi hedeflere yükselmek için birer basamak olarak kabulünü gerektiren bir moral terbiyenin yerleşmesine de lüzum vardır. Bu takdirde ferdin ve cemiyetin, bir madalyonun iki yüzü gibi olan bütünlüğü fertler tarafından idrak edilebilir. Böyle bir cemiyet, insan haklarının yerleştiği ve insanların renklerine, mezheplerine, sosyal sınıflarına göre farklı muameleye tabi olmadıkları bir cemiyettir. Böyle bir cemiyette her fert, bütün fert ve grupların maruz kaldıkları haksız muamelelerin (bizzat kendisine yöneltilmiş gibi) ızdırabını hisseden bir his merkezi haline geçer ve böylece mana etrafında sosyal bütünleşme gerçekleşir” (Kurtkan, 2005: 12-13).

“İnsan kültürlü bir varlıktır. Biz tabii kültürü eğitimle eşitlediğimiz, özdeşleştirdiğimiz için, okuldan geçmeyenlere kültürsüz diyoruz. Oysa kültürsüz insan olmaz. Her kesimdeki insanın, bir grup içinde yetişmiş her insanın kültürü vardır. Kültürler birbirinden farklı olabilir; ama kültürsüz insan olmaz” (Güvenç, 1995: 34). “Genel kullanımıyla kültür, zihnin etkin olarak geliştirilmesi anlamını oldukça güçlü bir biçimde kazanmıştır. Kültür kavramının anlam katmanlarını, zihnin gelişkin bir durumdan “kültürlü kişi”, “kültür almış kişi” gibi; bu gelişme sürecine “kültürel ilgiler”, “kültürel etkinlikler”

gibi ve bu süreçlerin araçlarına “sanat” olarak ve “beşeri entelektüel çabalar” olarak anlaşılan kültür kavramı gibi değişen anlamlarıyla ayırt edebiliriz. Williams, zamanımızda bu üçüncü anlam katmanının diğerleri arasında en yaygın kabul gördüğünü belirtir ve bununla birlikte kavramın antropolojik ve geniş sosyolojik kullanımı, ayrı bir halkın ya da başka bir toplumsal grubun “bütün yaşam biçimi”ni kastettiğini ekler” (Williams, 1993: 9-10).

2.1.4.3. Farklılıkların Ortak Gücü

“Elitistler için eğitim davranış ve yetilerin avam olandan ayrışmasını mümkün kılacak bir damıtılmışlığın sembolüdür. Eğitimli insandan kastedilen, kitleye göre seçkin olan insandır. Bir diğer görüş ise, bunun aksine, çoğunlukla büyük harfle yazdığı eğitime daha genel ve mutlak bir atfeder. Eğitim, bilgi edinimi, ruh beden ve hatta gerçek bir yurttaşlık bilinci formasyonu anlamına gelir. Son bir görüş ise eğitimi kültür aktarımının başlıca aracı olarak kavramlaştırır. Devletler ve UNESCO gibi uluslararası örgütler eğitim sözcüğüne bu son iki görüşe göre yaklaşmaktadırlar. Eğitimli insan ve kültürlü insanın her zaman aynı anlama tekabül etmediği açıktır. Eğitim, öğretimle kültür arasında bir evredir. Kültürde ise insan tarafından kendisi ve diğerleri; kendisi ve kültürün nesnelere arasında kurulan bir denge ilişkisine atıf vardır. Tek başına eğitim bu ilişkinin kurulmasını sağlayamaz. Ancak formasyon nosyonunda bu ilişkiyi hazırlayıcı bir öge bulunmaktadır” (Dollot, 1994: 52-53).

“Kültürün bireyin hayat algısında birebir etkisinden söz edebiliriz. Bu hem olumlu anlamda kendi haklarının farkında oluş; ya da tam tersi belli konulardaki eksikliklerden rahatsızlık duymamak şeklide bireyin bakış açısına yansır. Bireyin sahip olduğu yaklaşımlar da şüphesiz o kültürün çerçevesini yansıtmak bakımından ölçüt olamaz. Kendi kültürünün kaynaklarından beslenen ve kültür sorunlarının altyapısını çözebilecek ilerlemeler sağlayan” toplumlardaki bireylerde, kendi hayat algısında niteliksel olarak gelişme oranının fazla olması beklenir bir durumdur (Çeçen, 1995: 182). Tam tersi, beklentilerin sığlaştığı, bakış açısının sıradanlaştığı durumlar da o toplumun belli sorunlarla cebelleştiğinin göstergesidir.

Günümüz dünyasında kendi kültürel bütünlüğü içinde diğer toplumlardan açık bir şekilde önde giden ülkelerden bahsetmemiz mümkün değildir. Kendi yaşantısına gömülmüş, dış dünyayla bağını koparmış en kapalı toplumlarda bile, diğer toplumların bilinçsizliği neticesinde oluşan önyargılar, bozulmalar, karmaşa etkili olabilmektedir. Bunun sebebi kitle iletişim araçlarının “an”lık olarak her gelişmeyi diğer insanlara aktarmasıdır. Böylece gelişim ya da sorun çözme mekanizmaları da bir ölçüde evrensel boyutlar kazanmaktadır. Sunulan reçeteler bu benzerliğin tam tersi farklı olmak zorundadır. Benzerlikleri yaşayan toplumlar kendi içlerindeki farklılıkları bulup çıkarmaya başlamışlardır bile. Sıradan spor organizasyonlarında, teknolojik araçların aynılığı yanında yerel kıyafetler, danslar, şarkılar, renkler dikkat çekici ölçüde artmıştır. Çünkü ülkelerin diğer ülke insanlarına sunacakları farklılıklar bunlardır. Çelişkili bir şekilde de olsa bozulan değerler, yıpranan kültürel değerler azlıkları ve kaybolmuşlukları oranında itibarı da yakalayabiliyorlar. Farklı kültürel eğilimlere sahip halklarca önemsenmeyen, ancak bize geçtiğinde bizim için çok önemli yaşam görünüşleri olabilen şeyler hiç de yetersiz şeyler olmayabilir. Ya da aynı özellik, bir onu düşlemsel gördüğümüz sürece, son derece incelikli bir şey olarak algılanabilir (Benedict, 1998: 44).

Farklılık sözcüğünü, kesinliğin yok edilme güdüsü anlamında kullanabiliriz. Bu bir değişim, dönüşüm ve melezleşme deneyimini simgeler ve değişime eşlik eden bütün o tamamlayıcı korkuların, endişelerin, karmaşaların ve tartışmaların odak noktası olarak hareket ettiği için rağbet görür. Ama kültürel politikaya bir yaklaşım biçimi olarak da neler olduğunu anlamamıza yardımcı olur: Bir kuram, politika, kültürel deneyim ve kimlik çeşitliliğini yeni ittifaklar ve akımlar içinde bir araya getirerek yeni uygulamalar ve diller için başlangıç noktası olabilir. Bu tür bir politika, kimlikleri, eninde sonunda homojen bir doğaları olduğunu varsayan temel bir bütünlük içine sokmaya gerek duymaz. Tersine, o özçülüğün ve tek-kültürlülüğün bir eleştirisidir, kimliklerin sabit olmayan ve üst belirlenme özelliklerini öne çıkartır. Farklılığın kültürel politikası hem kimliklerin birbirine bağımlı ve bağıntılı doğalarını hem de onların birbiriyle kıyaslanmazlıkları ve özerk olmaya ilişkin siyasi haklarını kabul eder (Rutherford, 1998: 8-9).

2.1.4.4. Değişim ve Kültürün Aktarımı

Toplumsal kurumlar birbirleriyle etkileşim içinde olduğu için, herhangi bir toplumsal kurumda meydana gelen değişme diğer kurumları da etkileyerek onları da değişmesine neden olur. Kurumlar da meydana gelen yapısal değişiklikler ise toplumsal rolleri, kişiler arası ilişkileri ve davranış biçimlerini değiştirir (Fidan & Erden, 1994: 98). Sosyal/kültürel olgular öylesine karmaşıktır ki, açıklayıcı nedenler, nerede aranırsa orada bulunabilir gözüktüyor (Güvenç, 1976: 160). Toplumsal değişimin faktörleri; teknoloji, medya, ekonomi, din, savaşlar, coğrafya gibi kavramlar hakkında öğrenilebilecek genel bilgilerin öğrenciye aktarımı öğrenciyi bu değişimin mantığına hükmetmeye yeterli kılar (Çelikkaya, 1996: 121-122). Bu mantığa ulaşmanın yanında değişimde esas rol alıcı birey olabilme de bilginin aktarımı ve anlaşılmasından daha karmaşık bir süreçtir.

Toplumsal kurallar değişirken zamanın gereklerine cevap verilmesi konusunda sıkıntılar çekilebilir. Böyle bir durumda ‘kuralları yıkma’ adına toplumu ayakta tutan değerleri ortadan kaldırmaya teşebbüs etmek çözüm ve yenilik değildir. Yıkma yerine yeniden inşa etmeyi öğrenciler ancak kendini toplumun bir parçası olarak görüp ona yeni güzellikler eklemeyi vazife edindiklerinde başarabilirler. Aile içinde herhangi bir sorun çıktığında genellikle ev ahalisinden uzaklaşmaya kalkışan birey kendi içsel süreçlerini anlamlandıramadığından ve sorunlardan her zaman kaçmayı tercih ettiğinden kültürel açmazlarını da kaçarak ya da kuralları çiğneyerek aşmaya çalışacaktır.

Bireyin kaçınılmaz olarak ve köklü bir biçimde toplumsal bakımdan etkilenmiş olması bireyin bu etki içinde “çözülebilir” olması anlamına gelmez. Bunun nedeni hem toplumsal çevrenin öteki faktörlerle birlikte iş görüyor olması hem de genelde toplumsal belirlemenin hiçbir zaman tam ya da eksiksiz olmamasıdır (Leledakis, 2000: 228). Bireyin kendine yabancılaşmasında etkili olan tarih, felsefe, sosyoloji, mitoloji vs. bilgisi eksikliği kendi kültürel farklılığını anlamlandıramaması sonucunu ortaya çıkarır. Kendi farklılığını idrak edemediğinden kendini farklı olanlara benzetmeye çabalar. Bir bakıma içinde olmadıklarını sandıkları merkezlerden hareketle nerelerde olmadıklarını belirlerler ki bu da; reddine hazır olduklarını kabullenmek anlamına gelir. Herhangi bir konudaki bilgi eksikliği bireylerin duyarlılıklarını şüphesiz tam anlamıyla olumsuz yönde etkilemez. Ama ne zaman

ki bu eksiklik o bireylerin kendilerini ifade etmelerinde sıkıntı doğurur, işte ona olumsuz bir durum gözüyle bakabiliriz.

Görevsel uzmanlaşmanın pek az olduğu toplumlarda eğitimin ailelerde, örgütlenmiş toplumlarda Formel eğitimle verilmesiyle, toplum sahip olduğu bilgiyi mutlaka sonradan gelenlere verme refleksi içerisindedir (Battomore, 2000: 291-292). Bu okulun topluma karşı sorunluluklarını da belirler (Şişman, 2002: 88-89). Eğitim verilirken aynı zamanda eğitimin veriliş şekli de verilen bilgiden öte öğrenciye toplumsal davranış kuralları da zamanla benimsetir. Eğitimin bu görünmeyen tarafı her toplum tarafından bireylere sistemli olmasa da verilir. Bu durum hazır kalıpların aktarılması şeklinde değil, bizzat bireylerin var olan toplumsal gerçekleri görebilme becerisine dayandırılmalıdır.

Bireyin başarı algısı, sosyal saygınlık, birliktelik gibi kavramlara yüklediği anlamlar genel bir standardı gerektirmediği gibi bunun standart bir hal alması aksine, beklenmeyen bir durumdur. Çünkü günümüz eğitim sistemlerinde özgür düşünceye sahip bireylerin kendi var oluş gerçeklerini algılamış olarak toplumsal hayata intibak ettirilmek istendiğine şahit olabiliriz. Ama bu istek bile tek başına olumlu bir beklenti de olsa belli bir düzen halinde, formülü belli bir çıkar yolu ortaya çıkarmaz. Rastlantısal gelişmelerle de toplumun içinde bulunduğu durum hakkında gelişigüzel tahminlerde bulunulamaz. Toplumda yeni yetişen neslin siyasi, toplumsal konularda çok duyarsız olmalarının ölçütü nedir? Hangi boyutta hangi konuya, ne gibi tepkiler vermelidirler. Bu soruların insanların kendilerine göre üreteceği geniş yelpazeli cevapları vardır. O halde bu konular üzerinde hiç düşünce belirtilmemeli? Bu gerçekçi olmaz tabii ki. Neticede her gelişmenin çağımız dünyasında algılanıp, yorumlanması ve öngörülerle birlikte gelecek hakkında neler olabileceğinin de belirtilmesi kaçınılmazdır.

Eğitimle ilgili bir gelişmenin tam anlamıyla ortaya konulabilmesi için farklı bilim dallarının farklı disiplinleriyle ilişkili bir çözümleme ortaya koymak şarttır. Gelişme dediğimiz olgunun sınırsız bir olasılıklar evreni oluşturduğunu kabul edersek toplumun ortaya koyacağı aşamaların da bu sınırsızlık içinde ve kendi sistematiğine dayalı olarak algılanması gerekir. Her toplumun iç yaşantısı diğer toplumlara karşı bir bütünlük oluşturuyorsa bir bütünlükten hareketle kapsayıcı bütünü elde edebiliriz; farklılıkların

birbirini beslemesi söylemine uygun olarak.

Kültürler, kesinlikle politik aktörler değil ve dünya politikasında doğrudan doğruya yer almıyorlar. Bu nedenle sık sık söz edilen “kültür savaşı” ifadesi, mecâzi bir söyleyişten başka bir şey değil, ve hiçbir siyasi gerçeklik içermiyor. Siyaset dünyasının fiziksel bir boyutu var. Bu boyut, devletlerin toprak sınırlarıyla belirginleşiyor. Devlet coğrafi bir gerçekliğe sahip ve belirli güçler bu gerçekliğe canlılık kazandırıyor (Müller, 2001: 41). Bireyler bizzat yaşantılarının asıl evrenini oluşturan kültür kavramına diğer insanlarla bütünleşip, yaşamın ortak paydalarını ortaya çıkardıklarında, bir anlam yüklerler. İfadelerinde yer alan ya da almayan her anlam, yaşantılarında gözlemlediğimiz ve göremediğimiz her davranış açık ve gizli olarak kültürel bir kimliğin izlerini taşırlar.

2.1.5.Önyargılardan Sıyrılmak

Her toplumun bireylere sarsılmaz inançları aşılması ve bireylerin bunlarla çatışması bir gerçektir. Dini, ahlaki, hukuki, vs. şeklinde bütün değerler bir kısım fiilleri durdurur, bir kısmını icraya zorlar (Ülken, 1967: 266). Zamanla oluşan bu tabuların yeni düşüncelerle birlikte bir çatışma oluşturması ve sonraki süreçler iyi tahlil edilmediğinde; bunların kategorize edilme şekli de yine önyargılardan arınmamış bir özellik arz eder.

Öğrenciye sunulan; önyargılardan sıyrıлма reçetesi, çözümden ziyade öğrenciyi keşfetmeye yönlendirmelidir. Pasif bir konumda kalan ve sunulanları kabul eden birey, unutulmamalıdır ki, başka bir zeminde farklı tarzlarda müdahalelerle hazır hükümlere varır. Yanlış bir tutuma sahip birine sürekli bilgi aktarımıyla, sabra dayalı bir beklentiyle değişim sağlanabilir (Usal, 1995: 151). Bu durum bilgiyi belli amaca hizmete zorlar. O zaman şöyle bir problem ortaya çıkar: ne tür bilgilerle ne tür beklentiler karşılanacak.

Öğrencileri şiddetten uzak tutmak için şiddetin zararları, cezalar, yaptırımlar mı öğretilecek yoksa iyi bir birey olmaları mı sağlanacak. İyi bir birey olabilmek için bilgiye mi daha çok ihtiyaç var, yoksa örnek davranışlara mı, olumlu yaşam tutumlarının hayattaki yerine mi? Bunları belirleyen ne? Bu soruların çıkmaz bir sarmala dolanması kaçınılmazdır. Birey bizzat bu sorularla yüz yüze gelir. Kendi dışında bir bireysel gerçeklik algısı

oluşması bireyin kendi cevaplarını ortaya çıkarır. Bu algı; bilgiyle, ailenin verdiği güvenle, toplumsal birliktelikle belli bir sürece yayılarak oluşur. Tüm bunlar birikerek yeni bilgileri ortaya çıkarır. Bu bilgiler kasıtlı ifade edilen, birilerinin bir şeyleri kabul ya da ret etmeleri için değil, kendi doğal mecrasında hayat bulan insani kabuller olarak toplumda var olurlar. Bunların birilerine standart şekil ve anlayışlarla aktarılması da, istenilen her ne ise, o isteğe hizmet etmeyecektir.

Toplumun etki alanında kalarak hayatı tanıyan çocuk, gitgide ilerleyen, artan bir ayırt etme ile bireyselleşir. Önce duygusal ayırt etme ve daha sonra zekânın ayırt etmesi gerçekleşir (Ergun, 1987: 27). Bireyin ancak belli bir süreden sonra kendindeki değişimi fark etmesi mümkündür. Bunu çevresinde kendisine yapılan değerlendirmelerle rast gele görebileceği gibi sistemli bir halde eğitim vasıtasıyla, öğretmenin gözlemlerini ona aktarması ve onun kendisini yorumlamasıyla da mümkündür. Öğretmen derste belli zaman aralıklarıyla işlenen konulara paralel olarak öğrencilerdeki davranışları ders ortamında tartışarak; elde edilen sonuçlara dayanarak hangi önyargılardan sıyrıldığını belirleyip öğrencideki gelişmeyi anlamlandırır. Öğrenci böylece, yaptığı her eylemin hangi nedenlere dayandığını kavrayarak, sonucunu kendisinin belirleyeceği, kendine özgü anlamlara dayanan fikirlerle desteklenen bir süreç içerisinde yer almış olur.

Önyargının sadece toplumsal ve kültürel olarak “öteki”ne karşı olduğunu söyleyemeyiz. Bireyin bizzat kendisine karşı temel önyargıları yıkma süreci asıl zorluklardandır. Düşüncelerini ifade etmesi-etmemesi, sevgi kavramına yüklediği anlam, ailenin önemi konularında sahip olunan önyargılar başlı başına toplumsal bir sorundur. Bu sorun telkinlerle çözülecek kadar basit değildir. Sürekli doğru olanı söyleme eylemi sonucunda bir türlü ilerlemenin kaydedilemediğinden dert yanmak da bir önyargı olarak vardır. İfade edilenlerle eylemler arasındaki farkı azalttığımız ölçüde önyargıları ortadan kaldıracabiliriz.

2.1.6. Çağın Gereklere Açık Olmak

Her çağda insanoğlunun yaşamında belirleyici olan anlayış, görüş, düşünce ve bakış açılarının genel anlamda o çağın belirleyici özelliklerini oluşturduğu görülür. Her çağın insanı bulunduğu coğrafyanın, mensup olduğu kültürün bu genel havasını soluyarak davranışlarını, tavır almalarını, beğenilerini, dışlamalarını bu doğrultuda oluşturur. Günümüz uygarlığında hiçbir kimse demokratik yönetim dışında bir yönetimi diğer insanlara benimsetmeye mutlak anlamda vakıf olamaz; çünkü en önyargılı, kapalı düşünceli adam bile kendi dokunulmazlarının var olmasının ancak demokratik yönetim içinde var olabileceğini bilir.

Öğrenci okulda “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi sayesinde günümüz sorunlarının tespitinden öte müdahale alanının neler olduğunu bilerek yaşamayı öğrenir. İletişim becerilerinin geliştirilmesiyle uzak mekânların yok olduğu; herkesin birbirini tanıdığı bir dünyada küresel kimliğin bilinciyle ortak hareket mekanizmalarını harekete geçirir. Sivil toplum kuruluşlarının hangi işlevleri olduğunu farklı örneklerle görerek sivil hareketlerin toplumsal olguları belirleme gücünü idrak eder.

Hak arama yollarının yerel ve evrensel bir çok organının bulunduğunu gören öğrenci hiçbir yerde yapılan insanlık suçlarının üzerinin örtülemeyeceğini anlayarak bireysel ve toplumsal yalnızlık psikolojisine girmez. Teknolojik araçların, yerel; kültürel değerlerin, dillerin, giyinme biçimlerinin insan yaşamına sunulan farklı zenginlikler olduğunu kavrayarak bunları bütün olarak koruma bilincine varır.

Şüphesiz bu çağın gerekleri sadece teknolojik gelişmeler ve bunların paralelinde gelişen insan haklarını temin etme yollarının bilinmesiyle mümkün olmamaktadır. Zamanın ötesinde doğal gelişmelerin, ekolojinin, çevresel bilincin gerekliliği de insan hakları gibi vazgeçilmez olmalıdır ki, insanlığın yaşaması için çevrenin de yaşaması gerekir. Farklı alanlardaki kirlenme gide gide maalesef yine kelimenin asıl anlamında kullanılmasını daha gerekli kılıyor. Küresel ısınma, güneş ışınlarının zararlı etkileri gibi kavramaların algılanış düzeyi ve bu sorunların mesele edinilmesi çağın sorumluluk sahibi her bireyinde olması gereken tutumlardır. Çevresel sorunlara duyarlılığın artması yerel yaşantıların kendi neden

ve sonuçlarını oluşturduğu fikrinden de arınılmasını sağlar. Kendi yaşam alanımızı belirlerken dünyanın herhangi bir yerindeki gelişmelerin de göz ardı edilmeyeceği görülür.

2.1.7. İçselleştirmeyi Yaşayabilmek

“Bireylerin, ailelerin ve küçük grupların davranışlarına uygulanabilen ahlaki ölçütler elbette ki devletlerin ve politikacıların davranışlarına transfer edilemez. Burada karşılıklı bir eşitlik yoktur, olayın çapı, hareketi ve hükümet yapılarının görevleri ortaya bir tür deformasyon getirmektedir. Ama devletleri politikacılar yönetmektedir, politikacılar da sıradan insanlardır. Eylemleriyle diğer sıradan insanları etkileyebilen sıradan insanlar. Ayrıca siyasal davranışın dalgalanmaları genellikle devletin gereklerinden çok ayrıdır. Bu nedenle bizim bireylere empoze ettiğimiz ahlakla ilgili kavramların, örneğin dürüstlük, alçaklık, kandırmaca gibi, görkemlilik, iyilik, hasislik ve kötülük gibi kavramların arasındaki farkı ayırt etmeleri beklentisi, aslında ülkelerin politikalarına, hükümetlerine, parlamentolarına ve partilerine de uygulanması gereken bir şeydir.

Esasen eğer devlet, parti ve sosyal politika, ahlaki ilkelere dayanmayacaksa o zaman insanoğlunun geleceği diye bir şey kalmaz. Bunun tersi de doğrudur. Eğer bir devletin politikası ya da bir bireyin davranışı, ahlaki pusulayla yönlendiriliyorsa, ortaya yalnız en insancıl değil, uzun vadede kişinin kendi geleceği için en tedbirli davranış biçimi çıkmış olur” (Solzhenitsyn, 2003: 15-16).

Öğrenci yaşantılarıyla öğrendiği bilgileri ve bunun neticesinde oluşan duyarlılığın sürekli gelişme içinde olması amacıyla üzerinde bir sorumluluk hissediyorsa yaşadıklarını içselleştirmiş demektir. Derste verilmeye çalışılan niteliklerden bazıları da bu kendiliğinden gelişme içinde olan kişisel hassasiyeti canlandırmaya yöneliktir. Öğrencilerin yeterli bilinç düzeyine ulaşabilmeleri için ifade edilen doğrular ve uygulama biçimleri örtüşmeli ki yaşamları gerçekten doğruluğuna inandıkları fikirlerle dolsun (Akyüz, 2001: 399). Bu içsel süreçlerin insan hayatındaki otomatik kontrol mekanizması gibi sürekli olarak bireyi kişisel ve sosyal olaylara karşı ilgiyle bakmasını sağlayan yeri vazgeçilmezdir. Öğrenci derste sabit kuralların eşliğinde yürütülen eylemlerin nedenlerini sorgulamaya başladıktan sonra

kendini harekete geçirecek insani zorunlulukları da kendi bilinciyle kavrayıp içsel süreçleri kendisi oluşturmaya başlar. Her bireyin kendine göre değil; evrensel nitelikteki talepleri sınıf ortamında tartışılır ve öğrencilerin bunları yapabilme arzu ve istekleri olup olmadığı yaşantılarından örnek verilerek sorgulanır. Dersin kapsamı içerisinde öğrencinin bunları kişisel amaçları şeklinde yorumlamasına neden olacak bu değerlerin kimsenin kontrolü altında olmadan uygulamaya geçilip geçilmeyeceğinin de yorumlanması yapılır.

Her insan kendi hayatından örneklerle iyi ya da kötü eylemelere yönelir. Bu bizzat içinde yaşadığı ortam ve okuduğu, öğrendiği, duyduğu her hayat biçimini de kapsar. Kişi benimsediği görüşlerin kendi öz benliğini oluşturma süreci içerisindeki yerini anlayacak; kendi içsel dönüşümlerini oluşturabilecek düzeye vardığında çevresindekilere de bu aşamaları aktarabilecek konumda olur. Bunların bilimsel eserler çerçevesinde bilinmesi, işin uzmanlarının yeni görüşler doğrultusunda sürekli bu çerçevede yenilikler bulması sıradan insanın hayatında öz benliklerini bulmalarında tek başına yeterli olmaz. Bilimsel gelişmelerle insan zihninin hangi yönlerinin hangi işlevleri yerine getirdiği gibi fazlasıyla hayali olan öngörülerle işin içine girildiğinde de bireyi tanıma yerine, onu belli davranış kalıplarını içeren bir listenin bağımlı öznesi gibi görme hatasına düşmüş olunur. Bireyin kendisiyle ilgili her tutum ve davranışı ifade edebilmesi de mümkün değildir. Hangi kişiyi ele alırsak alalım, mutlaka belli zevkleri, alışkanlıkları, önyargıları, korkuları gibi temel hayati mekanizmalarını açık bir şekilde ifade edemez.

Demokrasi ve insan hakları konusunda pek de duyarlı olmayan bir birey hiç beklenmedik bir şekilde bir insan hakları ihlaline tepki verebilir. Nedenleri pek fazla sayabiliriz: kendisiyle ilgili olması, inancına saldırılması, ailesinin zarar görmesi ya da zarar gören insanlara karşı o an hissettiği vicdani sorumluluk... Bu gibi durumlarda sormamız gereken soru şu olmalıdır herhalde: Bu kişi bu tavrını ileride bu tür herhangi bir olay karşısında da gösterecek mi? Cevap olumlu olursa o kişinin demokrasiyi, insan haklarına saygılı yaşantıyı içselleştirdiğini savunabiliriz. Demokratik davranış da şüphesiz her durum ve olaya karşı aynı bakışla bakmayı gerektirir. Aksi durumlar yere ve zamana, çıkara ve zarara dayalı küçük kurnazlıklar olarak nitelendirilebilir. İnsanca yaşamayı içselleştirmiş birey, kendi hayatında eksik gördüğünü, günlük hayatında yaşabilmeyi

normal saydığını, asla kabullenemeyeceği davranış yok olmasını diğer insanlar için, hiç düşünmeden isteyebilir.

2.1.7.1.Hoşgörü

Öğrenci “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde insanları sevme ve onlara hoşgörü göstermeyi öğrenerek bunu sürekli bir halde uygulamayı öğrenir.’ İnsanların mensup olduğu milliyeti, inancı, dili hiçbir şekilde onların farklı bir şekilde muameleye tabi olmalarına neden olamaz’ fikrini bilerek, isteyerek kabul eden birey; böylece yaşantısında insanca bakış açıları oluşturarak evrensel yaşam çizgisini oluşturmuş olur. Hoşgörünün olduğu olayların örnek verilmesiyle öğrencinin empati kurması sağlanır. Hoşgörünün sağladığı kolaylıklar iletişim becerilerinin geliştirilmesiyle, davranış değişiklikleriyle belirginlik kazanır (Büyükkaragöz, 1998: 73). Tarihsel örneklerin ışığında dünya milletlerinin daimi bir hâkimiyet mücadelesinde olmadığı; aynı zamanda değer alışverişiyle kendinden olmayanları da en azından farklı kültürel unsurları bünyelerinde barındırarak paylaşımı gerçekleştirdikleri ortaya konur. Böylece öğrenci her insanda değerli olabilecek bir şeylerin bulunduğunu kabul etmek gerçeğini kabul etmiş olur. Hoşgörü sadece kabul etme ya da reddetme ayrımıyla değil insanlarla özdeşleşme fikri ile belirginleşir ve derste bu bağlamda zemin oluşturacak yeterli örnekler bu bütünlük esasına dayanarak geliştirilip; öğrenci paylaşımcı bir ruhla, bütünsel bir yaklaşımla, evrensel bir düşünceyle yeni bir boyut kazanmış olur.

Hoşgörü yanlış anlaşıldığı gibi birilerine bir şeyler bahsetme anlamında kullanılmamalıdır. İnsanların belli hakları birilerine hoşgörüyle verilmesini istemeleri bir yücelik değil bir zorunluluktur. Öğrenci bunları kavradığında etrafındaki insanların herhangi bir konudaki haklarını talep etmelerini hoşgörüyle karşıladığı gibi eksik kalan bir çok ayrıntıyı da kendisi tanımlayacaktır.

Hoşgörüyü talep etme gibi bir durumun olmaması gerektiği, hoşgörünün insan iletişiminde temel oluşturduğu kabulüyle herkesin hareket etmesi gerektiğini anlayan öğrenci etrafında bu tür örnekler görmek isteyecektir. Bunun her zaman olumlu bir cevapla

sonuçlanması şüphesiz hayalcilik olur. Öğrenci ideali bulma yolundaki isteğini o ideali oluşturma yolunda emeğe dönüştürme isteğinde bir çabaya yönlendirmelidir. Bu yönlendirme işi, okulda öğretmenin arkadaşların ya da ev ahalisinin gayretleriyle ve tabii ki toplum bireylerinin katkısıyla oluşacaktır. Sokakta hata yapan çocukların sık sık azar işittiğini duyabiliriz; ama pek nadir olarak onlara yaptıkları herhangi kötü bir davranış dolayısıyla herhangi bir insandan doğru davranış yollarının anlatıldığına şahit olabiliriz. Bu tabloyu sokaktan alıp eve, okula taşısak yine benzer sonuçlarla karşılaşabiliriz. Şüphesiz hoşgörü denen şey her olumsuz eylemi soğukkanlılıkla karşılamak değildir; ama en azından bu durumun oluşmasının nedenlerini sağlıklı bir şekilde düşünmektir. Bu düşünce yapısına sahip olmak bile başlı başına bir erdemdir. Öğrenci bunu kavradığında beğenmediği bir duruma benzer tepkiler vermeye başlayabilir; bu da öğrencinin hoşgörü kavramına yüklediği anlamların en sağlamı olur herhalde.

Kısacası hoşgörü her olumlu tavır, davranış ve tutuma karşı iyi yürekli, hoş karşılamalar olarak değil; hayata karşı belli bir bakış açısından oluşturulmuş tutumların iyi ya da kötü, güzel ya da çirkin her şeye eleştirel bakmak ve böylece insanların lehine iyi ve güzel sonuçlar çıkarmak olarak görmeliyiz. Yanlış gördüğümüz ya da içi güzel anlamlarla yüklü ama anlamı bilinmeyen kelimeleri kutsamaktan vazgeçip kelimeleri anlamlı ve açık kılmak; bireylerin yaşantısında gerçek anlamıyla yaşatılacak tavırların oluşturulmasına imkân vermek daha akıllıca olacaktır. Öğrenci “hoşgörü”nün tanımını yapamasın, ama hoşgörüü yaşıyor olsun.

2.1.7.2. Özgürlük

“İnsanlar özgürlüğün birtakım güncel anlamlarında, bunu bilmeseler, düşünmeseler ya da sorulduğunda reddetseler bile kaçınılmaz olarak özgürdürler. İnsanlar, eylemlilikten kaçınmaktansa eylemde bulunan ya da belirli bir biçimde eylemlilikten, eylemden kaçınan araçlar olarak temelde özgürdürler. Burada “özgürlük” belirgin olan bir şeyi – eylemin birden fazla mantıklı yolu olduğunu- “etkinlik” düşüncesinin içerdiği gereksiz yere tekrarlanan, önemsiz bir doğruyu ifade etmenin bir başka yoludur. Ya da insan, davranışın

sonuçlarından sorumlu olduğu için temelde özgürdür. Bu da dini temelleri olan bazı ahlaki inançların ya da yasal yapıların türevi olan bir özgürlük anlayışıdır. Ya da çok daha felsefi bir dille insan, yaşamı hiçbir şeyin ama kendi kendisinin tasarımı olduğu zaman temelde özgürdür – sık sık bu yaşam zorunluluklara bir dizi teslimiyet olarak algılanıp geçmiş tarafından belirlenen bir şey olarak “...den dolayı” terimiyle yorumlansa da” (Bauman, 1997: 43-44).

Özgürlük bireyin yaşantısına etki eden amilleri oluşturma ve onları şekillendirme başarısıdır. İnsanlar kendilerinden önce çevrelerini şekillendirmeye çalıştıkları için kendi yaşam alanlarını oluşturamazlar (Geçtan, 1998: 170). Özgürlüğün okul ortamında öğrenciye verilmesi gereken mutlak bir zorunluktan öte hep aranılan bir durum olması arzu edilerek ifade edilmesi bireyin yaşantısına daha olumlu katkılar sağlar. Tarihten örneklerle verilen özgürlük arayışı ve onu daimi kılma çabası “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde öğrenciye aktararak sahip olunan özgürlüğün de anlamlandırılması sağlanır. Bu yapılırken sadece kendi tarihimizden değil dünyaya mal olmuş özgürlük mücadelelerinden de bahsedilir.

Öğrenci kişisel özgürlüğünün önemini kavramanın ötesinde; diğer insanları özgür kılmanın da bir zorunluluk olduğunu kavrar. Yaşadığı toplumda yapılan her özgürlük ihlalinin birey olarak kendisine bir sorumluluk yüklediği bilinciyle hareket ederek gerekli adımları atmaya hazır olur. Derste aynı zamanda insanların bu hakları arama yollarının da verilmesi öğrencide hukuk kurallarını, sivil toplum örgütlerinin işlevlerini öğrenme çabasını da tetikler. Öğrenci, toplumsal duyarlılığın bireysel özgürleşmeyi de sürekli kılacağı fikriyle özgürlüğe bakışında bütünsel bir yaklaşım kazanmış olur.

2.1.7.3. Eşitlik

Öğrencinin eşitliğe verdiği anlam sadece toplumsal bir gerçeklik içinde algılanılan bir özellikten evrensel bir anlayışa yükselirse öğrenci tam anlamıyla bu kavramı içselleştirmiş olur. Vatandaşlık bağıyla ifade edilen birlikteliğin üstünde küreyi kapsayan bir vizyonun şartları evrensel düşünebilmenin gerçekliği vurgulanarak oluşur. Eşit olmak

sadece aynı toplumun bireyleri arasında var olan bir gerçeklik değil; insan olarak dünyada var olan her bireyin doğal olarak sahibi olduğu bir haktır. İnsanların sahip olduğu hakların eşit olması, insanlar arasında eşitliğin olduğu anlamına gelmeyebilir. Çünkü aynı haklara sahip olsalar bile aynı suçtan yargılanan farklı kişiler bu farklılıklar olumlu ve olumsuz bir durum oluşturabilmektedir. Bazen insanların tavır ve davranışları sahip oldukları konum çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Örneğin okuma-yazma bilmeyen veya belli bir eğitim sürecinin dışında olan bir kişinin uygun olmayan bir hareketinin, düzeyine yaraşır olduğunu ifade etmek bile o bireye saygısızlıktır. Ya da belli bir entelektüel birikimi olan bir kişinin belli takıntılarının da normal olduğunu söylemek de aynı şekilde saygısızlıktır.

Kişilik, karakter niteliklerini, sahip olunan konuma indirgemek bir şekilde kişinin özne olma gerçeğinin göz ardı edildiğinin göstergesidir. Sahip olduğumuz erdemler ya da kusurlar her zaman ve şartta ortalama bir takdire ve kinamaya tekabül etmelidir. Aksi takdirde anayasa ve yasalarda belirtilen eşitlik ifadesi hukuki bir düzlemde hayata geçse bile günlük hayatımızda, insanların yanlış bakış açılarıyla dar sınırlara hapsedilmiş olacaktır. Derste öğrenciler arasında değerlendirme yapılarak; herhangi bir özelliğin bir insanın diğerinden üstün olmasını gerektirip gerektirmediği sorusundan hareketle “insan” kavramının içi doldurulur. Eşitliğin anayasal bir zorunluluk olmanın ötesinde modern hayatın hâkim olmadığı coğrafyalarda bile olması gerektiği, konulardan örneklerle açıklanır. Vatandaşlık bağıyla bu ülkede var olan her bireyin kanunlar önünde eşit olduğu ilkesinin ezberletilmesinin dışında; bunun gerekliliği fikri verilmeye çalışılır. Öğrenci yasal zorunluluklar olmasının dışında; insan olarak eşitliği gözetmenin bir vazife olduğu bilinciyle hareket ederek toplumda gerçek birey olabilmiş biri olarak yaşama katılır.

2.1.7.4. Demokrasi

“Demokrasi, halkın, haklar, özgürlükler ve sorumluluklar konusunda bilinçlenmesine; bilinçlenmesi de katılımın yaygınlığına bağlıdır. O yüzden, günümüzün kimi politika bilimcileri, bütün dünyanın bir “siyasal katılma devrimi” çağını yaşadığına değinmektedirler. Demokrasinin, toplumsal gelişmenin nimetlerinden biridir bu. Ancak bu

siyasal katılmayı, halkın sürekli düşünce üretimine katkıda bulunması olarak anlamak gerekir” (Selçuk, 1987: 11).

Demokrasi; ayrıcalıklar ve hiyerarşik yapılanmalar yerine liyakat ve fırsat eşitliğine dayanan bir toplum öngörür. Çoğunluğun iktidarını esas alırken, azınlık hakları ve çıkarları korunur. Alınan kararlarda bireyin katkısına imkân sağlayarak demokraside eşitlik ve özgürlük başat kavramlardır. Bu nedenle siyasal boyutta demokrasi “erdem” olarak algılanır. (Şahin, 2006: 23)

“Demokrasinin bir sistem olabilmesi, sorunlara düşünce ve uygulama açısı ile nesnel ve kalıcı çözüm bulabilmesinde yatmaktadır. O halde bu nesnelliği sağlayan düşünce ve uygulama açısından demokrasi; halkın söz sahibi olduğu yani siyasal gücün halkın yetkisinde bulunduğu ve bu gücü sağlamak için hürriyet, adalet, eşitlik, danışma, hoşgörü, fikir alış verişi, denetim ve benzeri ilkelerin söz konusu olduğu fonksiyonel sistemdir” (Büyükkaragöz, 1995: 2).

“Genellikle, demokrasi, egemenliğin halkta bulunduğu, halkın bu hakkı doğrudan veya istediği gibi kullanabildiği, isterse kendi içinden seçtiği temsilciler aracılığı ile kullanabildiği rejimlere verilen isimdir. Yine bu nedenle demokrasiyi yönetilenlerin, yöneticilerini genel ve serbest seçim esasına göre seçebildikleri rejim olarak kabul edenler de çoğunluktadır. Buna karşılık ise demokrasinin halk egemenliği rejimi değil, fakat egemenliğin soyut bir varlık olan ulusa ait olduğu ve ulus egemenliği ilkesinin ortaya çıkardığı kurumlar aracılığı ile kullanıldığı bir rejim olduğunu kabul edenler de vardır” (Çeçen, 1984: 13).

“Demokrasi değişik biçimlerde uygulanabilir. Bir tür demokraside yönetime görevlerini üstlenebilmek için mülkiyet sahibi olma koşulu aranır ama aranan mülkiyet ölçüsü çok tutulur, çok az malı olan ya da bir vergi veren kişiler de yönetim görevlerine seçilebilirler. Başka bir tür uygulamada ise, seçmen olmak için mülkiyet şartı aranmaz, fakat seçilebilmek için mülk sahibi olma koşulu aranır, ama bu yönetimde de yasalar üstündür. Bir diğer türde de seçmek ve seçilmek için mülkiyet koşulu aranmaz, fakat görevler parasızdır, böyle olunca, uygulamada ancak geliri olanlar göreve talip olurlar, bu yönetimde de yine yasalar üstündür. Diğer bir uygulamada ise demagoji biçiminde ortaya

çıkabilir, bu yönetimde yasalara saygı yoktur, halkın iradesi yasa hükmüne ağır basar, bu durumu halkın tuttuğu önderler, demagoglar yaratır” (Göze, 1987: 47).

“Siyasal anlamda demokrasi, demokrasi fikrinin en eski ve en sürekli ifadesini temsil etmektedir ama uzun tarihinin belgeleri siyasal demokrasinin gerçekleşme bakımından gayet hayal kırıcı oluşunu göstermektedir. Bir siyasal şekil olarak demokrasi milyonlarca dağınık insanın çeşitli iradelerini tek bir otoriteye indirmek zorundadır ve bu, demokrasinin uyması gereken şartların küçük bütünleşmiş topluluklar ile birincil gruplarda bulunan en elverişli şartlara çok uzak bir benzeş içinde olması demektir” (Sartori: 9). Eğer siyasi demokrasi başarısını, düşünceye, çabaya, iyi niyete ve yurttaşlarının karakterine borçluysa, siyasi hürriyetten fazlasını isteyen ve bütün insan ilişkilerinde demokrasiyi gerçekleştirmek isteyen bir topluluğun daha çok düşünceye, çabaya, iyi niyete ihtiyacı vardır ve yurttaşlarının karakteri daha çok yüksek olmak zorundadır (Ebenstein, 2003: 418).

“Bir hükümet sistemi olarak demokrasi, iktidarın devlet eliyle bireyler ve gruplar üzerinde uygulandığı bir sistemdir. Ancak bundan da fazlası, demokratik bir yönetim, diğerleri gibi, belli bir tür toplumu, belli bireysel ilişkiler kümesini, insanların mülkiyete ilişkin hakları nedeniyle diğer insanlar üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak sahip oldukları bir haklar ve istekler kümesini elde tutmak ve uygulamak için vardır” (Macpherson, 1984: 7).

“Demokratik devletlerde egemenlik milletindir. Millet, bu egemenliğini serbest seçimlerle belirlediği temsilciler aracılığıyla kullanır. Devletin anayasasını millet yapar. Devletin idarî örgütlenmesi anayasa ile düzenlenir. Bu tür devletlerde düşünce, din ve vicdan, siyasî hak, seçme, seçilme, siyasî parti kurma özgürlüğü vb. gibi haklar çok önemlidir. Devletin yönetimine bu özgürlüklerden faydalanarak seçilen kimseler katılırlar” (Çakmak, 2005: 68).

“Demokratik rejimde en etkin öge halktır. İktidar savaşımına katılanlar, bu durgun görünen ve fakat aslında durmamacasına irdelene irdelene bilinçlenip gelişen halk yığınının çekici ve haklı görünmek zorundadır. İşte demokrasinin becerisi, eğitici ustalığı

buradadır. O, bir yanda halkı, öte yandan da önderleri eğitir ve yetiştirir. Ne var ki, bu etkinliğin sağlıklı olması için, eleştiri ortamı gevşetilmemeli, eleştiri yolları tıkanmamalıdır. Yeni düşünceler ve yeni izlenceler üretebilmek için gereçler ve silahlar herkese eşitlikle sunulmalıdır. Kalıp sloganları ve düşünceleri, ışık geçirmez ideolojileri işleme ve yayma kolaycılığı, kapalı ya da yarı kapalı yönetimlerde üreyip gelişirler. Bunları yıkmanın, dinamik evrimi sürdürmenin biricik yolu, tek model insan tipi yerine farklılaşmayı yaratacak ve patlamalar yerine boşalmaları sağlayacak çoğulcu ve özgürlükçü demokrasiyi eksiksiz ve kusursuz işletmektir” (Selçuk, 1994: 72-73).

“Eğer demokrasi terimi bütün vatandaşların gün be gün siyaset yapımına katılımını sağlayan siyasal sistemlerle sınırlandırılıyorsa, o zaman dünyadaki ülkeler içinde demokrasi yoktur. Bir ulus büyüklüğünde bir birimin saf bir demokrasi olarak işleyebileceği şüphelidir. Günümüzde ilgili ulusal deneyimler, temsili liderlerin yarışmacı seçimler yoluyla seçildiği siyasal sistemlerde bulunmaktadır. Çeşitli siyasal partilerin seçmenlere alternatifler örgütlediği yarışmacı seçim koşulları çağdaş demokratik sürecin tanımlayıcı niteliğidir”(Powell, 1990: 4).

“Demokrasiyi demokratik yollardan korumak zordur; ama mümkündür, yeter ki demokrasi kendini savunma azmini muhafaza etsin” (Kolakowski, 1999: 249). “İdealler ve gerçekler arasındaki ayrımın farkında olmak her ne kadar işe yarar olsa da, demokratik ideallerin, hedeflerin ve demokratik gerçeklerin birbirleriyle nasıl bir ilişkide olduklarını da anlamamız gerekir. Belirli kurumların olması, onların kusursuz demokrasiye ulaşmak için yeterli oldukları anlamına gelmez. Her demokratik ülkede var olan demokrasi ve ideal demokrasi arasında önemli bir boşluk bulunur. Bu boşluk bizi önemli bir sorunla karşı karşıya bırakır: demokratik ülkeleri daha demokratik bir hale getirmenin bir yolunu bulabilir miyiz?” (Dahl, 2001: 29-32).

Şüphesiz kendi yapısı içinde mutlak bir mükemmeliyet taşıyan bir sistem yoktur. Kendi aksaklıkları içinde her sistemin olumlu yönlerinden biri de, kendi eksik ve yanlış yönlerini bulması ve onarmasıdır. Demokrasi de kendi gelişim süreci içinde net bir başlangıç ve nihai bir sonu barındırmaz. Bu da demokrasinin ne kadar insanlığa ait olduğunu ve ne kadar fazla insanın etki ve katkılarına maruz kaldığını göstermektedir.

2.2. Uluslararası Kavram ve Kuruluşlar

Bireyin ailesini tanınması ve onun gereğini kavraması nasıl ki toplumsal kuralların öğrenilmesiyle bitmiyorsa; toplumsal kurum ve kuruluşları tanınması da zamanla ve ağır işleyen bir sürecin varlığıyla mümkündür. Bunların işlevlerini her ihtiyacı olduğunda bu kurumlara ihtiyaç duyması yüzünden değil; toplumsal gerçekliği bilen biri olarak; neyi, ne zaman, nasıl bulabileceğini bilen bir bireyin duyarlılığıyla öğrenmesi esastır. “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde öğrenciye yaşadığı çevreye duyarlı olmasının yanında, dünyayı da tanınması gerekliliği aşılır ve böylece evrensel kurum ve kuruluşları tanıma içgüdüğü de harekete geçirilmiş olur.

Öğrencinin yaşadığı toplumda kendinin de içinde bulunduğu eğitim sisteminin gerekliliğini kavraması ve muhatap olduğu-olacağı kurumları tanınması bu sürecin ilk adımlarıdır (Smith, 1967: 216). Her kurumun kendine ait amaçlarının bütün olarak ülkenin genel hedeflerini oluşturduğunu kavrar. İnsanoğlunun kendisi için kurumların yapamayacağı hiçbir şeyi tasavvur edememesi gerçeğinin oluşturduğu zindandan öğrenciyi kurtarmak için de kendi gerçekliğini kavranması amaçlanır (İllich, 2000: 152).

Kendi gerçekliğinin farkında olmak, yaşadığı coğrafyanın fiziksel ortamı, toplumsal ortamın birikimleri, fikir yapısı; bireysel ihtiyaçlarının kendi özel görüntüsü gibi farklı alanlarda bilinçli olmayı gerektirir. Şüphesiz öğrenci kendi adına, atacağı her adımın dayandığı bir sosyal referansı sürekli arama gereği duymayabilir. Ama paylaşabileceği ortak alanların varlığının bilinciyle de fikir ve anlayış beraberliğinde insanlarla birlikte hareket edebileceğinin de farkında olur. Bu birlikteliğin belli bir süreç içerisinde sağlanabilmesi için sistemli bir eğitim sistemi şarttır. Bu sistemin uzun tecrübeler sonucu oluşması ve bazen toplumsal talebi karşılamaması ve yenilenecek değişmesi her an rastlanabilir bir durumdur.

Günümüz dünyasında evrensel ilkeleri olan eğitim değerlerinin dışında, her ülkede mutlak, geçerli ortak bir sistemden bahsetmemiz mümkün değildir. Temel insani ihtiyaçlar, kişi onuru, temel hak ve özgürlükler konusunda ortak söylemlerin varlığı ve atılacak adımların benzerliği yine bu doğal sürecin karakterini yansıtan özelliklerdir.

2.2.1. Uluslararası Kavramlar Hakkında Bilgi Sahibi Olmak

Toplumdan topluma farklılık göstermeyen ve tüm dünyada aynı anlama gelen kavramların günlük hayatta insanların kullanımına ne kadar açık olursa insanların da birbirlerini o kadar iyi tanıyıp iletişim becerilerini geliştirdiklerini görebiliriz. Kendi kültür kavramlarını kullanan insanlar yeri geldiğinde diğer kültürel kavramlara da ihtiyaç duyarlar. Bu her kesimden insan için zorunlu bir haldir.

Öğrenciler vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinde diğer kültürlerle ait olan kavramları kavramların oluşma sürecini de öğrenerek anlamaya çalışırlar. Yani herhangi bir kavramı kullandıklarında gerçekte ne anlama geldiği konusunda bir bocalama içerisine girmezler. “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde bu kavramlar verilirken aynı zamanda bizim toplumumuzda da benzer özellik taşıyan olay ve olgular da aktararak öğrenme daha da kolaylaşır.

Bu kavramların öğrenci zihninde kalıcı olabilmesi için bunun sosyal hayattaki uygulama biçimleri öğrencilere verilir ve onların bir otokontrol halinde bu kavramları hayatlarına geçirmeleri sağlanır. Örneğin insan hakları konusunda sahip olunan kavramlardan kişi özgürlüğü, özel yaşamın gizliliği, yaşama hakkı, siyasal haklar, adalet gibi kavramları içselleştirmeleri amacıyla bu kavramların ne şekilde hayatlarında yer ettiği tartışılarak konu güncel hayat içerisine çekilir. Uluslararası kavramları açıklarken doğal olarak kavramları birbirinin tanımı içerisinde kullanırız. Bu durum da bu kavramların benzer insani halleri barındırmasıyla açıklanabilir.

2.2.1.1.Evrensellik

Dünyanın her yerinde, her zaman tüm insanların benimsediği, bir düşüncenin geçerliği ya da benimsenebilir olduğu denektaşı (Öncül, 2000: 456). Dünyanın neresinde olursa olsun insanların sahip olduğu hakların, değerlerin, fikirlerin evrenselliğinden söz edilebilir. Evrensel davranış kuralları coğrafi sınırlamalardan uzak her insanın kabullenebileceği olumlu özellikleri barındırır. Bunların oluşumu ya da tanımı toplumdan

topluma farklılık göstermez. Burada iyi ya da kötünün evrenselliğinden değil insanların, bu kelime söylendiğinde zihinlerinde canlanan olumlu bütün kastedilir.

Kişilerin evrensel ilkelere olan bakış açıları sahip oldukları bilgi ve duyarlılıkla ilişkilidir. Bu nedenle entelektüel bir insanla okuma yazma bilmeyen bir insana evrensellik kelimesinin ne anlama geldiğini sorarsak genel olarak bizlere farklı açıklamalar yapmaları kadar doğal bir şey yoktur. Çünkü kişinin sahip olduğu birikimler bir şekilde dünyanın sahip olduğu birikimlerdir ve tüm dünya yüzeyini ilgilendiren bir kelimeye de sahip olunan bu birikimler ışığında cevap verilebilir.

Sevgi, savaş, ölüm evrenseldir diyebiliriz ya da bu kelimelerin yarattığı ortamlar hakkında insanlara ışık tutacak açıklamalar yapabiliriz. Bu şekilde evrensellikten ne anladığımız da ortaya çıkacaktır. Bir rastlantısal dünyanın uçan kelimelerinden biri olan “evrensellik” yine o başıboşluk çerçevesinde hayat bulur ve o hızda yok olur gider; bizlerin bahsettiği de sadece onun hatırası olur.

Bir yönüyle evrenselleştirme ve onun açık karakteri hiç kuşkusuz tüm kimlikleri mukadder bir melezleşmeye mahkûm eder, ama melezleşme illa da bir yitiriş, kimlik kaybı, düşüş anlamına gelmez; aynı zamanda yeni imkânların perdesini açmak, mevcut kimlikleri yeniliklere muktedir kılmak anlamına da gelir. Yalnızca tutucu, kendi içine kapamış bir kimlik melezleşmeyi bir yitiriş olarak yaşayabilir. Ama bu demokratik-hegemonik imkân, kendi kuruluşunun o kurucu bağlamsallaştırılmış/bağlamsızlaştırılmış alanını kavramak ve bu karar verilemezliğin açtığı siyasal imkânların tüm avantajlarından yararlanmak zorundadır (Laclau, 2000: 46).

Bu dünyaya ait olanı bir şekilde yine dünyanın hizmetine sunarız. Bizim kendi gerçeklik algımız, niteliksel üstünlüklerimiz etkileme yoluyla birey ya da kültür olarak bizi bir başkasına dayanak noktası kılar. Paylaşım kanallarının sürekli açık tutulması yine aynı şekilde, bir istekle gerçekleştirilmek zorunda değildir.

Kitle iletişim araçlarının hızlı ve etkili bir şekilde insanları fark edemedikleri bir şekilde diğer insanlarla iletişime soktuğu bir gerçektir. Şüphesiz her dönemin kendine özgü olumsuz niteliklerinin bulunması gibi bu çağın da belli şekillerde insana ilişkin olumsuz

yönleri vardır. Bunlardan biri bu kitle iletişim araçlarının gündelik hayatta insan davranışlarına onlar adına karar vermesidir.

Beğenilerimiz, fikirlerimiz, önyargılarımız tamamen kendine dönük olarak kendi içsel özgünlüğünü yansıtmayabilir. Etkilenme alanımızın sınırsız olması gibi etki edebileceğimiz alanın da aynı ölçüde geniş olduğunu bilirsek, ortaya koyabileceğimiz değer, fikir ve davranışları asgari düzeyde de olsa belli niteliklerde tutma gereği duyabiliriz. Tamamen kendimiz gibi insanların, zaten bildikleri yaşamımızı bu sefer başkalarının dikkatine sunarız. Bu durum insanlar arası ortak bir farkındalık meydana getirir.

Herhangi bir olumsuz gelişme karşısında –açlık, savaş, felaket, bireysel suçlar- daha geniş bir tepki ve dayanışma meydana gelir. İşte bu aşamada uluslararası faaliyetler hız kazanır, meslek grupları kendi aralarında iş birliği yapar, kuruluşlar sorumluluklarının farkına varır ve en azından dünyanın bir diğer ucundaki bir kişi buralarda onların farkında olduğumuzu, onlar için bir şeyler yaptığımızı görür ve bu dünyada yalnız olmadıklarını fark ederler.

2.2.1.2. İnsan Hakları

İnsan hakları ya da kamu özgürlükleri genel olarak, insan onurunu korumayı, maddi ve manevi gelişmesini sağlamayı amaçlayan haklardır. Kısaca insan hakları bireylerin yalnızca insan olmaları nedeniyle kazandıkları haklarıdır. İnsana özgü olarak kabul edilen bu haklar, bütün insanların, hatta bazı durumlarda henüz doğmamış olanların, her zaman her yerde sahip olması gereken haklardır. Bu sebeple de insan haklarına sahip olmak için özel bir çaba gerekmez. İnsan olarak dünyaya gelmiş olmak insan haklarına sahip olmak için yeterli bir sebeptir. Bunun yanı sıra insanların deri rengi, ırkı, dili, din ve kültürleri insan hakları için bir ayrıcalık ölçütü olamaz (Doğan, 2004: 248).

İnsan haklarının temelleri, önemi, gelişim aşamaları evrensel ölçütlere göre vardır. Hiçbir toplum insan hakları düşüncesine aykırı bir durumu kendi kültürel gerçekliği diye savunmaya geçemez. Toplumda bir kuralın uygulama biçimi insan hakları düşüncesine

aykırı ise hiç tereddüt etmeden o toplumsal kuralın yanlışlığından bahsedebiliriz. Düşüncelerin önünü açan ve insanlara belli serbesti alanlarından faydalanarak bir şeyler yapabilme fırsatı oluşturan özgürlük, hoşgörü ortamları yine kendi bünyelerinden yeni ve gelişmiş insan hakları özgürlükleri meydana getirirler. Zamanla oluşan ve insanların bir çırpıda fark edemedikleri tüm gelişmeler, insanların hep sahip olduklarını hissettikleri hak ve hürriyetlerin insan hayatındaki vazgeçilmezliğiyle bütünleşir.

“İnsan haklarının, bütün insanlara yalnızca insan olmalarının gereği olarak tanınması gereken haklar bütünü olduğu ve böylelikle de bir ideali ifade ettiği bilinmektedir. Birey, siyasi, sosyal ve ekonomik özgürlükleri kapsamına alan bu deyim kamu özgürlüklerini de içermektedir. Çünkü kamu özgürlükleri, insan hakları idealinin gerçekleştirilmiş ve/ya geçerlilik kazandırılmış bölümünü ifade eder. Anayasalar hem gerçekleştirilmiş olan, hem de gerçekleştirilmesi gereken hak ve özgürlükleri bir arada ilan ettiği için, ikisine birlikte temel hak ve özgürlükler denilmektedir” (Gündüz & Gündüz, 2002: 239-240).

“Günümüzde insan hakları konusu bir iç mesele olmaktan çıkmıştır. O artık ulusal sınırları aşan, uluslararası topluluğu, bütün insanlığı ilgilendiren bir konudur. Bir defa, insan haklarının korunmasına ilişkin sözleşmelere katılan devletler bakımından durum tartışma götürmez: Onlar bu konuda hukuki bağımlılık yüklenmişlerdir. Kapılarını dış denetime açmışlardır. Fakat sorun sadece hukuki bağımlılık sorunu değildir. Onun dışında, dünya ölçüsünde siyasal, moral ve insancıl açıdan bir bağımlılık da söz konusudur. Bugün hemen hemen hiçbir devlet, herhangi bir sözleşmeyle bağlı olmasa bile, insan hakları konusunda tamamen kendi başına buyruk hareket edemiyor” (Kapani, 1996: 94-95). İnsanların günlük konuşmalarında sıradan bir konu gibi tartışılmaya başlanan insan hakları konusu, aynı doğallık içinde insanlığın siyasal ve sosyal taleplerinde de açık bir şekilde görülmektedir.

İnsanların demokratik toplum taleplerini dile getirişleri, insan hakları ihlallerinin medyada yer alması, uluslararası bir çerçevede ülkemizin ve diğer ülkelerin kıyaslanması insan hakları konusunun ele alınışının bir neticesidir. Hemen her ülkede olduğu gibi insanların hep daha iyi bir dünya hayali belki de hiçbir zaman yok olmayacak; ama bu

hayali bize en yakın mesafede tutacak dinamikleri de sürekli canlı kılmak, insan haklarıyla ilgili girdiğimiz süreci daha verimli kılacaktır.

Zaman zaman yitirip kaybettiğimiz değerlere yakınmamız, geçmişin özlemi, kaybolan manevi değerler arasında yine geçmişin gücünü ispatlar şekilde günümüze tutunacak insani değerleri bulmak hiç de zor olmayacaktır. Belli vazgeçilmez değerler içerisinde hareket etme zorunluluğu bir devlet için ayrıca artı durumlar yaratacaktır.

İnsan hakları kapsamında yapılan herhangi bir düzenleme, kendi içsel tutarlılığı içinde siyasal iktidar ile halk arasında ortak fikirler doğrultusunda kabul edilirse toplumsal kabuller de o nispette artar. Tam tersi durumda, insan haklarını kısıtlayıcı her türlü faaliyette de halk tarafından reddedileceği gibi siyasi iktidarların ömrünü de kısa tutacaktır. Her türlü sosyal uzlaşma zeminini harekete geçirip sosyal, siyasal, ekonomik yenilenmeleri bu zemin üzerinde yürüten her yönetim, olumlu bir gelişme içerisinde varlığını devam ettirebilir. Şartların ve zamanın kendi özel halleri dışında durum aşağı yukarı böyledir.

2.2.1.3. Kişinin Hak ve Hürriyetleri

Kişilerin sahip oldukları hak ve hürriyetler her toplumda olması gereken bir durumdur. Demokratik ülkelerde anayasayla güvence altına alınmış hak ve hürriyetler bireyin yaşamı için öncelik taşımaktadır. Bu hak ve hürriyetlerin bilerek ya da bilinmeyerek kullanılması bireyler için bir öncelik sırası oluşturmaz. Bu hak ve hürriyetler demokratik toplumlarda öyle yerleşmiştir ki bunların tanımı ya da açıklanması herkes tarafından yapılamamasına karşın bu hakların eksikliği yine herkes tarafından hissedilecektir.

Çağdaş anayasalar varlıklarını çağdaş doğal hukuktaki bir görüşe borçludurlar: Buna göre yurttaşlar, özgür ve eşit ortaklardan oluşan bir yasal topluluk meydana getirmek üzere kendi istekleriyle bir araya gelirler. Anayasa, yaşamlarını pozitif hukuk yoluyla yasal bir biçimde birlikte düzenlemek istiyorlarsa, bu bireylerin birbirine sağlamak zorunda oldukları hakları kesin bir biçimde yürürlüğe koyar. Bu görüş, bireysel (subjektive) haklar ve bu hakların taşıyıcısı olarak bireysel tüzel kişiler kavramını önceden varsayar. Çağdaş

hukuk özneler arası tanınmanın devletçe güvenceye alınmış ilişkileri için bir temel kurarken, bunlardan doğan haklar, aslında bireyler demek olan hukuksal öznelerin hassas bütünlüğünü korur. Son çözümlemede, bireyin bütünlüğü –en az ahlakta olduğu kadar hukukta da- karşılıklı tanınma ilişkilerinin sağlam kalmasına bağlıdır (Habermas, 1996: 113).

Kişi dokunulmazlığı, din ve vicdan hürriyeti, mülkiyet hakkı, özel hayatın gizliliği, bilim ve sanat özgürlüğü, düşünce ve kanaat özgürlüğü, toplantı hak ve özgürlüğü, mülkiyet hakkı, yerleşme ve seyahat özgürlüğü gibi hak ve hürriyetler her toplumda, olmadığında bireye zor durumlar yaşatır. Bunların ertelenmesi ya da başka birine devredilmesi mümkün değildir.

Birey okul hayatına adım attığı andan itibaren hayatının temel vazgeçilmezi olan bu hak ve hürriyetleri tanır, bilir ve bunların iyileştirilmesi için nelerin lazım geldiği konusunda her geçen gün sahip olduğu bilgilerin fazlalığıyla orantılı olarak bu konuda daha fazla bir bilince sahip olur. Bu hak ve hürriyetleri öğrenen öğrenci, kendi hayatında bunların hangilerinin eksik olduğunu sorgulamaya başlar ve bunları hayatına geçirmeye başlar.

Bu hak ve hürriyetlerin, toplumdan topluma farklılık göstermesi, bu hak ve hürriyetlerin talep edilmesiyle ilgilidir. Farklı devlet yönetimleri altında yaşayan insanların özgürlük algısı bile bu farklılıktan mutlak şekilde etkilenmektedir. İnsanlar kendi hayat alanlarını, sınırlarını, amaçlarını, ihtiyaçlarını bu farklılıkla yaratırlar ve bu farklılığın ayırmaşmaya doğru değişmesi iyi bir gelişme değildir.

Kendi mutlak bireyselliğinden toplumun bir bireyi olma gerçeğine ulaşabilen bir birey aynı zamanda kişisel gelişimini büyük oranda sağlamıştır. Kendi başına bir şeyler yapamama ve bir şekilde diğer insanlara ihtiyaç duyma gibi değil de; ruhsal gelişiminde kendi çıkmazlarını aşabilecek, kendine rehber edinebilecek bir kişiye duyulan ihtiyaç ve aynı zamanda bir başka insana tecrübeleri ve bilgisi oranında yol gösterici olma gayreti bu paylaşımın iki taraflı ve sağlıklı yürütülme yollarındandır.

2.2.1.4. Siyasi Hak ve Ödevler

Siyasi haklar her toplumda vatandaşların siyasi olarak yönetime katılması için zorunludur. Seçme ve seçilme haklarının eşit ve özgür bir şekilde yapılması esastır. Bu olurken herkesin eşit vatandaşlık haklarına sahip olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Çünkü her vatandaş kamu hizmetlerinde görev alabilme ülkeye her yönden katkı yapabilme hakkına sahiptir.

Demokratik bir katılım şekli olan seçme ve seçilme, demokratik toplumların vazgeçilmez unsurlarından biridir. Vatandaşın yine kendi haklarını arama yolunda dilekçe hakkını kullanması kendini ilgilendiren bir konuda şikâyet bildirmesi ve bilgi edinmesi doğaldır.

Öğrenci kendi bireyselliğinin bizzat nasıl toplumsal bir güç oluşturacağı konusunda elde edeceği bilinçle zamanının insanı olmayı başarabilir. Böylece kendi düşünceleri doğrultusunda ifade ettiklerini hayata geçirme fırsatı bulur. Ülke kaderini hem tercihleriyle hem de uygun şart ve zamanda kabiliyetiyle etkileme fırsatına sahip bulunduğu fikriyle özne olabilmenin insani memnuniyetini yaşar.

Siyasal haklar içinde, yurttaşlık hakkının özel bir yeri vardır. Çünkü bu hak, bir bakıma ötekilerin bir önkoşulu durumundadır. Gerçekten de, devletler, genellikle, siyasal katılma hakkını kendi yurttaşları ile sınırlamakta, yurttaş olmayanları bu hakkın dışında tutmaktadırlar. Türkiye’de de durum böyledir. Gerçi tarihte olsun, günümüzde olsun, bunun aksi yönde örnekler yok değildir (Eroğul, 1991: 80-81).

2.2.1.5. Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler

Sosyal ve ekonomik haklar bireylerin yaşamlarını doğrudan etkiler. Aile yapısının korunması, eğitim ve öğrenim hakkı, sosyal güvenlik hakkı, tüketici hakkı, sağlık hakkı, çevre hakkı, konut hakkı gibi haklar sosyal ve ekonomik olarak bireylere gerekli hareket imkânı sunar. Örneğin çevreyle ilgili bir konudaki insani bakışın nasıl toplumsal bir harekete dönüşebileceğini bizzat demokratik araçları kullanarak yaşar. Öğrenciler bu

hakların varlığının kişilerin bir arada yaşama durumunun zorunluluğunda olduklarından kimsenin bir diğerinden bu hakları alamayacağını kavrarlar.

Öğrenciler bu farklı alanlarda insanın sahip olduğu hakları koruma amacına yönelik olarak kendilerini toplumun bir üyesi olarak sorumlu hissedip bu yönde adımlar atmaya cesaret gösterirler. Hak arama yol ve yöntemlerinin de iyice anlaşılmasıyla birlikte ileride doğabilecek gerek kendisine gerekse toplumun diğer bireylerine karşı engellemelere karşı soğukkanlı ve kendinden emin tavırlar takınan bireyler olarak hayata katılırlar.

Zaman içerisinde insan hakları konusunda gelinen noktanın anlamlı olabilmesinin gelişmelerin tarihsel süreçleriyle daha da geniş bir boyut kazandığını gören öğrenciler sadece iyi bir vatandaş olarak topluma katılmakla kalmaz; yeni birikimlerin oluşması noktasında evrene katkıda bulunabilecek sorumlu bir insan olurlar.

2.2.2. Uluslararası Kuruluşlar Hakkında Bilgi Sahibi Olmak

Uluslararası kuruluşlar insan hakları konusunda dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan insanlara geniş bir hareket alanı sunmaktadır. Bu kuruluşlara üye olan ülkelerin hem kendi ülkeleri için hem de diğer ülkelerin geleceği için orta koydukları politikalar ve bundan başka sivil oluşumlar, insanın yaşam şart ve kalitesine bir ölçüde katkıda bulunur.

Farklı kuruluşların kendi kuruluş amaçlarına göre farklı amaçları gerçekleştirmek için farklı kültür ve toplumların gereksinmelerini tanımaları ve yeri geldiğinde birer çözüm aracı olmaları ve yaptıkları işler insanların da bunlara biçtiği değeri oluşturur.

Özellikle son yıllarda mesleki birliktelikler halinde oluşan belli kuruluşlar da kendi içinde özel alanlara müdahale edebilme fırsatı elde etmiş olurlar. Nitekim uzmanlaşmanın esas olduğu bu çağda kuruluşların da belli görev sınırları içinde işlerini yürütmeleri daha kolay ve hızlı olabilmektedir. Bu kuruluşların geniş bir ülke katılımıyla oluştuğu hesaba katılırsa genel olarak insanların ortak düşüncelerine tanıklık ettikleri savunulabilir. İnsan hakları ihlalleri, savaş suçları, bireysel özgürlüklerin kısıtlanması, yıkımlar, felaketler konuları gibi geniş bir alanı kapsayan ilgi konuları mevcuttur.

2.2.2.1. Birleşmiş Milletler

“Birleşmiş milletler” 24 Ekim 1945’te kurulmuş olan uluslararası bir örgüttür.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nın amaçları şöyle sıralanır:

Uluslararası barış ve güvenliği kurmak,

Halkların hak eşitliği ve kendi kaderlerini belirlemesi ilkesine saygı temeli üzerinde uluslararası dostça ilişkiler geliştirmek,

Ekonomik, toplumsal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunların çözümünde; cinsiyet, din ve dil ayırımı gözetmeksizin herkes için insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirip özendirilmede uluslararası işbirliğini gerçekleştirmek,

Bu ortak amaçlara ulaşmada ulusların eylemlerine uyum kazandıracak bir merkez olmak (Doğan, 2004: 398).

B.M.’nin farklı organları farklı alanlarda sorunların çözümü konusunda çaba gösterirler. Bu kuruluşa bağlı kuruluşlar ticaret ve kalkınma konularında, mülteciler, eğitim, kültür, sağlık, gıda, tarım, bilim, çalışma konularında faaliyet gösterirler. UNCTAD, UNICEF, UNHCR, ILO, WHO, UNESCO, FAO bunlardan bazılarıdır. Öğrenciler basın yayın organlarında sık sık rastladıkları bu kuruluşların faaliyetlerine daha fazla anlam vermeye başlar ve gerekli ölçüde bu faaliyetlerin içerisinde yer almaya çaba gösterirler.

2.2.2.2. NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı)

NATO, II. Dünya savaşı sonrasında Avrupa’daki Sovyet tehdidine karşı kurulmuştur. NATO, barışı tehdit eden güçlere karşı caydırıcı amaçla kurulmuştur. Bir saldırı teşkilatı değildir. Üyelerin birine yapılan saldırı diğer üyelerine de yapılmış kabul edilir. Üyeleri arasında askeri konularda olduğu kadar ekonomik, siyasî ve kültürel konularda da iş birliği bulunur. NATO, Birleşmiş Milletler Kanunu hükümlerinin uygun

olarak, milletler arası barışı sağlamayı, Kuzey Atlantik Bölgesinde, huzur ve istikrarı sağlamayı hedef edinmiştir. Savunma işlevinin yanı sıra, barış zamanında üye devletlere ortak savunmalara ilişkin tavsiyelerde bulunulur (Doğan, 2004: 400).

2.2.2.3. Avrupa Birliği

II. Dünya savaşının (1939-45) galip ve mağlup devletleri olan Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg, ve Hollanda Avrupa kıtasında sürekli barışı, kalkınmayı ve refahı sağlamak için bir araya geldiler. İlk adım olarak savaşın hammaddesi olan kömür ve çeliğin üretim ve ticaretini ortaklaşa kontrol edebilme için 1951 yılında Paris anlaşmasını imzalayarak AB'nin temelini oluşturan AKÇT'nu kurdular. Bu altı ülkenin başarısı İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın Topluluğa üye olmak için başvurmalarını sağladı.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında ilişkilerin 40 yılı aşan uzun bir geçmişi bulunmaktadır. 1959 yılından bugüne kadar uzanan bu sürede, ilişkiler inişli ve çıkışlı bir seyir izlemiş, dönemsel olarak kesintiye uğramış ve güç dönemlerden geçilerek olumlu gelişmeler sağlanmıştır. Bugün Türkiye'nin AB'ye tam üye olabilme süreci yaşanmaktadır (Doğan, 2004: 332-335).

Bu kavram ve kuruluşlar hakkında öğrencilerin öğrendiklerinin sosyal hayata uyumlarının yanında onların evrensel düzeyde kazanımlar oluşturduklarına da şahit olabiliriz. Kavram kullanmada sıkıntı çekmeyen öğrenci içinde bulunduğu dünyanın sahibi olmaya ona yabancılaşmamaya başlar.

Yeni bir anlayışın ortaya çıkışında etkili olabilecek gücü kendisinde bulan öğrenci özne olmanın bilinciyle hareket etmeye başlar. Nedenini bilmediği gelişmelere sadece birer yabancı olarak bakan ve onları kendi gözünde nitelemeye çalışırken farklı insanların bakış açısı ona yol gösterir.

Uluslar arası belgelerin ışığında uygulamaya geçen dünyadaki gelişmeleri neden ve nasıllarla yorumlayan ve onlara nüfuz etmiş biri olarak dünyaya atılmanın alt yapısını

oluşturduğundan ilerideki yıllarda kendi geleceğini ve dünyayı şekillendirmeye çalışan ve bunu başaracak biri olarak yaşama katılır.

Kavramlar öğrenilirken en büyük zorluk şüphesiz öğrencinin bunu günlük hayatta destekleyecek diğer elemanlara ulaşamamasıdır. Basın yayın organlarında yer alan gelişmelerin yeri geldiğinde sınıf ortamın tartışılması ve öğrencinin bunları yorumlamaya çalışması onun zihninde kalıcı şekilde etki bırakmaktadır.

İfade edilmesi gereken bir diğer gerçek de insanların kavram kullanırken sadece onların genel anlamlarına başvurmalarıdır. O kavramların ifade ettiği tarihsel gerçeklikleri kavrayamadıklarından benimsemeleri de söz konusu olamamaktadır. Örneğin demokrasi kavramını ne ifade ettiği konusunda herkesin fikir birliğinde olacağı muhakkaktır; ama bu demokrasiyi hayata geçirme olayının durumu sorgulandığında herkesin kendine göre sebepleri varsa bu durumda demokrasi kavramı içselleştirilememiştir.

Kişi hak ve hürriyetlerinin kullanım ve yaşanma biçimi hakkında insanların genel bir fikre sahip olduğunu varsayabiliriz. Yine burada da aynı sorun karşımıza çıkmaktadır: Yaşanmayan ama doğruluğundan şüphe edilmeyen gerçekler. Öğrencinin bu ikileme düşmemesi için onun yaşadıklarının ifade ettikleriyle tutarlı olmasına dikkat edilmelidir. Öğretmen burada sorgulayıcı konumda değil de bir hatırlatıcı gibi davranırsa öğrencinin ders kapsamında gördüklerini hayatına geçirmesi de o oranda artacaktır. Ders konuları içerisinde dahi bu gibi durumlara yer yer hatırlatmalarda bulunularak öğrencinin bir otokontrol sağlaması için gerekli uyarılar mahiyetinde hatırlatmalar mevcuttur.

Uluslararası kuruluşların öğrencinin sosyal hayatında rastladıklarıyla herhangi bir ilişkisinin bulunması yine öğrencinin onları kendi hayatında anlamlandırmasıyla mümkündür. Örneğin Birleşmiş Milletlerin uluslararası bir mesele üzerinde güncel olan bir konudaki yaklaşımları ders ortamına alınır ve öğrencilerin evrensel ölçüde herkesin ortak bir yaşam alanı olduğu gerçeğini kavraması sağlanır.

Savaş, açlık gibi konularda alınan önlemlerin insanların hayatını nasıl değiştireceği ve onlara getirdiği olumlu yönlerin neler olduğu örneklerle açıklanır. Dünyanın herhangi bir yerindeki insanların açlık sorunlarıyla uğraşırken bizlerin seyirci kalmamamız

doğrusunu uygulamalı olarak yaşamamız gerektiği fikrinden hareketle nasıl yardım edileceği tartışılır ve gerekli görülürse sivil girişimlerle, kampanyalarla insanlara yardım ulaştırılmaya çalışılır.

“Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde kazanılan tutumların genel bir niteliğine baktığımızda öğrencilerin sahip olduğu nitelikleri sosyal gerçekliği dikkate alarak geliştirmek ve onları kendi iradeleriyle seçme yoluna sevk etmek esastır. Toplumu gelişmelere hazırlamak sadece belli yaşa gelmiş bireylerin olumlu davranışlarda bulunması değil; yaşı, seviyesi ne olursa olsun herkesin vatandaşlık bilincine sahip olmasıyla mümkündür. Günümüz dünyasında her ülkenin bireylerini dünyaya entegre etme yolunda büyük çabalar sarf ettiklerini görebiliriz. Her ne şekilde olursa olsun bu ülkelerin genel politikalarına da yön veren bir etkidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

3.1. Araç

Bu çalışmada öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarını ölçerek geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. Bunun için önce 41 maddelik beşli Likert tipi “öğrencilerin evrensel değerlerine ilişkin tutum ölçeği” geliştirilmiştir. Ölçek geliştirilirken ilgili literatürden, öğrenci görüşlerinden ve uzman yargısından yararlanılmıştır.

Ölçek, Baskil Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda okuyan 7. sınıf öğrencisi 40 öğrenciye uygulanmıştır, ölçeğin KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değeri ,819; Bartlett testi 5311,891 bulunmuştur. Geliştirilen ölçekte 28’si olumlu ve 13’si olumsuz olmak üzere toplam 41 madde yer almıştır.

İlköğretim ikinci kademedeki sistematik ve kapsamlı bir biçimde 7. sınıfta “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde öğrencilere evrensel değerlere ilişkin tutumların kazandırılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Gerek konuların kapsamı ve gerekse öğrenci düzeyine göre yapılandırılan kavramlar öğrencinin evrensel değerlerle ilgili olarak kazanacağı bakış açısı üzerinde etkili olmaktadır.

Bu bağlamda araştırmanın amacı; öğrencilerin duyuşsal yönünü ölçecek evrensel değerlere ilişkin bir tutum ölçeği geliştirmektir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Baskil İlçesinde yer alan 7. sınıf öğrencileridir. Araştırmanın örneklemini ise Baskil Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda 2005-2006 Eğitim-Öğretim Yılında okuyan 40 kişilik 7. sınıf öğrencileridir.

3.2.1.Örneklem Dağılımı

	Öğrenci Sayısı
Erkek Öğrenci	20
Kız Öğrenci	20
TOPLAM	40

3.3. Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi

“Öğrencilerin evrensel değerlerine ilişkin tutum ölçeği” Öğrencilerin duyuşsal alanını ölçmeye yönelik bir ölçektir.

Araştırmada ölçek derecelemesi şu şekilde yapılmıştır: “Hiç katılmıyorum: 1”, “katılmıyorum: 2”, “Kararsızım: 3”, “katılıyorum : 4” ve “tamamen katılıyorum: 5”tir. Ölçekte belirlenen olumsuz cümlelerin cevapları “tamamen katılıyorum: 1” den “Hiç katılmıyorum: 5”e, “katılıyorum : 2” den “katılmıyorum: 4” e doğru ters yönde yeniden (recode) kodlanmıştır.

Araştırmada ölçme aracı olarak geliştirilen ölçeğin genel olarak geliştirilmesi aşamaları şu şekildedir (Karasar, 1995: 139-143; Balcı, 1995: 142-143;):

1. Madde Havuzu (İfade Bankası)
2. Uzman Görüşü
3. Ön Deneme
4. Faktör Analizi
5. Güvenirlik Hesaplama

Aşamalar ile ilgili açıklayıcı bilgiler aşağıda verilmiştir

3.4. Madde Havuzu

Bu aşamada öncelikle, “Evrensel değerler” ile ilgili bir literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması ve daha önceki çalışmalarda yararlanılarak konuyla ilgili maddeler yazılmıştır. “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi esas alındığı için dersin

kitabındaki konular ve kavramlar temel alınmıştır. Daha sonra lisansüstü öğrencilerinden ve öğretim elemanlarından hazırlanan maddeleri eleştirmeleri, maddelere ekleme ve çıkarma yapmaları istenmiştir. Lisansüstü öğrencilerinden ve öğretim elemanlarından gelen dönütler sonucunda 69 madde havuzda toplanmıştır, bu maddelerin 37'si olumlu ve 23'ü olumsuz önermelerden oluşmaktadır.

3.5. Uzman Görüşü

Madde havuzundaki maddeler uzman öğretim üyelerinin görüşlerine sunulmuştur. Burada maddelerin öncelikle kapsam geçerliğinin sağlanmasına çalışılmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda havuzdaki maddeler bir ön elemenden geçirilmiştir.

3.6. Ön Deneme

“Evrensel değerlere ilişkin tutum ölçeği” başlangıçta 69 maddeden oluşmuş, ancak uzman görüşü ve öğrenci dönütleriyle tek boyutlu 41 maddelik bir havuz oluşturulmuştur.

3.7. Faktör Analizi

Uzman görüşleri ve ön denemelerden sonra ölçek gerçek gruba uygulanmıştır. Uygulama sonuçlarına göre faktör analizi yapılmış ve analiz sonucuna göre yapı geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır, faktör analizinde özellikle KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değerlerinin yüksek olmasına önem verilmiştir

Birden fazla değişkene bağlı bir değişkeni açıklayarak katkı sağlayan bağımsız değişkenlerin sayısını ve bu bağımsız değişkenlerin faktör yüklerini belirlemede kullanılan tekniğe “faktör analizi” denir. Bu analizin en önemli amaçlarından biri, değişkenler arasındaki bağımlılığın kökenini araştırmaktır. Bu analizlerde, tüm değişkenler arasındaki ilişkiler incelenir. Bu ilişkilere dayanılarak verilerin daha anlamlı ve özet olarak sunulması sağlanır (Turgut & Baykul, 1992-1: 173; Balcı, 1995: 283).

3.8. Güvenirlilik Hesaplama Aşaması

Faktör analizi yapılarak son halini alan ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır, herhangi bir yanlışlığın oluşmasını engellemek için tüm işlemler kontrollü bir biçimde ikişer kez yapılmıştır.

3.9. Ölçeğin Analizi

“Evrensel değerlere ilişkin tutum ölçeği” ile öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Ölçekteki tek boyutlu 69 madde faktör analizine girmiştir. Sonuçta, 28’i olumlu ve 13’ü olumsuz olmak üzere toplam 41 madde son ölçeğe alınmıştır. Bu maddelerin faktör yükleri aşağıda verilmiştir. Faktör analizi sonuçlarına göre; 28 madde elenmiştir. Ölçekte faktör yükleri 0.35 ile 0.65 arasında değişmektedir.

Ayrıca, ölçeğin KMO değeri 0.81, Bartlett testi 5311,891 bulunmuştur. Bu sonuçlar, maddelerin faktör analizi için uygun olduğunu, yapı geçerliğinin sağlandığını ve güvenilir bulunduğunu göstermektedir.

3.10. Evrensel Değerlere İlişkin Tutum Cümlelerinin Analizi

Maddeler	Faktör Yükü
Dünyadaki bazı ırklar diğer ırklardan üstündür.*	0,57
İnsan hakları ve evrensel değerler herkes için önemli olmalıdır.	0,50
Bazı insanların kaderi köle olarak doğmaktır.*	0,47
Annenin ve babanın suçundan dolayı çocuk cezalandırılabilir.*	0,40
İnsanların siyasal, sosyal ve ekonomik tercihlerine saygı duyulmalıdır.	0,44
Güçlü ülkelerin insanlarının, daha fazla hakka sahip olmaları gerektiğine inanıyorum.*	0,43
Doğal felaketlere uğrayan ülkelere yardım etmek insanlık görevimiz olmalıdır.	0,52
Ülkelerin savaşları kazanmak için nükleer silah kullanmaları doğrudur.*	0,39
Her insanın yaşama özgürlüğü olmalıdır.	0,54
Seçme ve seçilebilme özgürlüğü evrensel bir hak olmalıdır.	0,56
Bana göre bireyin özgürlüğü her toplum içinde esas alınmalıdır.	0,46
Cezayla kazandırılan davranışlar eğitim yoluyla kazandırılan davranışlardan daha kalıcı olur.*	0,51
Her insan fikrini özgürce söyleyebilmelidir.	0,49
Beyaz ırktan (renkli) olan insanlar siyah ırktan (renkli) olan insanlara göre daha fazla hakka sahip olmalıdır.*	0,55
Bize zararı bile olsa adaleti savunmaktan geri durmamalıyız.	0,43
Bir devletin suçlulara işkence yapma hakkı vardır.*	0,35
İnsanlığın geleceği hakkında sadece güçlü ülkeler söz sahibi olmalıdır.*	0,55
Farklı kültürlerle ait tarihi eserleri ayırım gözetmeden korumalıyız.	0,50
İşkence ve kötü muamelelerin ülkeler için bir utanç kaynağı olduğunu düşünüyorum.	0,46
İbadet özgürlüğü bütün insanlık için vazgeçilmez bir haktır.	0,56
Hiç kimse siyasi bir düşünce ya da ideolojiyi benimsemeye zorlanamaz.	0,37

İnsanlar özgürce yasal haklarını arayabilmelidirler.	0,58
Devletler arasındaki sorunlar savaş yoluyla çözülebilir.*	0,57
Her insan eğitim hakkına sahip olmalıdır.	0,65
İnsanların hak arama özgürlüğü olmalıdır.	0,36
Açlık veya salgın hastalık dünyadaki her bireyi ilgilendirmelidir.	0,38
Hiç kimse insan haysiyetine uymayan bir cezaya çarptırılmamalıdır.	0,36
Farklı kültürler dünya için bir zenginliktir.	0,43
Eğitimin her türlü insan hakları sorununa çözüm olacağını düşünüyorum.	0,41
Demokrasi insanlık için vazgeçilmez bir unsurdur.	0,60
Kanuni haklarımızı her ortamda talep edebilmeliyiz.	0,41
Hiç kimsenin sahip olduğu mallarına keyfi olarak el konulmamalıdır.	0,38
Dünyada ırk, din, dil, mezhep farklılığına göre ayrıcalıklar olması gerekir.*	0,38
Herkes kanunlar önünde eşit olmalıdır.	0,61
Adil yargılanma her insanın hakkıdır.	0,35
İnsanlar işledikleri suçlardan dolayı ölüm cezasına çarptırılmalıdır.*	0,51
Zenginlere kanunlar karşısında ayrıcalıklar tanınmalıdır.*	0,53
Hiçbir insan suçluluğu ispat edilmediği sürece suçlu sayılmamalıdır.	0,39
İnsanlar istedikleri din ve mezhebe inanmakta özgür olmalıdır.	0,43
Özel hayatın gizliliğine hiçbir şekilde dokunulmamalıdır.	0,47
İnsan haklarıyla ilgili atılan her adım insanlığın ortak katkısıyla oluşur.	0,53

KMO: **0.81**, Bartlett testi: **5311,891**

* :Olumsuz Tutum Cümleleri

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Araştırmanın 1. Alt Amacına Yönelik Bulgular ve Yorumlar.

Öğrencilerin, olumsuz sorulara verdikleri cevapların puanları, olumlu soru değerinde ters çevrilerek puanlandırılmıştır.

Kesinlikle Katılıyorum 5 puan	Katılıyorum 4 puan	Kararsızım 3 puan	Katılmıyorum 2 puan	Kesinlikle Katılmıyorum 1 puan
----------------------------------	-----------------------	----------------------	------------------------	-----------------------------------

4.1.1. Ölçekteki 1. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Dünyadaki bazı ırklar diğer ırklardan üstündür.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	2,00	5,00	21. Öğrenci	1,00	5,00
2. Öğrenci	3,00	5,00	22. Öğrenci	2,00	5,00
3. Öğrenci	5,00	4,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	4,00	5,00
5. Öğrenci	5,00	3,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	4,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	5,00
7. Öğrenci	2,00	5,00	27. Öğrenci	1,00	5,00
8. Öğrenci	4,00	5,00	28. Öğrenci	5,00	5,00
9. Öğrenci	3,00	5,00	29. Öğrenci	4,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	4,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	4,00
12. Öğrenci	5,00	4,00	32. Öğrenci	4,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	1,00	33. Öğrenci	2,00	4,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	3,00	2,00
15. Öğrenci	4,00	5,00	35. Öğrenci	1,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	5,00	4,00
17. Öğrenci	2,00	4,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	4,00	2,00	38. Öğrenci	2,00	4,00
19. Öğrenci	3,00	1,00	39. Öğrenci	5,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	4,00	40. Öğrenci	1,00	4,00

1. Tutum Cümlesine verilen cevaplar arasında 4 öğrencinin öntest ve sontest sonucunda aynı cevabı verdiği görülmüştür. 4 öğrenci tamamen olumsuz baktığı ırk eşitliği

konusundaki fikirlerini daha sonra olumlu yönde değiştirmiştir. 27 öğrencinin ırk üstünlüğü konusundaki tutumlarında olumlu yönde gelişme gözlenmektedir. Özellikle öğretim süreci boyunca farklı ırktan insanların dünyaya yaptığı değişik katkılar ele alındığı için öğrenciler ilk önce insan temelinde olmak üzere ırk ayrımı yapmanın yanlışlığı konusunda fikir oluşturup tutum değiştirmişlerdir.

4.1.2. Ölçekteki 2. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: İnsan hakları ve evrensel değerler herkes için önemli olmalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	3,00	5,00
2. Öğrenci	4,00	5,00	22. Öğrenci	3,00	5,00
3. Öğrenci	4,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	4,00	5,00
5. Öğrenci	4,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	5,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	5,00
7. Öğrenci	4,00	5,00	27. Öğrenci	3,00	4,00
8. Öğrenci	4,00	5,00	28. Öğrenci	4,00	4,00
9. Öğrenci	4,00	4,00	29. Öğrenci	5,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	5,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	5,00	5,00	32. Öğrenci	4,00	4,00
13. Öğrenci	4,00	4,00	33. Öğrenci	4,00	4,00
14. Öğrenci	4,00	5,00	34. Öğrenci	5,00	5,00
15. Öğrenci	3,00	5,00	35. Öğrenci	4,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	4,00	36. Öğrenci	5,00	5,00
17. Öğrenci	5,00	5,00	37. Öğrenci	4,00	4,00
18. Öğrenci	3,00	5,00	38. Öğrenci	3,00	3,00
19. Öğrenci	3,00	5,00	39. Öğrenci	2,00	5,00
20. Öğrenci	2,00	5,00	40. Öğrenci	5,00	4,00

İnsan hakları ve evrensel değerler konusunda 13 öğrenci öntest ve sontest sonucunda olumlu tutum oranlarında bir değişiklik göstermemiştir. Olumsuz tutuma daha önce sahip olan 2 öğrenci ise tutumlarında olumlu yönde değişiklik göstermiştir. 25 öğrenci ise insan hakları ve evrensel değerler konusunda sahip oldukları tutumu olumlu yönde arttırmışlardır. İnsan hakları ve evrensel değerler konusunda ders kapsamı içinde

öğrencilerin tutumları üzerinde etkili olabilecek konuların fazlalığı bu olumlu gelişmeyi açıklayabilir. Dünya üzerinde nerede olursa olsun her insanın eşit hakka sahip olmasının ve insanların bu konuda duyarlı olmaları gerekliliği öğrenciler tarafından kabul görmüştür.

4.1.3. Ölçekteki 3. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Bazı insanların kaderi köle olarak doğmaktır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	5,00	5,00	21. Öğrenci	2,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	4,00	5,00
3. Öğrenci	5,00	5,00	23. Öğrenci	2,00	5,00
4. Öğrenci	3,00	3,00	24. Öğrenci	3,00	5,00
5. Öğrenci	4,00	5,00	25. Öğrenci	2,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	3,00	5,00
7. Öğrenci	2,00	5,00	27. Öğrenci	4,00	4,00
8. Öğrenci	1,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	5,00
9. Öğrenci	1,00	3,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	5,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	5,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	4,00	3,00	33. Öğrenci	4,00	5,00
14. Öğrenci	5,00	5,00	34. Öğrenci	1,00	1,00
15. Öğrenci	2,00	5,00	35. Öğrenci	3,00	5,00
16. Öğrenci	5,00	5,00	36. Öğrenci	2,00	5,00
17. Öğrenci	4,00	4,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	5,00	5,00	38. Öğrenci	1,00	3,00
19. Öğrenci	1,00	3,00	39. Öğrenci	5,00	5,00
20. Öğrenci	2,00	5,00	40. Öğrenci	1,00	5,00

Bazı insanların kaderinin köle olması konusunda 10 öğrenci olumlu tutumlarında öntest ve sonteste aynı düzeyi korumuştur. Tamamen olumsuz tutum gösteren 5 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde gelişme gözlenmektedir. 26 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde gelişme vardır. Tarihten örnekler verilerek köleliğin insanlık tarafından nasıl kabul göremeyeceği konusunda öğrencileri meşgul eden sorular açıkça ele alınmıştır. Özellikle dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan farklı insanların hiçbirinin diğerine üstün olmadığı konusunda öğrencilerin tutumlarında gelişme gözlenmiştir.

4.1.4. Ölçekteki 4. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Annenin ve babanın suçundan dolayı çocuk cezalandırılabilir.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	3,00	5,00	21. Öğrenci	3,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	3,00	5,00
3. Öğrenci	5,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	3,00	4,00
5. Öğrenci	4,00	5,00	25. Öğrenci	4,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	5,00
7. Öğrenci	3,00	5,00	27. Öğrenci	5,00	5,00
8. Öğrenci	4,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	5,00
9. Öğrenci	3,00	5,00	29. Öğrenci	4,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	5,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	4,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	5,00	4,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	3,00	33. Öğrenci	4,00	5,00
14. Öğrenci	5,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	5,00
15. Öğrenci	5,00	5,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	5,00	5,00	36. Öğrenci	5,00	5,00
17. Öğrenci	4,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	4,00	4,00	38. Öğrenci	5,00	3,00
19. Öğrenci	3,00	5,00	39. Öğrenci	5,00	5,00
20. Öğrenci	5,00	5,00	40. Öğrenci	5,00	4,00

“Aannenin ve babanın suçundan dolayı çocuk cezalandırılabilir” sorusuna öntest ve sontest sonucunda 11 öğrenci tamamen olumlu tutum yansıtan cevaplar vermiştir. 14 öğrenci kararsız durumda iken daha sonra tutumlarını olumlu yönde değiştirmiştir. 23 öğrenci tutumlarında olumlu yönde gelişme göstermiştir. Özellikle bireysel sorumluluk kapsamında kişinin ancak kendi eylemlerinden sorumlu tutulabileceği konusunda öğrencileri aydınlatacak bilgi ve fikirler ders kapsamında verilmeye çalışılmıştır. Gözlenen gelişme de bu yöndeki çalışmalardan sonuç alındığını göstermektedir.

4.1.5. Ölçekteki 5. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: İnsanların siyasi, sosyal ve ekonomik tercihlerine saygı duyulmalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	4,00	21. Öğrenci	3,00	5,00
2. Öğrenci	3,00	1,00	22. Öğrenci	4,00	5,00
3. Öğrenci	4,00	4,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	3,00	5,00	24. Öğrenci	3,00	4,00
5. Öğrenci	3,00	4,00	25. Öğrenci	4,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	3,00	4,00
7. Öğrenci	4,00	5,00	27. Öğrenci	3,00	5,00
8. Öğrenci	4,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	4,00
9. Öğrenci	3,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	4,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	4,00
12. Öğrenci	5,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	4,00	3,00	33. Öğrenci	4,00	4,00
14. Öğrenci	5,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	5,00
15. Öğrenci	4,00	5,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	3,00	4,00	36. Öğrenci	5,00	5,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	4,00	4,00	38. Öğrenci	3,00	3,00
19. Öğrenci	3,00	4,00	39. Öğrenci	1,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	4,00	40. Öğrenci	4,00	5,00

İnsanların siyasi, sosyal ve ekonomik tercihlerine saygı duyulması konusunda 8 öğrenci olumlu tutumlarında aynı seviyeyi korumuşlardır. 19 öğrenci öntest sonucunda kararsız olmalarına rağmen tutumlarında sontestte olumlu yönde gelişme göstermiştir. Tamamen olumsuz tutum gösteren 1 öğrenci ise daha sonra tamamen olumlu yönde tutum geliştirmiştir. 29 öğrenci ise tutumlarında olumlu yönde gelişme göstermiştir. İnsanların siyasi, sosyal ve ekonomik tercihlerine saygı konusunda toplumsal mutabakat ve bireysel özgürlük kapsamında öğrenciyi aydınlatacak bilgiler gerek ülkemiz ve gerekse diğer ülkelerden örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bu süreci anlayabilmeleri için öğrencilerin kişisel görüşlerini de sorgulayabilmeleri üzerinde durulmuştur.

4.1.6. Ölçekteki 6. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Güçlü ülkelerin insanların daha fazla hakka sahip olmaları gerektiğine inanıyorum.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	3,00	5,00	21. Öğrenci	2,00	4,00
2. Öğrenci	5,00	3,00	22. Öğrenci	3,00	5,00
3. Öğrenci	2,00	4,00	23. Öğrenci	2,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	1,00	5,00
5. Öğrenci	5,00	4,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	1,00	5,00
7. Öğrenci	1,00	3,00	27. Öğrenci	3,00	5,00
8. Öğrenci	3,00	4,00	28. Öğrenci	3,00	4,00
9. Öğrenci	1,00	3,00	29. Öğrenci	2,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	2,00	30. Öğrenci	4,00	5,00
11. Öğrenci	5,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	4,00
12. Öğrenci	5,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	5,00
13. Öğrenci	5,00	2,00	33. Öğrenci	3,00	4,00
14. Öğrenci	2,00	5,00	34. Öğrenci	5,00	5,00
15. Öğrenci	5,00	5,00	35. Öğrenci	3,00	1,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	4,00	5,00
17. Öğrenci	1,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	5,00	3,00	38. Öğrenci	2,00	3,00
19. Öğrenci	4,00	3,00	39. Öğrenci	5,00	5,00
20. Öğrenci	4,00	3,00	40. Öğrenci	2,00	5,00

Güçlü ülkelerin insanların daha fazla sahip olmaları konusunda 11 öğrencinin öntest sonucunda kararsız iken sontest sonucunda olumlu yönde tutum geliştirdikleri görülmektedir. 12 öğrenci öntest sonucunda olumsuz tutum gösterirken sontest sonucunda olumlu yöne doğru tutum geliştirmişlerdir. 26 öğrencinin tutumlarında da olumlu yönde gelişme gözlenmiştir. Özellikle günümüz dünyasında güçlü ülkelerin diğer ülkelere oranla dünya üzerinde egemenliklerini göstermeleri ve bu ülkelerde yaşayan insanların sosyo ekonomik durumlarının daha iyi olması gibi durumlar öğrencilerin zihinlerinde belli sorulara yer bırakmaktadır. Ders kapsamında, güçlü ya da güçsüz bir ülkede olsun, herhangi bir ülkede yaşayan bir insanın diğer tüm insanlara eşit olduğu öğrenciye belli konular içinde verilmeye çalışılmıştır.

4.1.7. Ölçekteki 7. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Doğal felaketlere uğrayan ülkelere yardım etmek insanlık görevimiz olmalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	5,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	4,00	5,00
3. Öğrenci	1,00	5,00	23. Öğrenci	4,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	4,00	5,00
5. Öğrenci	5,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	5,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	5,00
7. Öğrenci	5,00	5,00	27. Öğrenci	4,00	5,00
8. Öğrenci	5,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	5,00
9. Öğrenci	5,00	5,00	29. Öğrenci	5,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	4,00	30. Öğrenci	4,00	5,00
11. Öğrenci	5,00	5,00	31. Öğrenci	4,00	5,00
12. Öğrenci	5,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	5,00	33. Öğrenci	3,00	5,00
14. Öğrenci	4,00	5,00	34. Öğrenci	5,00	4,00
15. Öğrenci	5,00	5,00	35. Öğrenci	4,00	5,00
16. Öğrenci	3,00	4,00	36. Öğrenci	5,00	5,00
17. Öğrenci	5,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	4,00
18. Öğrenci	5,00	5,00	38. Öğrenci	5,00	4,00
19. Öğrenci	3,00	4,00	39. Öğrenci	5,00	5,00
20. Öğrenci	5,00	5,00	40. Öğrenci	5,00	5,00

Doğal felaketlere uğrayan ülkelere yardım konusunda genel olarak öğrencilerin olumlu bir tutum gösterdikleri öntest ve sontest sonuçlarına göre görülmektedir. 6 öğrenci kararsız bir özellik gösterirken daha sonra olumlu yönde tutum göstermişlerdir. 17 öğrenci tutumlarında olumlu yönde bir gelişme göstermektedir. Doğal felaketler konusunda ülkemizin farklı tecrübelerine sahip oluşu öğrencilerin de bu konuda daha fazla duyarlı olmaları üzerinde etki etmiştir. Özellikle Türkiye'nin deprem bölgesinde yer alması ve deprem felaketini ülke olarak yaşamamız ve diğer ülkelerden farklı yardımların ülkemize gelmesi, öğrencileri ülke ve bireysel olarak herhangi felaket anında ayırım gözetmeksizin diğer ülkelere yardım konusunda daha duyarlı kılmıştır.

4.1.8. Ölçekteki 8. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Ülkelerin savaşları kazanmak için nükleer silah kullanmaları doğrudur.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	4,00	21. Öğrenci	1,00	4,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	1,00	5,00
3. Öğrenci	5,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	4,00	24. Öğrenci	4,00	4,00
5. Öğrenci	3,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	1,00	5,00
7. Öğrenci	5,00	3,00	27. Öğrenci	3,00	5,00
8. Öğrenci	3,00	5,00	28. Öğrenci	2,00	4,00
9. Öğrenci	2,00	3,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	5,00	30. Öğrenci	3,00	3,00
11. Öğrenci	5,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	4,00	4,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	4,00	33. Öğrenci	3,00	5,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	2,00	2,00
15. Öğrenci	5,00	5,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	3,00	3,00	36. Öğrenci	5,00	4,00
17. Öğrenci	3,00	3,00	37. Öğrenci	3,00	4,00
18. Öğrenci	4,00	4,00	38. Öğrenci	3,00	3,00
19. Öğrenci	3,00	3,00	39. Öğrenci	5,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	5,00	40. Öğrenci	1,00	5,00

Ülkelerin savaşlarda nükleer silah kullanmalarıyla ilgili olarak öntest ve sontest sonucunda 10 öğrenci olumlu tutumlarında aynı seviyededir. 6 öğrenci olumsuz tutumlarında olumlu yönde bir gelişme göstermiştir. 9 öğrenci tutumlarında olumlu yönde gelişme göstermiştir. Nükleer silah kullanımıyla ilgili olarak özellikle II. Dünya Savaşı'ndan örnek verilerek nükleer silahların ortaya çıkardığı yıkım derste verilmeye çalışılmıştır. Böylece öğrencilerin nükleer silahların sadece savaş anında ortaya çıkardığı olumsuzluğu değil, uzun süreli etkisini anlamaları sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece genel olarak savaşın ortaya koyduğu yıkımlar daha iyi anlaşılmış olur.

4.1.9. Ölçekteki 9. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Her insanın yaşama özgürlüğü olmalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	5,00	5,00	21. Öğrenci	5,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	4,00	5,00
3. Öğrenci	5,00	5,00	23. Öğrenci	4,00	5,00
4. Öğrenci	4,00	5,00	24. Öğrenci	4,00	5,00
5. Öğrenci	5,00	5,00	25. Öğrenci	4,00	5,00
6. Öğrenci	5,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	5,00
7. Öğrenci	5,00	5,00	27. Öğrenci	4,00	4,00
8. Öğrenci	3,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	4,00
9. Öğrenci	4,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	4,00	30. Öğrenci	4,00	5,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	4,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	5,00	33. Öğrenci	3,00	5,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	5,00	5,00
15. Öğrenci	5,00	5,00	35. Öğrenci	4,00	5,00
16. Öğrenci	5,00	4,00	36. Öğrenci	2,00	5,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	4,00	5,00	38. Öğrenci	5,00	4,00
19. Öğrenci	3,00	5,00	39. Öğrenci	5,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	5,00	40. Öğrenci	5,00	5,00

Her insanın yaşama özgürlüğünün olması konusunda öntest sonucunda kararsız olan 10 öğrenci sontestte olumlu yönde tutum geliştirmiştir. Başta olumsuz tutum gösteren 1 öğrenci sontest sonucunda tutumunu en olumlu yönde geliştirmiştir. 23 öğrenci tutumlarında olumlu yönde gelişme göstermişlerdir. İnsanların yaşama özgürlüğü konusunda öğretim süreci boyunca farklı örnekler verilerek öğrencilerin bu konuda duyarlı olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle açlık, savaş gibi olumsuzluklardan etkilenen tüm insanlar için yapılması gerekenler konusunda öğrenciler bilgilendirilmiştir.

4.1.10. Ölçekteki 10. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Seçme ve seçilebilme özgürlüğü evrensel bir hak olmalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	3,00	4,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	3,00	5,00
3. Öğrenci	1,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	4,00	5,00
5. Öğrenci	4,00	5,00	25. Öğrenci	4,00	5,00
6. Öğrenci	5,00	5,00	26. Öğrenci	3,00	5,00
7. Öğrenci	4,00	5,00	27. Öğrenci	3,00	5,00
8. Öğrenci	4,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	5,00
9. Öğrenci	5,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	5,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	4,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	4,00	5,00	33. Öğrenci	3,00	4,00
14. Öğrenci	4,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	4,00
15. Öğrenci	4,00	5,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	3,00	5,00
17. Öğrenci	5,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	3,00	5,00	38. Öğrenci	3,00	4,00
19. Öğrenci	3,00	4,00	39. Öğrenci	4,00	5,00
20. Öğrenci	2,00	4,00	40. Öğrenci	4,00	5,00

Seçme ve seçilebilme konusunda öntest sonucunda kararsız olan 16 öğrenci sontest sonucunda olumlu yönde tutum göstermiştir. Olumsuz tutuma sahip olan 2 öğrenci olumlu yönde tutum değiştirmiştir. 31 öğrenci tutumlarında olumlu yönde gelişme göstermiştir. Seçme ve seçilebilme konusunda özellikle demokrasi konusuyla ilişkili olarak öğrencileri aydınlatacak konular ele alınmıştır. İnsanların sahip oldukları tüm hakları pekiştirmesi bakımından önemli olan bu özgürlüğü kullanma yolları ile ilgili değişik örnekler sunulmuştur. Okulda yapılan farklı seçimler de konuyla ilişkilendirilerek bu konuda öğrencilerin daha duyarlı olmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

4.1.11. Ölçekteki 11. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Bana göre bireyin özgürlüğü her toplum içinde esas alınmalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	3,00	5,00	21. Öğrenci	3,00	5,00
2. Öğrenci	3,00	5,00	22. Öğrenci	3,00	5,00
3. Öğrenci	1,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	4,00	5,00	24. Öğrenci	2,00	4,00
5. Öğrenci	3,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	4,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	2,00	5,00
7. Öğrenci	4,00	5,00	27. Öğrenci	4,00	4,00
8. Öğrenci	3,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	5,00
9. Öğrenci	4,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	2,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	4,00	4,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	4,00	5,00	33. Öğrenci	3,00	5,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	4,00
15. Öğrenci	3,00	4,00	35. Öğrenci	4,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	4,00	4,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	4,00
18. Öğrenci	3,00	5,00	38. Öğrenci	3,00	3,00
19. Öğrenci	3,00	3,00	39. Öğrenci	1,00	5,00
20. Öğrenci	1,00	5,00	40. Öğrenci	3,00	5,00

Bireyin özgürlüğünün her toplum içinde esas alınması konusunda öntest sonucunda kararsızlık gösteren 21 öğrenci sontest sonucunda olumlu yönde gelişme göstermiştir. 6 öğrenci olumsuz yönde tutum gösterirken daha sonra olumlu yönde tutum göstermişlerdir. 33 öğrenci tutumlarında olumlu yönde gelişme göstermişlerdir. Birey özgürlüğüne öğretim süreci boyunca farklı konularda değinilmiştir. Özellikle bireyin özne olarak toplumda etkin bir rol oynaması konusunda farklı şekillerde öğrenciler bilgilendirilmiştir. Bu konuda kişisel olarak öğrencilerin yapabilecekleri de onların fikirleri alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.1.12. Ölçekteki 12. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Cezayla kazandırılan davranışlar eğitim yoluyla kazandırılan davranışlardan daha kalıcı olur.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	3,00	5,00	21. Öğrenci	3,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	1,00	5,00
3. Öğrenci	3,00	5,00	23. Öğrenci	2,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	3,00	5,00
5. Öğrenci	3,00	3,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	1,00	4,00
7. Öğrenci	3,00	5,00	27. Öğrenci	1,00	4,00
8. Öğrenci	2,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	4,00
9. Öğrenci	3,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	4,00	30. Öğrenci	2,00	5,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	4,00	5,00	32. Öğrenci	2,00	3,00
13. Öğrenci	4,00	2,00	33. Öğrenci	3,00	3,00
14. Öğrenci	2,00	5,00	34. Öğrenci	3,00	4,00
15. Öğrenci	4,00	5,00	35. Öğrenci	3,00	5,00
16. Öğrenci	3,00	3,00	36. Öğrenci	3,00	5,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	3,00
18. Öğrenci	2,00	4,00	38. Öğrenci	2,00	3,00
19. Öğrenci	3,00	3,00	39. Öğrenci	3,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	5,00	40. Öğrenci	5,00	5,00

Cezayla kazandırılan davranışların eğitim yoluyla kazandırılan davranışlardan daha kalıcı olması konusunda öntest sonucunda fazla sayıda kararsız öğrencinin olduğu görülmektedir. Bu soruyla ilgili olarak 19 öğrenci öntest sonucuna göre kararsız iken sontestte olumlu yönde tutum geliştirmiştir. 8 öğrenci olumsuz tutum gösterirken daha sonra olumlu anlamda gelişme göstermiştir. 32 öğrenci tutumlarında olumlu yönde gelişme göstermiştir. Özellikle eğitimin insan davranışları üzerinde olumlu katkıda bulunmasıyla ilgili olarak öğretim süreci boyunca öğrencilere farklı örnekler sunulmuştur. Öntest sonucunda öğrencilerin büyük bir bölümünün bu konuda kararsız olmasının nedeni toplumumuzda belli davranışların kazandırılmasında ceza yönteminin kullanıldığı hakkında bize ipucu verebilir.

4.1.13. Ölçekteki 13. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Her insan fikrini özgürce söyleyebilmelidir.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	4,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	3,00	5,00
3. Öğrenci	3,00	5,00	23. Öğrenci	4,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	4,00	5,00
5. Öğrenci	5,00	5,00	25. Öğrenci	4,00	5,00
6. Öğrenci	4,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	5,00
7. Öğrenci	5,00	5,00	27. Öğrenci	4,00	4,00
8. Öğrenci	5,00	5,00	28. Öğrenci	4,00	4,00
9. Öğrenci	4,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	4,00	5,00	31. Öğrenci	4,00	5,00
12. Öğrenci	4,00	5,00	32. Öğrenci	4,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	4,00	33. Öğrenci	3,00	5,00
14. Öğrenci	5,00	5,00	34. Öğrenci	5,00	5,00
15. Öğrenci	5,00	5,00	35. Öğrenci	4,00	5,00
16. Öğrenci	5,00	5,00	36. Öğrenci	5,00	4,00
17. Öğrenci	4,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	5,00	5,00	38. Öğrenci	5,00	4,00
19. Öğrenci	5,00	5,00	39. Öğrenci	4,00	5,00
20. Öğrenci	4,00	5,00	40. Öğrenci	4,00	5,00

Her insanın fikrini özgürce söyleyebilmesi konusunda öğrencilerin genelinde olumlu tutum sergilendiğini öntest ve sontest sonuçlarına bakarak görebiliriz. 6 öğrenci öntest sonucunda kararsız görülürken sontest sonuçlarına göre olumlu yönde gelişme göstermişlerdir. 22 öğrencinin olumlu yönde tutum değişikliği gösterdiğini görebiliriz. Her insanın fikrini özgürce söyleyebilmesi konusunda öğretim süreci boyunca farklı etkinlikler yapılmaktadır. Dersin işlenişi sırasında öğrencinin fikirlerini rahatça ifade edebilmesine imkân verilmesi ve bunun toplumsal yaşamın her alanına taşınabilmesi için uygun örneklerle bu konu desteklenmiştir.

4.1.14. Ölçekteki 14. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Beyaz ırktan (renkli) olan insanlar siyah ırktan (renkli) olan insanlara göre daha fazla hakka sahip olmalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	3,00	5,00	21. Öğrenci	3,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	4,00	5,00
3. Öğrenci	2,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	4,00	24. Öğrenci	2,00	4,00
5. Öğrenci	5,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	4,00	5,00	26. Öğrenci	2,00	5,00
7. Öğrenci	5,00	5,00	27. Öğrenci	2,00	5,00
8. Öğrenci	2,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	4,00
9. Öğrenci	4,00	5,00	29. Öğrenci	2,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	4,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	4,00
12. Öğrenci	4,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	3,00	33. Öğrenci	3,00	5,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	5,00
15. Öğrenci	1,00	5,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	4,00	5,00
17. Öğrenci	3,00	4,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	5,00	5,00	38. Öğrenci	3,00	3,00
19. Öğrenci	3,00	4,00	39. Öğrenci	3,00	5,00
20. Öğrenci	2,00	5,00	40. Öğrenci	3,00	5,00

Farklı ırktan insanların farklı haklara sahip olmalarıyla ilgili bu Tutum Cümlesine öntest sonuçlarına göre cevap verirken 16 öğrenci kararsız kalmıştır. Bunlarda 14'ü olumlu yönde tutum geliştirmiştir. 8 öğrenci öntest sonuçlarına göre olumsuz tutum gösterirken sontestte olumlu yönde tutum geliştirmişlerdir. 30 öğrenci tutumlarında olumlu yönde gelişme göstermiştir. Irk ayrımıyla ilgili olarak öğretim süreci boyunca farklı konular işlenmektedir. Özellikle bizim toplumumuzda ve tarihimizde ırk ayrımcılığına dayalı herhangi bir gelişme olmadığıyla ilgili bilgiler temelinde öğrencinin ayırım yapmanın olumsuzluklarını tanıması sağlanır. Irkı yüzünden üstünlük sağlayan insanlar olduğunda aynı nedenden sıkıntı yaşayan insanların da olduğu öğrenciye bu süreç içinde verilmeye çalışılmıştır. Sonuçlara bakarak öğrencilerin bu konuda duyarlılıklarını artırıp tutumlarında önemli değişiklikler ortaya koyduğunu görebiliriz.

4.1.15. Ölçekteki 15. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Bize zararı bile olsa adaleti savunmaktan geri durmamalıyız.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	3,00	5,00	21. Öğrenci	4,00	4,00
2. Öğrenci	3,00	5,00	22. Öğrenci	5,00	5,00
3. Öğrenci	5,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	3,00	5,00	24. Öğrenci	3,00	5,00
5. Öğrenci	3,00	5,00	25. Öğrenci	4,00	5,00
6. Öğrenci	2,00	5,00	26. Öğrenci	3,00	5,00
7. Öğrenci	4,00	5,00	27. Öğrenci	3,00	5,00
8. Öğrenci	3,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	5,00
9. Öğrenci	1,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	3,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	4,00
12. Öğrenci	3,00	4,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	4,00	2,00	33. Öğrenci	3,00	4,00
14. Öğrenci	4,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	4,00
15. Öğrenci	1,00	5,00	35. Öğrenci	3,00	5,00
16. Öğrenci	3,00	5,00	36. Öğrenci	3,00	5,00
17. Öğrenci	4,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	1,00	5,00	38. Öğrenci	4,00	3,00
19. Öğrenci	1,00	4,00	39. Öğrenci	5,00	5,00
20. Öğrenci	2,00	5,00	40. Öğrenci	4,00	5,00

Adaleti savunmakla ilgili olarak öntest sonunda kararsız olan 20 öğrenci sontest sonuçlarına göre olumlu tutum geliştirmişlerdir. 6 öğrenci olumsuz tutum gösterirken daha sonra olumlu yönde tutum geliştirmişlerdir. 30 öğrenci tutumlarında olumlu gelişme göstermiştir. Adaletle ilgili olarak ders kapsamında farklı konular yer almaktadır. Kişilerin sadece kendileri için adaleti aramamaları gerektiği, özellikle diğer insanlar için birşeyler yapmaları gerekliliği üzerinde durulmuş ve bu kapsamda adaleti arama yolları konusunda öğrenciler bilgilendirilmiştir. İlk uygulama olarak sınıf ve okul ortamında bunların gerçekleştirilmesine çalışılmıştır.

4.1.16. Ölçekteki 16. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Bir devletin suçlulara işkence yapma hakkı vardır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	4,00	21. Öğrenci	3,00	3,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	2,00	5,00
3. Öğrenci	2,00	4,00	23. Öğrenci	2,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	3,00	24. Öğrenci	3,00	5,00
5. Öğrenci	4,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	4,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	1,00	3,00
7. Öğrenci	5,00	3,00	27. Öğrenci	3,00	5,00
8. Öğrenci	4,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	4,00
9. Öğrenci	2,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	1,00	4,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	3,00	5,00	33. Öğrenci	3,00	4,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	4,00
15. Öğrenci	1,00	5,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	5,00	3,00	36. Öğrenci	4,00	5,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	5,00	2,00	38. Öğrenci	3,00	4,00
19. Öğrenci	5,00	4,00	39. Öğrenci	5,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	5,00	40. Öğrenci	3,00	5,00

Devletin suçlulara işkence yapma hakkıyla ilgili Tutum Cümlesine öntest sonunda kararsız cevap veren 18 öğrenci sontest sonucunda olumlu yönde tutum göstermiştir. 6 öğrenci bu konuyla ilgili olarak olumsuz tutuma sahipken daha sonra olumlu yönde tutum seçilmiştir. 27 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde gelişme görülmektedir. Özellikle suç işleme ve bunun karşısında devletin aldığı önlemler konusunda öğrenciler bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Bağımsız mahkemelerin hem bireyin, hem toplumun ve hem de devlet çıkarı için en iyi kararları anayasa çerçevesinde yürüttüğüyle ilgili konular öğretim süreci içinde verilmeye çalışılmıştır.

4.1.17. Ölçekteki 17. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: İnsanlığın geleceği hakkında sadece güçlü ülkeler söz sahibi olmalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	3,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	1,00	5,00
3. Öğrenci	3,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	3,00	5,00
5. Öğrenci	5,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	5,00	5,00	26. Öğrenci	1,00	1,00
7. Öğrenci	3,00	5,00	27. Öğrenci	3,00	4,00
8. Öğrenci	4,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	4,00
9. Öğrenci	1,00	3,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	4,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	3,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	5,00	33. Öğrenci	3,00	5,00
14. Öğrenci	2,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	5,00
15. Öğrenci	5,00	5,00	35. Öğrenci	4,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	4,00	4,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	4,00
18. Öğrenci	5,00	5,00	38. Öğrenci	2,00	3,00
19. Öğrenci	5,00	5,00	39. Öğrenci	3,00	5,00
20. Öğrenci	5,00	5,00	40. Öğrenci	4,00	5,00

İnsanlığın geleceği hakkında sadece güçlü ülkelerin söz sahibi olmalarıyla ilgili olarak 16 öğrenci öntest sonucunda kararsız iken sontestte olumlu yönde gelişme göstermiştir. 27 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde gelişme gözlenmiştir. Özellikle günümüz dünyasında devletlerin güçleri oranında dünyada yer etmeye çalıştığını gören öğrencilere insanlığın kendi geleceğiyle ilgili olarak yine bütünü kapsayacak bir anlayışla her devletin karar sürecine dahil olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu konu üzerinde uluslararası kuruluşları ele alırken özellikle durulmuştur.

4.1.18. Ölçekteki 18. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Farklı kültürlerle ait tarihi eserleri ayırım gözetmeden korumalıyız.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	2,00	5,00
2. Öğrenci	3,00	5,00	22. Öğrenci	3,00	5,00
3. Öğrenci	1,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	3,00	5,00
5. Öğrenci	3,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	1,00	4,00
7. Öğrenci	1,00	5,00	27. Öğrenci	1,00	4,00
8. Öğrenci	3,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	5,00
9. Öğrenci	4,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	2,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	4,00	2,00	33. Öğrenci	1,00	5,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	5,00
15. Öğrenci	2,00	4,00	35. Öğrenci	2,00	5,00
16. Öğrenci	3,00	5,00	36. Öğrenci	2,00	5,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	2,00	4,00
18. Öğrenci	3,00	5,00	38. Öğrenci	3,00	3,00
19. Öğrenci	3,00	4,00	39. Öğrenci	4,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	5,00	40. Öğrenci	4,00	5,00

Farklı kültürlerle ait tarihi eserleri korumakla ilgili olarak öntest sonucunda kararsızlık gösteren 20 öğrenci sontestte olumlu yönde tutum geliştirmiştir. Daha önce olumsuz tutuma sahip olan 11 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde tutum değişikliği olmuştur. 36 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde gelişme gözlenmektedir. Özellikle öntest ve sontest sonuçlarına bakıldığında farklı kültürlerle ilgili olarak büyük bir gelişme olduğu görülmektedir. Bu konuyla ilgili olarak öğretim süreci boyunca kendi kültürel birikimlerimizi, eserlerimizi nasıl koruyorsak diğer kültürlerle karşı da aynı duyarlılığı göstermemiz gerektiği konusunda öğrenciler bilinçlendirilmeye çalışılmıştır.

4.1.19. Ölçekteki 19. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: İşkence ve kötü muamelelerin ülkeler için bir utanç kaynağı olduğunu düşünüyorum.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	3,00	5,00	21. Öğrenci	3,00	5,00
2. Öğrenci	3,00	5,00	22. Öğrenci	3,00	5,00
3. Öğrenci	4,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	4,00	24. Öğrenci	3,00	5,00
5. Öğrenci	3,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	4,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	3,00	4,00
7. Öğrenci	4,00	5,00	27. Öğrenci	2,00	5,00
8. Öğrenci	3,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	5,00
9. Öğrenci	1,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	5,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	3,00
12. Öğrenci	3,00	4,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	4,00	3,00	33. Öğrenci	2,00	5,00
14. Öğrenci	4,00	5,00	34. Öğrenci	2,00	5,00
15. Öğrenci	2,00	5,00	35. Öğrenci	3,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	4,00	5,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	4,00
18. Öğrenci	1,00	5,00	38. Öğrenci	4,00	3,00
19. Öğrenci	3,00	3,00	39. Öğrenci	4,00	5,00
20. Öğrenci	5,00	5,00	40. Öğrenci	2,00	5,00

İşkence ve kötü muamele konusunda öntest sonucunda kararsız olan 21 öğrenci daha sonra olumlu anlamda tutum geliştirmiştir. Daha önce olumsuz tutum gösteren 7 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde gelişme görülmektedir. 33 öğrencinin tutumlarında olumlu gelişmeler gözlenmektedir. İşkence ve kötü muamele konusunda öğrencilerin daha duyarlı olmalarını sağlamak amacıyla özellikle kişi onuru, kişi dokunulmazlığı gibi konular ele alınmıştır. Öğretim süreci boyunca evrensel belgelere dayanarak da bu konu açıklanmaya çalışılmıştır.

4.1.20. Ölçekteki 20. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: İbadet özgürlüğü bütün insanlık için vazgeçilmez bir haktır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	5,00	5,00	21. Öğrenci	4,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	4,00	5,00
3. Öğrenci	4,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	4,00	5,00
5. Öğrenci	5,00	5,00	25. Öğrenci	4,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	5,00	5,00
7. Öğrenci	4,00	5,00	27. Öğrenci	4,00	5,00
8. Öğrenci	3,00	5,00	28. Öğrenci	4,00	5,00
9. Öğrenci	5,00	5,00	29. Öğrenci	4,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	4,00	30. Öğrenci	5,00	5,00
11. Öğrenci	4,00	5,00	31. Öğrenci	4,00	5,00
12. Öğrenci	5,00	5,00	32. Öğrenci	4,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	4,00	33. Öğrenci	4,00	5,00
14. Öğrenci	5,00	5,00	34. Öğrenci	5,00	5,00
15. Öğrenci	3,00	5,00	35. Öğrenci	3,00	5,00
16. Öğrenci	1,00	5,00	36. Öğrenci	3,00	5,00
17. Öğrenci	5,00	5,00	37. Öğrenci	4,00	5,00
18. Öğrenci	5,00	4,00	38. Öğrenci	4,00	3,00
19. Öğrenci	5,00	4,00	39. Öğrenci	5,00	5,00
20. Öğrenci	4,00	5,00	40. Öğrenci	5,00	5,00

İbadet özgürlüğü konusunda genel olarak öğrenci tutumlarının olumlu yönde olduğunu görmekteyiz. Öntest sonucunda 6 öğrenci kararsız iken daha sonra bu tutumlarını olumlu yönde geliştirmişlerdir. 22 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde gelişme gözlenmektedir. Öğretim süreci içinde farklı din ve inanışlarla ilgili olarak konular ele alınmıştır. İnsanların istedikleri dine inanma konusunda özgür olmaları gerektiği konusunda örnekler kendi tarihimiz içinde ve evrensel değerlere vurgu yapılarak verilmiştir. Bununla ilgili insan hakları belgeleri ele alınmış ve konunun evrenselliği vurgulanmaya çalışılmıştır.

4.1.21. Ölçekteki 21. Tutum Cümlesine Öntest ve Sonteste Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Hiç kimse siyasi bir düşünce yada ideolojiyi benimsemeye zorlanamaz.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	2,00	5,00	21. Öğrenci	3,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	3,00	5,00
3. Öğrenci	3,00	4,00	23. Öğrenci	4,00	5,00
4. Öğrenci	2,00	4,00	24. Öğrenci	2,00	5,00
5. Öğrenci	3,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	3,00	3,00
7. Öğrenci	3,00	5,00	27. Öğrenci	3,00	4,00
8. Öğrenci	4,00	5,00	28. Öğrenci	4,00	4,00
9. Öğrenci	4,00	3,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	2,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	3,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	4,00
12. Öğrenci	3,00	3,00	32. Öğrenci	3,00	4,00
13. Öğrenci	3,00	4,00	33. Öğrenci	4,00	5,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	4,00
15. Öğrenci	3,00	5,00	35. Öğrenci	4,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	3,00	36. Öğrenci	3,00	4,00
17. Öğrenci	3,00	4,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	3,00	4,00	38. Öğrenci	3,00	4,00
19. Öğrenci	3,00	3,00	39. Öğrenci	5,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	4,00	40. Öğrenci	4,00	4,00

Hiç kimsenin siyasi bir düşünce ya da ideolojiyi benimsemeye zorlanmayacağı konusunda öntest sonucunda kararsız kalan 21 öğrenci sontest sonucunda olumlu yönde tutum değişikliği göstermiştir. 4 öğrenci olumsuz tutuma sahipken daha sonra bu tutumlarında olumlu yöne doğru bir gelişme gözlenmektedir. 29 öğrencinin tutumlarında olumlu gelişmeler öntest ve sonteste göre gözlenmektedir. İnsanların siyasi tercihlerinde tamamen özgür olmaları gerektiği ile ilgili olarak konular öğretim süreci boyunca ele alınmış ve hiç kimseye herhangi bir düşünceyi zorla kabul ettirmenin demokrasiye uygun olmadığı konusunda açıklamalar yapılmıştır.

4.1.22. Ölçekteki 22. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: İnsanlar özgürce yasal haklarını arayabilmelidirler.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	4,00	4,00
2. Öğrenci	3,00	5,00	22. Öğrenci	4,00	5,00
3. Öğrenci	4,00	4,00	23. Öğrenci	4,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	3,00	5,00
5. Öğrenci	5,00	5,00	25. Öğrenci	4,00	5,00
6. Öğrenci	4,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	3,00
7. Öğrenci	5,00	5,00	27. Öğrenci	4,00	5,00
8. Öğrenci	5,00	5,00	28. Öğrenci	4,00	5,00
9. Öğrenci	3,00	4,00	29. Öğrenci	5,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	5,00	30. Öğrenci	4,00	5,00
11. Öğrenci	4,00	5,00	31. Öğrenci	4,00	5,00
12. Öğrenci	4,00	5,00	32. Öğrenci	4,00	4,00
13. Öğrenci	5,00	1,00	33. Öğrenci	5,00	4,00
14. Öğrenci	4,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	5,00
15. Öğrenci	5,00	4,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	5,00	3,00	36. Öğrenci	4,00	5,00
17. Öğrenci	5,00	5,00	37. Öğrenci	4,00	5,00
18. Öğrenci	3,00	5,00	38. Öğrenci	5,00	4,00
19. Öğrenci	5,00	5,00	39. Öğrenci	4,00	5,00
20. Öğrenci	2,00	5,00	40. Öğrenci	3,00	5,00

İnsanların özgürce yasal haklarını arayabilmeleri konusunda genel olarak öğrencilerde olumlu tutum sergilendiğini görebilmekteyiz. 6 öğrenci öntest sonucuna göre kararsız olmalarına rağmen sontestte kararsız kaldıkları bu konuda olumlu yönde tutum göstermişlerdir. 23 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde gelişme gözlenmektedir. İnsanların yasal haklarını aramaları konusunda öğretim süreci içerisinde özellikle yargı yolunun kullanılmasıyla ilgili olarak öğrencilerin bilgilendikleri gözlenmektedir. Öğretim sürecinde öğrenciye hakkını arama yollarını bilmenin avantajları kavratılmaya çalışılmıştır.

4.1.23. Ölçekteki 23. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Devletler arasındaki sorunlar savaş yoluyla çözülebilir.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	5,00	5,00	21. Öğrenci	1,00	4,00
2. Öğrenci	3,00	5,00	22. Öğrenci	1,00	5,00
3. Öğrenci	2,00	4,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	1,00	4,00
5. Öğrenci	5,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	1,00	1,00
7. Öğrenci	5,00	5,00	27. Öğrenci	1,00	3,00
8. Öğrenci	4,00	3,00	28. Öğrenci	1,00	4,00
9. Öğrenci	1,00	4,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	5,00	30. Öğrenci	2,00	5,00
11. Öğrenci	5,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	3,00
12. Öğrenci	5,00	5,00	32. Öğrenci	4,00	4,00
13. Öğrenci	5,00	1,00	33. Öğrenci	1,00	5,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	4,00
15. Öğrenci	5,00	5,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	5,00	5,00	36. Öğrenci	4,00	3,00
17. Öğrenci	5,00	3,00	37. Öğrenci	1,00	4,00
18. Öğrenci	5,00	4,00	38. Öğrenci	2,00	3,00
19. Öğrenci	3,00	5,00	39. Öğrenci	3,00	5,00
20. Öğrenci	2,00	5,00	40. Öğrenci	3,00	5,00

Devletler arasındaki sorunlar savaş yoluyla çözülebilir sorusuna öntest sonucuna göre 8 öğrenci kararsız olarak bakarken sontestte bu kararları olumlu tutum göstererek değiştirmişlerdir. 10 öğrenci olumsuz tutum sergilerken daha sonra bu tutumlarını olumlu yönde değiştirmişlerdir. 22 öğrenci tutumlarında olumlu yönde gelişme göstermiştir. Bugün dünya üzerinde özellikle devletler arası ilişkilerde diplomasinin tüm olanaklarından yararlanılmadan devletler savaşa başvurabilmektedirler. Bu anlayışın yanlışlığı konusunda öğretim süreci boyunca savaşın insanlar ve devletler için olumsuz yönleri ele alınmıştır.

4.1.24. Ölçekteki 24. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Her insan eğitim hakkına sahip olmalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	4,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	5,00	5,00
3. Öğrenci	4,00	5,00	23. Öğrenci	4,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	4,00	4,00
5. Öğrenci	4,00	5,00	25. Öğrenci	4,00	5,00
6. Öğrenci	4,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	5,00
7. Öğrenci	5,00	5,00	27. Öğrenci	4,00	5,00
8. Öğrenci	5,00	5,00	28. Öğrenci	4,00	5,00
9. Öğrenci	4,00	5,00	29. Öğrenci	4,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	4,00	30. Öğrenci	5,00	5,00
11. Öğrenci	5,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	4,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	5,00	33. Öğrenci	4,00	5,00
14. Öğrenci	5,00	5,00	34. Öğrenci	5,00	5,00
15. Öğrenci	4,00	5,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	5,00	5,00	36. Öğrenci	5,00	5,00
17. Öğrenci	5,00	5,00	37. Öğrenci	4,00	5,00
18. Öğrenci	5,00	5,00	38. Öğrenci	5,00	4,00
19. Öğrenci	5,00	5,00	39. Öğrenci	4,00	5,00
20. Öğrenci	5,00	5,00	40. Öğrenci	5,00	5,00

Her insanın eğitim hakkına sahip olması gerektiği konusunda öğrencilerin genel olarak olumlu tutum sergiledikleri görülmektedir. 18 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde artış gözlenmektedir. Özellikle eğitim konusunda öğretim süreci boyunca farklı şekillerde öğrenciler bilgilendirilmektedir. Eğitimin sosyal gelişim için vazgeçilmez olduğu ve bireylerin kendi içlerinde saklı kalan değerli tüm unsurları eğitim yoluyla ortaya çıkardıkları konusunda öğrencilerin bilinçlendirilmesi bu süreç içinde sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle uluslar arası belgelere vurgu yapılarak konunun evrensel boyutu da ele alınmıştır.

4.1.25. Ölçekteki 25. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: İnsanların hak arama özgürlüğü olmalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	5,00	5,00	21. Öğrenci	4,00	4,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	5,00	5,00
3. Öğrenci	5,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	4,00	5,00
5. Öğrenci	5,00	5,00	25. Öğrenci	4,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	5,00
7. Öğrenci	4,00	5,00	27. Öğrenci	4,00	4,00
8. Öğrenci	5,00	5,00	28. Öğrenci	4,00	5,00
9. Öğrenci	5,00	5,00	29. Öğrenci	4,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	4,00	30. Öğrenci	5,00	5,00
11. Öğrenci	5,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	5,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	4,00	33. Öğrenci	4,00	4,00
14. Öğrenci	5,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	4,00
15. Öğrenci	4,00	4,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	5,00	5,00
17. Öğrenci	4,00	5,00	37. Öğrenci	4,00	5,00
18. Öğrenci	5,00	5,00	38. Öğrenci	5,00	3,00
19. Öğrenci	4,00	5,00	39. Öğrenci	2,00	5,00
20. Öğrenci	5,00	4,00	40. Öğrenci	5,00	4,00

İnsanların hak arama özgürlüğü konusunda genel olarak öğrenci tutumlarında olumlu bir durum gözlenmektedir. 3 öğrenci kararsızken daha sonra olumlu yönde tutum göstermişlerdir. 14 öğrencinin tutumunda olumlu yönde bir gelişme görülmektedir. İnsanların hak arama özgürlükleri konusunda öğretim süreci boyunca farklı etkinlikler düzenlenmiştir. Özellikle farklı durumlarda insanların hak arama yollarını bilmenin avantajları üzerinde durulmuştur. İnsanların bu konuda özgür olmalarının onların sosyal hayatta daha etkin olabilecekleri konusunda çeşitli konular ele alınmıştır.

4.1.26. Ölçekteki 26. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Açlık veya salgın hastalık dünyadaki her bireyi ilgilendirmelidir.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	3,00	5,00	21. Öğrenci	1,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	1,00	5,00
3. Öğrenci	5,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	3,00	5,00
5. Öğrenci	3,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	4,00	5,00	26. Öğrenci	3,00	5,00
7. Öğrenci	3,00	5,00	27. Öğrenci	1,00	5,00
8. Öğrenci	3,00	5,00	28. Öğrenci	1,00	4,00
9. Öğrenci	4,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	4,00	30. Öğrenci	5,00	5,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	4,00	4,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	4,00	5,00	33. Öğrenci	1,00	5,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	5,00	4,00
15. Öğrenci	3,00	5,00	35. Öğrenci	4,00	5,00
16. Öğrenci	3,00	5,00	36. Öğrenci	5,00	5,00
17. Öğrenci	1,00	5,00	37. Öğrenci	1,00	4,00
18. Öğrenci	3,00	4,00	38. Öğrenci	2,00	4,00
19. Öğrenci	4,00	4,00	39. Öğrenci	5,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	5,00	40. Öğrenci	4,00	5,00

Açlık veya salgın hastalık konusuna dünyadaki tüm bireylerin ilgili olmasıyla ilgili olarak 17 öğrenci öntest sonucunda kararsız iken daha sonra tutumlarında olumlu yönde gelişme göstermişlerdir. 8 öğrenci öntest sonuçlarına göre olumsuz tutum gösterirken daha sonra olumlu yönde tutum sergilemiştir. 30 öğrenci tutumlarında olumlu yönde gelişme göstermiştir. Açlık ve salgın hastalık konusunda özellikle günümüzde dünyanın farklı yerlerinde karşılaşılan sorunlar ele alınmış ve bunların çözüm yolları üzerinde durulmuştur.

4.1.27. Ölçekteki 27. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Hiç kimse insan haysiyetine uymayan bir cezaya çarptırılmamalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	3,00	4,00	21. Öğrenci	3,00	4,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	3,00	5,00
3. Öğrenci	1,00	3,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	3,00	5,00	24. Öğrenci	2,00	5,00
5. Öğrenci	3,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	5,00	5,00	26. Öğrenci	3,00	5,00
7. Öğrenci	3,00	5,00	27. Öğrenci	3,00	4,00
8. Öğrenci	3,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	3,00
9. Öğrenci	3,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	4,00	30. Öğrenci	5,00	3,00
11. Öğrenci	2,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	4,00
12. Öğrenci	3,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	4,00
13. Öğrenci	4,00	3,00	33. Öğrenci	3,00	4,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	2,00	2,00
15. Öğrenci	3,00	5,00	35. Öğrenci	3,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	3,00	5,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	3,00
18. Öğrenci	3,00	3,00	38. Öğrenci	3,00	4,00
19. Öğrenci	3,00	2,00	39. Öğrenci	5,00	5,00
20. Öğrenci	4,00	5,00	40. Öğrenci	5,00	4,00

Hiç kimsenin insan haysiyetine uymayan bir cezaya çarptırılmaması konusunda genel bir kararsızlığın öntest sonucunda dikkat çektiğini görebilmekteyiz. 24 öğrenci öntest sonucunda kararsız iken daha sonra olumlu yönde tutum göstermişlerdir. 29 öğrenci tutumlarında olumlu gelişme göstermiştir. İnsanların insanca yaşamalarıyla ilgili olarak öğretim süreci boyunca farklı konular ele alınmıştır. İnsanların işledikleri suçlardan dolayı insanlığın gösterdiği ölçütler içinde cezaya çarptırılmaları gerektiği konusunda gerek anayasanın ve gerekse uluslar arası belgelerin ele alınması ve anlaşılması sağlanmıştır.

4.1.28. Ölçekteki 28. Tutum Cümlesine Öntest ve Sonteste Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Farklı kültürler dünya için bir zenginliktir.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	1,00	5,00
2. Öğrenci	3,00	5,00	22. Öğrenci	1,00	5,00
3. Öğrenci	4,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	2,00	5,00	24. Öğrenci	2,00	5,00
5. Öğrenci	5,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	1,00	5,00
7. Öğrenci	4,00	5,00	27. Öğrenci	1,00	5,00
8. Öğrenci	4,00	5,00	28. Öğrenci	1,00	5,00
9. Öğrenci	4,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	3,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	4,00	3,00	33. Öğrenci	2,00	5,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	5,00
15. Öğrenci	4,00	4,00	35. Öğrenci	3,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	3,00	5,00
17. Öğrenci	4,00	5,00	37. Öğrenci	1,00	4,00
18. Öğrenci	3,00	4,00	38. Öğrenci	3,00	3,00
19. Öğrenci	3,00	3,00	39. Öğrenci	1,00	5,00
20. Öğrenci	2,00	5,00	40. Öğrenci	3,00	5,00

Farklı kültürlerin dünya için bir zenginlik olması konusunda 15 öğrenci öntest sonuçlarına göre kararsız iken daha sonra olumlu yönde tutum değiştirmişlerdir. 11 öğrenci daha önce bu konu hakkında olumsuz fikirlere sahipken öğretim süreci sonunda olumlu tutum göstermiştir. 34 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde bir gelişme görülmektedir. Farklı kültürlerin içinde yaşadığımız dünyanın bir gerçeği olduğu merkezinden hareketle bunun insanların faydalanacağı bir zenginlik olduğu konusunda öğretim süreci boyunca farklı konular ele alınmıştır.

4.1.29. Ölçekteki 29. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Eğitimin her türlü insan hakları sorununa çözüm olacağını düşünüyorum.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	2,00	5,00
2. Öğrenci	3,00	5,00	22. Öğrenci	1,00	5,00
3. Öğrenci	3,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	4,00	5,00	24. Öğrenci	2,00	4,00
5. Öğrenci	5,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	4,00	5,00	26. Öğrenci	1,00	5,00
7. Öğrenci	3,00	5,00	27. Öğrenci	1,00	4,00
8. Öğrenci	3,00	5,00	28. Öğrenci	1,00	5,00
9. Öğrenci	3,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	2,00	5,00	30. Öğrenci	4,00	5,00
11. Öğrenci	4,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	2,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	3,00	2,00	33. Öğrenci	2,00	4,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	5,00
15. Öğrenci	4,00	4,00	35. Öğrenci	3,00	5,00
16. Öğrenci	3,00	4,00	36. Öğrenci	4,00	5,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	4,00
18. Öğrenci	4,00	4,00	38. Öğrenci	1,00	3,00
19. Öğrenci	3,00	5,00	39. Öğrenci	3,00	5,00
20. Öğrenci	2,00	5,00	40. Öğrenci	3,00	5,00

Eğitimin her türlü insan hakları sorununa çözüm olacağı konusunda öntest sonuçlarına göre kararsız olan 17 öğrenci sontest sonuçlarına göre olumlu tutum göstermiştir. 10 öğrenci öğretim sürecinin başında olumsuz tutum gösterirken daha sonra olumlu anlamda tutum değişikliği göstermişlerdir. 35 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde gelişme görülmektedir. Eğitim yoluyla insan hakları sorunlarının çözülebilmesinde büyük katkılar sağlanacağı konusunda öğretim süreci boyunca sıkça bahsedilmiştir. Özellikle insan hakları konusunda toplumsal değişimi hızlandıracak gücün yine eğitim aracıyla olabileceğini öğrencilerin kavraması için farklı etkinlikler düzenlenmiştir.

4.1.30. Ölçekteki 30. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Demokrasi insanlık için vazgeçilmez bir unsurdur.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	3,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	3,00	5,00
3. Öğrenci	4,00	5,00	23. Öğrenci	2,00	5,00
4. Öğrenci	4,00	5,00	24. Öğrenci	4,00	5,00
5. Öğrenci	4,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	4,00	5,00	26. Öğrenci	1,00	5,00
7. Öğrenci	4,00	5,00	27. Öğrenci	1,00	4,00
8. Öğrenci	3,00	5,00	28. Öğrenci	1,00	4,00
9. Öğrenci	2,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	5,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	5,00	4,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	3,00	2,00	33. Öğrenci	4,00	5,00
14. Öğrenci	4,00	5,00	34. Öğrenci	3,00	5,00
15. Öğrenci	3,00	4,00	35. Öğrenci	4,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	3,00	5,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	2,00	4,00
18. Öğrenci	4,00	5,00	38. Öğrenci	4,00	3,00
19. Öğrenci	4,00	4,00	39. Öğrenci	3,00	5,00
20. Öğrenci	1,00	5,00	40. Öğrenci	3,00	5,00

Demokrasinin insanlık için vazgeçilmez bir unsur olduğu konusunda öntest sonucuna göre kararsız olan 14 öğrenci daha sonra tutumlarında olumlu gelişme göstermişlerdir. 7 öğrenci daha önce olumsuz tutuma sahipken tutumlarını olumlu anlamda değiştirmişlerdir. 34 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde gelişme öntest ve sontest sonuçlarına göre gözlenmektedir. Demokrasiyle ilgili doğrudan ve demokrasiyle bağlantılı konular olması öğrencilerin demokrasi konusunda öğretim süreci boyunca fazlaca bilgilenmesini sağlamıştır. Demokratik tutumların olumlu yönde gelişme göstermesi ders kapsamının demokrasiyle ilişkisinin fazlalığı olabilir.

4.1.31. Ölçekteki 31. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Kanuni haklarımızı her ortamda talep edebilmeliyiz.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	3,00	5,00	21. Öğrenci	4,00	4,00
2. Öğrenci	3,00	5,00	22. Öğrenci	4,00	5,00
3. Öğrenci	4,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	4,00	4,00	24. Öğrenci	3,00	5,00
5. Öğrenci	3,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	3,00	4,00
7. Öğrenci	3,00	5,00	27. Öğrenci	4,00	4,00
8. Öğrenci	4,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	4,00
9. Öğrenci	3,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	3,00	30. Öğrenci	3,00	3,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	4,00	3,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	4,00	1,00	33. Öğrenci	3,00	4,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	4,00
15. Öğrenci	2,00	4,00	35. Öğrenci	1,00	5,00
16. Öğrenci	3,00	5,00	36. Öğrenci	2,00	4,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	4,00	5,00
18. Öğrenci	3,00	5,00	38. Öğrenci	3,00	3,00
19. Öğrenci	2,00	5,00	39. Öğrenci	4,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	5,00	40. Öğrenci	4,00	5,00

Kanuni haklarımızı her ortamda talep edebilme konusunda öntest sonuçlarına göre 20 kararsız öğrenci varken sontest sonuçlarına göre bu öğrenciler olumlu yönde tutum göstermişlerdir. 4 öğrenci daha önce sahip oldukları olumsuz tutumlarını olumlu yönde değiştirmiştir. 30 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde artış olmuştur. Kanuni haklarımızı her ortamda talep edebilme konusunda bağımsız mahkemeler, anayasa gibi kavramlarla ilişkisi olan konular ele alınmış ve öğretim süreci boyunca öğrencilerin bu konuda zihinlerine takılan sorulara cevap verilmeye çalışılmıştır.

4.1.32. Ölçekteki 32. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Hiç kimsenin sahip olduğu mallarına keyfi olarak el konulmamalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	5,00	5,00	21. Öğrenci	3,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	4,00	5,00
3. Öğrenci	4,00	4,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	4,00	5,00	24. Öğrenci	4,00	5,00
5. Öğrenci	4,00	5,00	25. Öğrenci	4,00	5,00
6. Öğrenci	4,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	5,00
7. Öğrenci	4,00	5,00	27. Öğrenci	3,00	4,00
8. Öğrenci	5,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	5,00
9. Öğrenci	4,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	4,00
11. Öğrenci	5,00	5,00	31. Öğrenci	4,00	5,00
12. Öğrenci	1,00	5,00	32. Öğrenci	4,00	3,00
13. Öğrenci	4,00	4,00	33. Öğrenci	3,00	5,00
14. Öğrenci	5,00	5,00	34. Öğrenci	5,00	4,00
15. Öğrenci	5,00	5,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	5,00	5,00
17. Öğrenci	5,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	4,00
18. Öğrenci	5,00	4,00	38. Öğrenci	5,00	4,00
19. Öğrenci	5,00	3,00	39. Öğrenci	3,00	5,00
20. Öğrenci	1,00	5,00	40. Öğrenci	5,00	5,00

Hiç kimsenin sahip olduğu mallarına keyfi olarak el konulmaması gerektiği konusunda öntest sonucunda 10 kararsız öğrenci varken bu öğrenciler tutumlarını sontest sonucunda olumlu yönde değiştirmiştir. 23 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde gelişme görülmektedir. Kişinin bireysel özgürlükleri konusunda ekonomik özgürlük konusu da ele alınmış ve elde ettiği maddi değerlerin kanuni bir engel olmadıkça dokunulmaz olduğu belirtilmiştir. Bu konuda gerek anayasamız ve gerekse uluslar arası belgeler ele alınıp incelenmiştir.

4.1.33. Ölçekteki 33. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Dünyada ırk, din, dil, mezhep farklılığına göre ayrıcalıklar olması gerekir.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	3,00	5,00	21. Öğrenci	2,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	1,00	5,00
3. Öğrenci	1,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	1,00
4. Öğrenci	4,00	5,00	24. Öğrenci	2,00	5,00
5. Öğrenci	4,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	2,00	3,00
7. Öğrenci	3,00	5,00	27. Öğrenci	4,00	4,00
8. Öğrenci	1,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	5,00
9. Öğrenci	1,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	2,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	2,00	5,00
12. Öğrenci	4,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	2,00	33. Öğrenci	3,00	5,00
14. Öğrenci	2,00	5,00	34. Öğrenci	3,00	5,00
15. Öğrenci	5,00	1,00	35. Öğrenci	3,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	1,00	36. Öğrenci	5,00	4,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	5,00	1,00	38. Öğrenci	1,00	3,00
19. Öğrenci	3,00	3,00	39. Öğrenci	3,00	5,00
20. Öğrenci	2,00	5,00	40. Öğrenci	2,00	5,00

Dünyada ırk, din, dil, mezhep farklılığına göre ayrıcalıklar olması konusunda öntest sonucunda kararsız olan 14 öğrenci sontest sonuçlarına göre bu tutumlarını olumlu yönde tutuma dönüştürmüşlerdir. 11 öğrenci bu konuda olumsuz tutum gösterirken daha sonra tutumlarında olumlu yönde değişiklik olmuştur. 30 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde artış görülmektedir. Dünyada ırk, din, dil, mezhep farklılığına göre ayırım yapmanın insanlara nasıl kötü şeyler yaşattığı konusunda öğretim süreci boyunca farklı konular kapsamında farklı durumlar ele alınmıştır. Bu konuda kendi tarihimizden olumlu örnekler verilerek öğrencilerin zihinlerindeki sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır.

4.1.34. Ölçekteki 34. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Herkes kanunlar önünde eşit olmalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	5,00	5,00	21. Öğrenci	5,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	4,00	5,00
3. Öğrenci	4,00	5,00	23. Öğrenci	4,00	5,00
4. Öğrenci	3,00	5,00	24. Öğrenci	3,00	4,00
5. Öğrenci	5,00	5,00	25. Öğrenci	4,00	5,00
6. Öğrenci	5,00	5,00	26. Öğrenci	3,00	4,00
7. Öğrenci	5,00	5,00	27. Öğrenci	4,00	5,00
8. Öğrenci	4,00	5,00	28. Öğrenci	4,00	5,00
9. Öğrenci	5,00	5,00	29. Öğrenci	4,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	5,00	5,00	31. Öğrenci	4,00	5,00
12. Öğrenci	3,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	5,00	33. Öğrenci	3,00	5,00
14. Öğrenci	5,00	5,00	34. Öğrenci	5,00	5,00
15. Öğrenci	5,00	5,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	5,00	5,00	36. Öğrenci	5,00	4,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	5,00	5,00	38. Öğrenci	2,00	4,00
19. Öğrenci	5,00	4,00	39. Öğrenci	3,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	5,00	40. Öğrenci	3,00	5,00

Herkesin kanunlar önünde eşit olması konusunda genel olarak öğrenci tutumlarında olumlu bir durum gözlenmektedir. 12 öğrenci öntest sonucuna göre kararsız iken sontest sonucuna göre tutumlarında olumlu yönde gelişme göstermiştir. 22 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde değişme görülmektedir. Herkesin kanunlar önünde eşit olması konusunda özellikle vatandaş kavramının anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır. Vatandaşlar arasında kanunlar önünde eşitlik olması gerektiğini kavrayabilen öğrenci bu yolla kendi bireysel özgürlüğünün de farkına varmış olacaktır.

4.1.35. Ölçekteki 35. Tutum Cümlesine Öntest ve Sonteste Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Adil yargılanma her insanın hakkıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	4,00	4,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	4,00	5,00
3. Öğrenci	3,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	3,00	5,00	24. Öğrenci	3,00	5,00
5. Öğrenci	4,00	5,00	25. Öğrenci	4,00	5,00
6. Öğrenci	5,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	3,00
7. Öğrenci	1,00	5,00	27. Öğrenci	4,00	5,00
8. Öğrenci	5,00	5,00	28. Öğrenci	4,00	5,00
9. Öğrenci	4,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	2,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	4,00	5,00	32. Öğrenci	4,00	3,00
13. Öğrenci	3,00	4,00	33. Öğrenci	3,00	4,00
14. Öğrenci	5,00	5,00	34. Öğrenci	3,00	5,00
15. Öğrenci	3,00	4,00	35. Öğrenci	1,00	5,00
16. Öğrenci	3,00	5,00	36. Öğrenci	1,00	5,00
17. Öğrenci	4,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	4,00
18. Öğrenci	3,00	4,00	38. Öğrenci	4,00	5,00
19. Öğrenci	3,00	2,00	39. Öğrenci	2,00	5,00
20. Öğrenci	5,00	4,00	40. Öğrenci	5,00	5,00

Adil yargılanmanın her insanın hakkı olması gerektiği konusunda öntest sonucunda 15 öğrenci kararsızken sontest sonucuna göre bu tutumlarını olumlu yönde değiştirmişlerdir. 5 öğrenci olumsuz tutuma sahipken bu tutumlarını olumlu yönde artırmışlardır. 30 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde artış görülmektedir. Adil yargılanma konusunda özellikle hiçbir insanın suçunun sabit olduğu görülmeden mahkum edilmemesi gerektiğiyle ilgili bilgiler, belgeler ulusal ve evrensel boyutta ele alınmıştır.

4.1.36. Ölçekteki 36. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: İnsanlar işledikleri suçlardan dolayı ölüm cezasına çarptırılmalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	1,00	5,00
2. Öğrenci	3,00	5,00	22. Öğrenci	1,00	5,00
3. Öğrenci	1,00	5,00	23. Öğrenci	2,00	5,00
4. Öğrenci	4,00	4,00	24. Öğrenci	2,00	4,00
5. Öğrenci	5,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	4,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	3,00
7. Öğrenci	5,00	3,00	27. Öğrenci	2,00	5,00
8. Öğrenci	4,00	5,00	28. Öğrenci	1,00	5,00
9. Öğrenci	3,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	5,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	4,00
12. Öğrenci	1,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	4,00	4,00	33. Öğrenci	3,00	5,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	5,00	5,00
15. Öğrenci	5,00	5,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	5,00	5,00
17. Öğrenci	5,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	5,00	5,00	38. Öğrenci	1,00	5,00
19. Öğrenci	5,00	5,00	39. Öğrenci	5,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	5,00	40. Öğrenci	5,00	5,00

İnsanların işledikleri suçlardan dolayı ölüm cezasına çarptırılmaları konusunda 11 öğrenci öntest sonucunda kararsız iken sontest sonucuna göre tutumlarında olumlu yönde değişiklik görülmektedir. 9 öğrenci olumsuz tutuma sahipken daha sonra olumlu yönde tutum değiştirmiştir. 24 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde değişiklik görülmektedir. İnsanların işledikleri suçlardan ötürü ölüm cezasına çarptırılmamaları gerektiği konusunda uluslar arası anlayışlar ölçüsünde hareket etme gerekliliği üzerinde durulmuştur.

4.1.37. Ölçekteki 37. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Zenginlere kanunlar karşısında ayrıcalıklar tanınmalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	5,00	4,00	21. Öğrenci	1,00	5,00
2. Öğrenci	3,00	5,00	22. Öğrenci	3,00	5,00
3. Öğrenci	2,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	3,00	5,00
5. Öğrenci	4,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	1,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	1,00
7. Öğrenci	5,00	3,00	27. Öğrenci	3,00	5,00
8. Öğrenci	1,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	5,00
9. Öğrenci	4,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	4,00	4,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	5,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	2,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	5,00	33. Öğrenci	3,00	5,00
14. Öğrenci	2,00	5,00	34. Öğrenci	5,00	4,00
15. Öğrenci	3,00	5,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	5,00	4,00
17. Öğrenci	5,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	5,00	5,00	38. Öğrenci	5,00	3,00
19. Öğrenci	4,00	4,00	39. Öğrenci	4,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	5,00	40. Öğrenci	2,00	5,00

Zenginlere kanunlar karşısında ayrıcalıklar tanınması konusunda 14 öğrenci öntest sonuçlarına göre olumsuz tutumlara sahipken sontestte bu tutumlarını olumlu tutuma çevirmişlerdir. 6 öğrenci olumsuz tutum gösterirken daha sonra bu tutumlarında değişikliğe gitmişlerdir. 25 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde değişiklik olmuştur. Özellikle günümüz dünyasında genel olarak insanların sahip oldukları maddi güç oranında farklı güçleri elinde tutmaları durumu karşısında bireysel hakların maddi güce dayanmadığı ile ilgili konular ele alınmıştır.

4.1.38. Ölçekteki 38. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Hiçbir insan suçluluğu ispat edilmediği sürece suçlu sayılmamalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	3,00	5,00	21. Öğrenci	3,00	5,00
2. Öğrenci	3,00	5,00	22. Öğrenci	3,00	1,00
3. Öğrenci	1,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	3,00	5,00	24. Öğrenci	3,00	5,00
5. Öğrenci	3,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	4,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	3,00	4,00
7. Öğrenci	2,00	5,00	27. Öğrenci	3,00	5,00
8. Öğrenci	3,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	5,00
9. Öğrenci	3,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	5,00	30. Öğrenci	3,00	3,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	3,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	3,00	3,00	33. Öğrenci	3,00	5,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	3,00	3,00
15. Öğrenci	3,00	5,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	3,00	5,00	36. Öğrenci	3,00	5,00
17. Öğrenci	1,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	4,00
18. Öğrenci	3,00	4,00	38. Öğrenci	4,00	4,00
19. Öğrenci	3,00	5,00	39. Öğrenci	3,00	5,00
20. Öğrenci	2,00	5,00	40. Öğrenci	5,00	4,00

Hiç bir insanın suçluluğu ispat edilmediği sürece suçlu sayılmaması konusunda öntest sonucunda genel bir kararsızlığın olduğu dikkat çekmektedir. Öntest sonucunda kararsız olan 28 öğrenci sontest sonucunda kararlarını olumlu yönde değiştirmiştir. Olumsuz tutuma sahip 4 öğrenci kararlarını daha sonra olumlu tutum yönünde değiştirmiştir. 32 öğrencinin tutumunda olumlu yönde değişiklik gözlenmektedir. Özellikle hiç bir insanın suçunun ispat edilmeden suçlu sayılmaması konusunda gerek adalet sistemimiz ve gerekse uluslar arası belgeler incelenmiş ve öğrencilerin zihinlerine takılan sorulara cevaplar bulunmaya çalışılmıştır.

4.1.39. Ölçekteki 39. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: İnsanlar istedikleri din ve mezhebe inanmakta özgür olmalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	2,00	4,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	1,00	5,00
3. Öğrenci	5,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	3,00	5,00	24. Öğrenci	4,00	5,00
5. Öğrenci	3,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	5,00
7. Öğrenci	4,00	5,00	27. Öğrenci	4,00	4,00
8. Öğrenci	4,00	5,00	28. Öğrenci	4,00	4,00
9. Öğrenci	4,00	5,00	29. Öğrenci	4,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	5,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	5,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	4,00
12. Öğrenci	2,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	5,00	5,00	33. Öğrenci	4,00	4,00
14. Öğrenci	4,00	5,00	34. Öğrenci	4,00	4,00
15. Öğrenci	4,00	4,00	35. Öğrenci	3,00	5,00
16. Öğrenci	3,00	4,00	36. Öğrenci	1,00	4,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	4,00
18. Öğrenci	4,00	4,00	38. Öğrenci	4,00	5,00
19. Öğrenci	5,00	4,00	39. Öğrenci	3,00	5,00
20. Öğrenci	1,00	5,00	40. Öğrenci	4,00	4,00

İnsanların istedikleri din ve mezhebe inanmakta özgür olmaları konusunda öntest sonucunda kararsız olan 13 öğrenci daha sonra tutumlarında olumlu yönde değişiklik göstermişlerdir. Olumsuz tutuma sahip olan 5 öğrenci tutumlarını olumlu şekilde değiştirmişlerdir. 27 öğrenci tutumlarını olumlu yönde değiştirmiştir. İnsanların inanç özgürlüğü konusunda gerek ülkemizde gerekse dünyanın diğer ülkelerinde özgürlüğün esas alınması ile ilgili olarak farklı konular içinde açıklamalar yapılmıştır. İnsanın merkeze alındığı bir dünyada neler olması gerektiğiyle ilgili farklı etkinlikler düzenlenmiştir.

4.1.40. Ölçekteki 40. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: Özel hayatın gizliliğine hiçbir şekilde dokunulmamalıdır.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	5,00	5,00	21. Öğrenci	3,00	5,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	3,00	5,00
3. Öğrenci	1,00	5,00	23. Öğrenci	2,00	5,00
4. Öğrenci	5,00	5,00	24. Öğrenci	3,00	5,00
5. Öğrenci	5,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	4,00	4,00
7. Öğrenci	4,00	5,00	27. Öğrenci	3,00	3,00
8. Öğrenci	3,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	5,00
9. Öğrenci	2,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	2,00	5,00	30. Öğrenci	3,00	5,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	1,00	4,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	4,00	5,00	33. Öğrenci	4,00	4,00
14. Öğrenci	3,00	5,00	34. Öğrenci	5,00	5,00
15. Öğrenci	4,00	5,00	35. Öğrenci	5,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	5,00	4,00
17. Öğrenci	3,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	4,00
18. Öğrenci	3,00	5,00	38. Öğrenci	5,00	5,00
19. Öğrenci	3,00	5,00	39. Öğrenci	3,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	4,00	40. Öğrenci	5,00	5,00

Özel hayatın gizliliğine hiçbir şekilde dokunulmaması konusunda büyük bir kararsızlık oranı öntest sonucunda dikkat çekicidir. 18 öğrenci öntest sonucunda kararsız kaldığı bu konuda daha sonra olumlu yönde tutum değiştirmiştir. 5 öğrenci olumsuz tutuma sahipken bu tutumlarını daha sonra değiştirmişlerdir. 27 öğrenci tutumlarında olumlu yönde değişiklik göstermiştir. Özel hayatın gizliliğiyle ilgili olarak gerek anayasamızda ve gerekse uluslar arası belgelerde yer alan konular ele alınmış ve bu konuyla ilgili sorulara cevaplar bulunmaya çalışılmıştır.

4.1.41. Ölçekteki 41. Tutum Cümlesine Öntest ve Sontestte Tüm Öğrencilerin Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi.

Tutum Cümlesi: İnsan haklarıyla ilgili atılan her adım insanlığın ortak katkısıyla oluşur.

ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST	ÖĞRENCİ	ÖNTEST	SONTEST
1. Öğrenci	4,00	5,00	21. Öğrenci	1,00	4,00
2. Öğrenci	5,00	5,00	22. Öğrenci	2,00	5,00
3. Öğrenci	3,00	5,00	23. Öğrenci	3,00	5,00
4. Öğrenci	3,00	5,00	24. Öğrenci	2,00	5,00
5. Öğrenci	3,00	5,00	25. Öğrenci	3,00	5,00
6. Öğrenci	3,00	5,00	26. Öğrenci	1,00	4,00
7. Öğrenci	3,00	5,00	27. Öğrenci	3,00	4,00
8. Öğrenci	3,00	5,00	28. Öğrenci	3,00	4,00
9. Öğrenci	2,00	5,00	29. Öğrenci	3,00	5,00
10. Öğrenci	3,00	5,00	30. Öğrenci	2,00	4,00
11. Öğrenci	3,00	5,00	31. Öğrenci	3,00	5,00
12. Öğrenci	4,00	5,00	32. Öğrenci	3,00	3,00
13. Öğrenci	3,00	3,00	33. Öğrenci	1,00	4,00
14. Öğrenci	4,00	5,00	34. Öğrenci	3,00	5,00
15. Öğrenci	4,00	5,00	35. Öğrenci	4,00	5,00
16. Öğrenci	4,00	5,00	36. Öğrenci	3,00	5,00
17. Öğrenci	4,00	5,00	37. Öğrenci	3,00	5,00
18. Öğrenci	4,00	4,00	38. Öğrenci	1,00	5,00
19. Öğrenci	4,00	3,00	39. Öğrenci	4,00	5,00
20. Öğrenci	3,00	5,00	40. Öğrenci	4,00	5,00

İnsan haklarıyla ilgili atılan her adımın insanlığın ortak katkısıyla oluştuğuyla ilgili olarak 18 öğrenci öntest sonucunda kararsız iken sontest sonucunda bu kararlarını olumlu yönde değiştirmişlerdir. 8 öğrenci olumsuz tutuma sahipken daha sonra tutumlarında olumlu yönde değişiklik olmuştur. 35 öğrencinin tutumlarında olumlu yönde değişiklik gözlenmektedir. İnsan haklarıyla ilgili sadece bir ya da birkaç ülkenin bir şey yapamayacağı, insanların hep birlikte birşeyler başarabileceği konusu üzerinde öğretim süreci boyunca durulmuştur.

4.2. Araştırmanın 2. Alt Amacına Yönelik Bulgu ve Yorumlar.

4.2.1. Cinsiyetin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi

Çizelge 1. Öğrencilerin cinsiyetlerinin, evrensel değerlere ilişkin tutumları üzerindeki etkisi.

	Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	t	p
Öğrenciler	kız	20	3,63	,3382	-3,627	,001
	Erkek	20	3,24			

P=0,01

P<0,005

Öntest sonunda yapılan t-Testi analizlerine göre öğrencilerde cinsiyetin evrensel değerlere ilişkin tutumlar üzerinde anlamlı bir fark oluşturduğu görülmektedir. Kızlar erkeklere nazaran daha olumlu tutum sergilemiştir. Kızların erkeklere göre farklılık göstermesinin sürekli ve geçerli bir durum olmadığı sontest sonuçlarına göre daha belirgin olarak görülebilir.

Çizelge 2. Öğrencilerin cinsiyetlerinin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisinin sontest -t- Testi- sonuçları.

	Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	t	p
Öğrenciler	kız	20	4,3634	,4359	-,649	,520
	Erkek	20	4,4476			

P>0,05

Sontest sonucu yapılan t-Testi sonucunda, cinsiyet evrensel değerlere ilişkin tutumlar üzerinde anlamlı bir fark oluşturmamıştır. Bu durum da cinsiyetin belirleyici bir unsur olarak tutumlar üzerindeki etkisinin olmadığını göstermektedir. Kız ve erkeklerin sayısal olarak eşit dağılımında esas alınan nokta, çıkabilecek herhangi bir cinsiyet etkisinin belirlenmesiydi.

4.3. Araştırmanın 3. Alt Amacına Yönelik Bulgu ve Yorumlar

4.3.1. Toplam Kardeş Sayısı Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi

Çizelge 3. Toplam kardeş sayısı değişkeninin öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları üzerinde etkisi. Öntest sonuçları.

		n	\bar{X}	ss	F	p
Toplam kardeş sayısı	5 ve 6	14	3,4042	,3879	1,469	,233
	4	8	3,4329	,4415		
	3	13	3,5835	,3618		
	2	3	3,3008	,2720		
	1	2	2,9390	1,725E-02		
Toplam		40	3,4372	,3885		

P>0,05

Kardeş sayısının evrensel değerlere ilişkin tutumlar üzerinde anlamlı bir fark oluşturmadığı öntest sonucu yapılan varyans analizinde görülmektedir. Özellikle öğrencilerin kırsal kesimde yaşadıkları gözönüne alındığında 5 ve 6 kardeş sayısı oranının fazla çıkması kırsal kesimle ilgili bazı gerçekler için bize yol gösterebilir.

Çizelge 4. Toplam kardeş sayısı değişkeninin öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları üzerindeki etkisinin sontest sonuçları.

		n	\bar{X}	ss	F	p
Toplam kardeş sayısı	5 ve 6	14	4,3641	,3277	,244	,911
	4	8	4,4390	,5088		
	3	13	4,4109	,5058		
	2	3	4,5854	2,439E-02		
	1	2	4,2561	1,725E-02		
Toplam		40	4,4055	,4068		

P>0,05

Toplam kardeş sayısı değişkeninin öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları üzerinde etkisi manidar değildir. Tutumlar üzerinde bu değişkenin anlamlı olmaması öğrencilerin aşağı-yukarı benzer sosyal yaşayışlara sahip olduğunu gösterebilir. 3 kardeş olan öğrenci sayısının da ikinci olarak en fazla olduğu görülmektedir. Bu da kırsal kesimlerde de yavaş yavaş belli konularda bilinçlendiğini de gösterebilir.

4.3.2. Babanın Öğrenim Durumu Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi

Çizelge 5. Babanın öğrenim durumu değişkeninin öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Öntest sonuçları.

	Öğrenim durumu	n	\bar{X}	ss	F	p
	Yüksekokul	1	3,1951		,561	,693
	Lise	3	3,5528	,4372		
	İlköğr. 2. Kdm.	11	3,5211	,3516		
	İlköğr. 1. Kdm.	23	3,3743	,4190		
	Okur-yazar değil	2	3,6463	,2242		
Toplam		40	3,4372	,3885,		

P>0,05

Babanın öğrenim durumu değişkeni evrensel değerlere ilişkin tutumların kazanılmasında bir farklılık oluşturmamıştır. İlköğretim 1. kademe mezunu baba oranının öğrenci sayısının yarısından fazlasını geçtiğini görmekteyiz. Üniversite mezunu baba sayısı sadece 1 tanedir. Okur yazar olmayan baba sayısı 2'dir. Lise mezunu 3 ve ilköğretim 2. kademe mezunu baba sayısı 11'dir.

Çizelge 6. Babanın öğrenim durumu değişkeninin öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisinin son test sonuçları.

	Öğrenim durumu	n	\bar{X}	ss	F	p
	Yüksekokul	1	4,0976	,	,507	,731
	Lise	3	4,4878	,3380		
	İlköğr. 2. Kdm.	11	4,2882	,5491		
	İlköğr. 1. Kdm.	23	4,4666	,3600		
	Okur-yazar değil	2	4,3780	8,623E-02		
Toplam		40	4,4055	,4068		

P>0,05

Babanın öğrenim durumu değişkeni; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları üzerinde etkili olmamıştır. Yukarıda verilerde görüldüğü üzere öğrenciler düşük eğitilmiş bir sosyal çevrenin özelliklerini yansıtabilecek bir çevreden gelmektedirler. Okur yazar olmayan baba sayısının olması ve yüksekokul mezunu baba sayısının sadece 1 tane oluşu bu tahmini yapmamıza imkân vermektedir.

4.3.3. Annenin Öğrenim Durumu Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi

Çizelge 7. Annenin öğrenim durumu değişkeninin öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Öntest sonuçları.

	Öğrenim durumu	n	\bar{X}	ss	F	p
	Yüksekokul				,205	,816
	Lise	2	3,4268	,2932		
	İlköğr. 2. Kdm.					
	İlköğr. 1. Kdm.	19	3,3967	,3972		
	Okur-yazar değil	19	3,4788	,4010		
Toplam		40	3,4372	,3885		

P>0,05

Öntest sonucu, annenin öğrenim durumu, öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları üzerinde manidar bir fark oluşturmamıştır. Yukarıda annenin okur-yazar

olmaması ve ilköğretim 1. kademe mezunu oranlarının %95 gibi ciddi bir oranda olduğunu görmekteyiz. Lise mezunu anne sayısı ise sadece 2 tanedir.

Çizelge 8. Annenin öğrenim durumu değişkeninin öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Sontest sonuçları.

	Öğrenim durumu	n	\bar{X}	ss	F	p
	Yüksekokul				,931	,403
	Lise	2	4,6220	,2242		
	İlköğr. 2. Kdm.					
	İlköğr. 1. Kdm.	19	4,4685	,3761		
	Okur-yazar değil	19	4,3196	,4440		
Toplam		40	4,4055	,4068		

P>0,05

Annenin öğrenim durumu değişkenin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi, sontest sonuçlarına göre manidar değildir. Bu sonuçlara göre öğrencilerin düşük bir eğitim düzeyi çevresinde yaşadıklarını destekler nitelikte ciddi sonuçlar vardır. Özellikle nerdeyse öğrencilerin yarımının annesinin okur-yazar olmadığı hesaba katılırsa bu durum açıkça görülebilir.

4.3.4. Babanın Mesleği Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi

Çizelge 9. Babanın mesleği değişkeninin öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Öntest sonuçları.

	Meslek	n	\bar{X}	ss	F	p
	Memur	1	3,8293		2,026	,112
	İşçi	3	3,5122	,2546		
	Çiftçi	32	3,4764	,3845,		
	Emekli	2	2,9146	8,623E-02		
	Serbest					
	Çalışmıyor					
	Diğer	2	3,0244	,2415		
Toplam		40	3,4372	,3885		

P>0,05

Öntest sonuçlarına göre, babanın mesleği, evrensel değerlere ilişkin tutumların kazanılmasında manidar bir farklılık yaratmamıştır. Öğrencilerin yaşadıkları çevre şartlarının bir özelliği olarak babanın mesleği oranının % 80 olarak çiftçi çıkması normal görülebilir. Memur baba sayısı 1, işçi baba sayısı 3, emekli baba sayısı 2 ve diğer grupta olan baba sayısı ise 2'dir. Serbest ve çalışmıyor olan baba ise yoktur.

Çizelge 10. Babanın mesleği değişkeninin öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Sontest sonuçları.

	Meslek	n	\bar{X}	ss	F	p
	Memur	1	4,6829	,	,469	,758
	İşçi	3	4,6748	,1831		
	Çiftçi	32	4,3735	,4357		
	Emekli	2	4,3902	6,899E-02		
	Serbest					
	Çalışmıyor					
	Diğer	2	4,3902	,4139		
Toplam		40	4,4055	,4068		

P>0,05

Babanın mesleği değişkeni; sontest sonucunda, öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları üzerinde manidar bir farklılık oluşturmamıştır. Öğrencilerin babalarının

mesleği oranının en fazlasının çiftçi olması yukarıda daha önce değindiğimiz eğitim düzeyinin düşük olması değişkeni ile ilgisi kurulabilir. Daha geniş bir çerçevede ele alırsak mevcut ekonomik ve sosyal imkânların sınırlı olmasının bu değişkenlerin kendi aralarındaki paralellikler üzerindeki etkisinden bahsedebiliriz.

4.3.5. Annenin Mesleği Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi

Çizelge 11. Annenin mesleği değişkeninin öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Öntest sonuçları.

	Meslek	n	\bar{X}	ss	F	p
	Memur				,211	,888
	İşçi					
	Çiftçi	4	3,4634	,4086		
	Emekli					
	Serbest	3	3,3821	,2213		
	Çalışmıyor	29	3,4584	,4188		
	Diğer	4	3,2988	,3016		
Toplam		40	3,4372	,3885		

P>0,05

Annenin mesleği değişkeninin evrensel değerlere ilişkin tutumların kazanılmasında manidar bir etki oluşturmadığı öntest sonucunda görülmüştür. Çalışmayan anne sayısının 29, çiftçilikle uğraşanların 4, serbest meslek sayısının 3 ve diğer seçeneğinin 4 çıktığı görülmektedir. Çalışmayan anne sayısının ciddi bir oranda olduğunu görmekteyiz.

Çizelge 12. Annenin mesleği değişkeninin öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Sontest sonuçları.

	Meslek	n	\bar{X}	ss	F	p
	Memur				,880	,460
	İşçi					
	Çiftçi	4	4,3841	,2418		
	Emekli					
	Serbest	3	4,2195	,7148		
	Çalışmıyor	29	4,4617	,3973		
	Diğer	4	4,1585	,3637		
Toplam		40	4,4055	,4068		

P>0,05

Sontest sonucunda annenin mesleği değişkeninin evrensel değerlere ilişkin tutumların kazanılmasında bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür. Çalışmayan anne sayısının fazla olması, bize öğrencilerin benzer ailevi yapılar içinde yaşadıkları hakkında ipucu verebilir. Memur, işçi ve emekli olanların hiç olmadığı görülmektedir. Böylece eğitim düzeyi değişkeni ve meslek değişkeni arasında bir paralellik olduğunu da varsayabiliriz.

4.3.6. Ailenin Aylık Toplam Geliri Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi

Çizelge 13. Ailenin aylık toplam geliri değişkeninin, öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Öntest sonuçları.

	Toplam gelir	n	\bar{X}	ss	F	p
	1300	1	4,1220	,	2,127	,114
	1000	2	3,6951	,1897		
	500	18	3,3211	,2973		
	200	19	3,4840	,4384		
Toplam		40	3,4372	,3885		

P>0,05

Ailenin aylık toplam geliri değişkenin öntest sonucunda elde edilen sonuçlara göre evrensel değerlere ilişkin tutumların kazanılmasında manidar bir fark yaratmadığı görülmektedir. Aylık toplam geliri 200 olan öğrenci sayısı 19, 500 olan öğrenci sayısı 18, 1000 olan öğrenci sayısı 2 ve 1300 olan öğrenci sayısı ise 1'dir. Gelirin az olmasına doğru öğrenci sayısının fazlaştığını görebiliyoruz.

Çizelge 14. Ailenin aylık toplam geliri değişkeninin, öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Sontest sonuçları.

	Toplam gelir	n	\bar{X}	ss	F	p
	1300	1	4,5854	,	,664	,580
	1000	2	4,5610	,1725		
	500	18	4,3076	,4783		
	200	19	4,4724	,3494		
Toplam		40	4,4055	,4068		

P>0,05

Ailenin aylık toplam geliri değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları kazanmalarındaki etkisi sontest sonuçlarına göre manidar değildir. Yukarıdaki verilere göre öğrencilerin neredeyse tamamı gelir düzeyi düşük bir seviyede yaşamaktadırlar. Özellikle öğrencilerin çevresel ve sosyal şartların sınırlılığı yanında, belli bir ekonomik sınırlılık içinde yaşadıkları görülmektedir.

4.4. Araştırmanın 4. Alt Amacına Yönelik Bulgu ve Yorumlar

4.4.1. Yaşanılan Toplumsal Çevreyi Beğenme Düzeyi Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi

Çizelge 15. Yaşanılan toplumsal çevreyi beğenme düzeyi değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Öntest sonuçları.

	Beğenme düzeyi	n	\bar{X}	ss	F	p
	Evet	19	3,4942	,4349	,400	,673
	Hayır	12	3,3699	,3358		
	Kısmen	9	3,4065	,3733		
Toplam		40	3,4372	,3885		

P>0,05

Yaşanılan toplumsal çevreyi beğenme düzeyi değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi, öntest sonuçlarına göre manidar değildir. Öğrencilerin 19'u yaşadıkları toplumsal çevreyi beğenmektedirler. 12 öğrenci yaşadığı toplumsal çevreyi beğenmezken 9 öğrenci de yaşadığı toplumsal çevreyi kısmen beğenmektedir.

Çizelge 16. Yaşanılan toplumsal çevreyi beğenme düzeyi değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Sontest sonuçları.

	Beğenme düzeyi	n	\bar{X}	ss	F	p
	Evet	19	4,3723	,4592	,120	,887
	Hayır	12	4,4431	,3171		
	Kısmen	9	4,4255	,4348		
Toplam		40	4,4055	,4068		

P>0,05

Yaşanılan toplumsal çevreyi beğenme düzeyi değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi, sontest sonuçlarına göre manidar değildir. Öğrencilerin yaşadıkları toplumsal çevreyi beğenme düzeyinin fazla olması iyi bir sonuç olarak görülebilir. Yaşanılan toplumsal çevreyi beğenmemenin de farklı nedenleri olabilir.

4.5. Araştırmanın 5. Alt Amacına Yönelik Bulgu ve Yorumlar

4.5.1. Ayda Ortalama Okunan Kitap Sayısı Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi

Çizelge 17. Ayda ortalama okunan kitap sayısı değişkeninin, öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumların kazanılmasına etkisi. Öntest sonuçları.

	Toplam kitap sayısı	n	\bar{X}	ss	F	p
	7 ve üzeri	8	3,3659	,4330	,442	,724
	5-6	6	3,3130	,3925		
	3-4	13	3,5066	,3840		
	1-2	13	3,4690	,3899		
Toplam		40	3,4372	,3885		

P>0,05

Öntest sonucunda, ayda ortalama okunan kitap sayısı değişkeni, öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları kazanmaları üzerinde manidar bir fark oluşturmamıştır. 7 ve üzeri kitap okuyan öğrencileri sayısı 8, 5-6 kitap okuyan öğrenci sayısının 6, 3-4 kitap okuyan öğrencilerin sayısının 13 ve 1-2 kitap okuyanların sayısının ise yine 13 çıktığı görülmektedir.

Çizelge 18. Ayda ortalama okunan kitap sayısı değişkeninin, öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumların kazanılmasına etkisini. Sontest sonuçları.

	Toplam kitap sayısı	n	\bar{X}	ss	F	p
	7 ve üzeri	8	4,4390	,3004	,515	,675
	5-6	6	4,2276	,4411		
	3-4	13	4,4765	,3042		
	1-2	13	4,3959	,5381		
Toplam		40	4,4055	,4068		

P>0,05

Ayda ortalama okunan kitap sayısı değişkeni öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları kazanmaları üzerinde, son test sonucunda manidar bir fark oluşturmamıştır. Öğrencilerin kitap okuma alışkanlıkları olarak birbirlerinden farklı olduğu görülmektedir. Bu durum da bize her ne kadar benzer şartlar altında yaşasalar bile, bireylerin kendi farklılıklarını sürekli olarak ve değişik şekillerde ortaya koydukları gerçeğini ortaya koymaktadır.

4.5.2. Günde İzlenen Ortalama Televizyon Saati Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi

Çizelge 19. Günde izlenen ortalama televizyon saati değişkeninin, öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Öntest sonuçları.

	Toplam saat	n	\bar{X}	ss	F	p
	5 saat ve üzeri				,845	,478
	4 saat	4	3,6463	,5780		
	3 saat	8	3,2866	,3796		
	2 saat	14	3,4199	,4147		
	1 saat	14	3,4808	,3102		
Toplam		40	3,4372	,3885		

P>0,05

Günde izlenen ortalama televizyon saati değişkeni; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları üzerinde manidar bir etki oluşturmamıştır. 5 saat ve üzeri bir süre televizyon izleyen yoktur. 4 saat televizyon izleyen öğrenci sayısı 4, 3 saat izleyen öğrenci sayısı 8, 2 saat izleyen öğrenci sayısı 14 ve 1 saat izleyen öğrenci sayısı yine 14'tür.

Çizelge 20. Günde izlenen ortalama televizyon saati değişkeninin, öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Son test sonuçları.

	Toplam saat	n	\bar{X}	ss	F	p
	5 saat ve üzeri				3,754	,019
	4 saat	4	3,8841	,7869		
	3 saat	8	4,4451	,1893		
	2 saat	14	4,3606	,3960		
	1 saat	14	4,5767	,2435		
Toplam		40	4,4055	,4068		

P>0,05

Günde izlenen ortalama televizyon saati değişkeni; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etki oranı sontest sonuçlarına göre manidar değildir. Televizyon izleme oranlarına baktığımızda öğrenciler arasında keskin bir çizgi görülmemektedir. Öğrencilerin yarıdan fazlasının günde 1 ya da 2 saat televizyon izlemeleri normal görülebilir bir orandır.

4.5.3. Yılda Ortalama Gidilen Tiyatro ya da Sinema Oranı Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi

Çizelge 21. Yılda ortalama gidilen tiyatro ya da sinema oranı değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Öntest sonuçları.

	Tiyatro ya da sinemaya gitme oranı	n	\bar{X}	ss	F	p
	7 ve daha fazla				,575	,568
	5-6					
	3-4	2	3,2561	,4657		
	1-2	1	3,1220	,		
	Hiçbir zaman	37	3,4555	,3905		
Toplam		40	3,4372	,3885		

P>0,05

Yılda ortalama gidilen tiyatro ya da sinema oranını değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları üzerinde manidar bir etkisi yoktur. Öğrencilerin hiçbiri tiyatro ya da sinemaya yılda 5-6 kez ve daha üst bir oranda gitmemektedirler. 2 öğrenci

yılda 3-4 kez tiyatro ya da sinemaya giderken, 1 öğrenci 1-2 kez gitmektedir. Tiyatro ya da sinemaya hiçbir zaman gitmeyen öğrenci sayısı ise 37'dir.

Çizelge 22. Yılda ortalama gidilen tiyatro ya da sinema oranının; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Sontest sonuçları.

	Tiyatro ya da sinemaya gitme oranı	n	\bar{X}	ss	F	p
	7 ve daha fazla				,125	,883
	5-6					
	3-4	2	4,5122	,3794		
	1-2	1	4,5366	,		
	Hiçbir zaman	37	4,3962	,4173		
Toplam		40	4,4055	,4068		

P>0,05

Yılda ortalama gidilen tiyatro ya da sinema oranını değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi, sontest sonuçlarına göre manidar değildir. Yukarıda dikkatimizi çeken en önemli nokta nerdeyse öğrencilerin tamamının tiyatro ya da sinemaya gitmediğidir. Bu oranın yukarıda değindiğimiz sosyal ve ekonomik şartlarla ilgisi olduğunu varsayabiliriz.

4.5.4. Gazete ve Dergi Yazılarını Düzenli Olarak Takip Etme Oranı

Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi

Çizelge 23. Gazete ve dergi yazılarını düzenli olarak takip etme oranı değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Öntest sonuçları.

	Fikirler	n	\bar{X}	ss	F	p
	Her zaman				2,053	,143
	Sıklıkla	2	3,3415	,3449		
	Ara sıra	35	3,4780	,3861		
	Hiçbir zaman	3	3,0244	,2352		
Toplam		40	3,4372	,3885		

P>0,05

Gazete ve dergi yazılarını düzenli olarak takip etme oranı değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları üzerinde öntest sonuçlarına göre manidar bir etkisi yoktur. Öğrencilerin hiçbiri gazete ve dergi yazılarını sürekli olarak takip etmemektedir. 2 öğrenci sıklıkla gazete ve dergi yazılarını takip ederken 35 öğrenci ara sıra takip etmektedir. 3 öğrenci de hiçbir zaman gazete ve dergi yazılarını düzenli olarak takip etmemektedir.

Çizelge 24. Gazete ve dergi yazılarını düzenli olarak takip etme oranı değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Sontest sonuçları.

	Fikirler	n	\bar{X}	ss	F	p
	Her zaman				,759	,475
	Sıklıkla	2	4,6951	,1207		
	Ara sıra	35	4,3770	,4218		
	Hiçbir zaman	3	4,5447	,2608		
Toplam		40	4,4055	,4068		

P>0,05

Gazete ve dergi yazılarını düzenli olarak takip etme oranı değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi, sontest sonuçlarına göre manidar değildir. Yukarıda görüldüğü üzere öğrencilerin büyük bir bölümü gazete ve dergi yazılarını ara sıra takip etmektedir. Ara sıra takip etme oranının fazla olmasının bir nedeni olarak öğrencilerin gerekli imkân ve şartlara sahip olamamalarını varsayabiliriz.

4.5.5. Herhangi Bir Konudaki Fikirlerin Okul ya da Ev Ortamında Rahatça İfade Edilebilmesi Değişkeninin Öğrencilerin Evrensel Değerlere İlişkin Tutumları Üzerindeki Etkisi

Çizelge 25. Herhangi bir konudaki fikirlerin okul ya da ev ortamında rahatça ifade edilebilmesi değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Öntest sonuçları.

	ORAN	n	\bar{X}	ss	F	p
	Her zaman	16	3,5259	,3624	2,532	,072
	Sıklıkla	2	2,9024	6,899E-02		
	Ara sıra	18	3,4783	,3971		
	Hiçbir zaman	4	3,1646	,2607		
Toplam		40	3,4372	,3885		

P>0,05

Herhangi bir konudaki fikirlerin okul ya da ev ortamında rahatça ifade edilebilmesi değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları üzerindeki etkisi, öntest sonuçlarına göre manidar değildir. Herhangi bir konudaki fikirlerini okul ya da ev ortamında her zaman ifade edebilen öğrenci sayısı 16, sıklıkla ifade edebilen öğrenci sayısı 2, ara sıra ifade edebilen öğrenci sayısı 18'dir. Fikirlerini okul ya da ev ortamında hiçbir zaman ifade edemeyen öğrenci sayısı ise 4'tür.

Çizelge 26. Herhangi bir konudaki fikirlerin okul ya da ev ortamında rahatça ifade edilebilmesi değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi. Sontest sonuçları.

	ORAN	n	\bar{X}	ss	F	p
	Her zaman	16	4,4253	,3477	,043	,988
	Sıklıkla	2	4,3537	,1207		
	Ara sıra	18	4,3862	,5098		
	Hiçbir zaman	4	4,4390	,2487		
Toplam		40	4,4055	,4068		

P>0,05

Herhangi bir konudaki fikirlerin okul ya da ev ortamında rahatça ifade edilebilmesi değişkeninin; öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarına etkisi, sontest sonuçlarına göre manidar değildir. Öğrenciler arasında % 10 gibi bir oran bile olsa fikirlerini ev ya da okul ortamında hiçbir zaman ifade edemeyenlerin olması olumsuz bir durum olarak görülebilir. Fikirlerini her zaman ifade edebilenlerin oranının fazla olması da iyi bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

4.6. Öğrencilerin Öntest ve Sontestte Sorulara Verdikleri Cevapların Değerlendirilmesi

Öğrencilerin, olumsuz sorulara verdikleri cevapların puanları, olumlu soru değerinde ters çevrilerek puanlandırılmıştır.

Kesinlikle Katılıyorum 5 puan	Katılıyorum 4 puan	Kararsızım 3 puan	Katılmıyorum 2 puan	Kesinlikle Katılmıyorum 1 puan
----------------------------------	-----------------------	----------------------	------------------------	-----------------------------------

4.6.1. Ayşe 1'in Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.

SORULAR	Öntest	Sontest
Dünyadaki bazı ırklar diğer ırklardan üstündür.	2	5
İnsan hakları ve evrensel değerler herkes için önemli olmalıdır.	4	5
Bazı insanların kaderi köle olarak doğmaktır.	5	5
Annenin ve babanın suçundan dolayı çocuk cezalandırılabilir.	3	5
İnsanların siyasal, sosyal ve ekonomik tercihlerine saygı duyulmalıdır.	4	4
Güçlü ülkelerin insanlarının, daha fazla hakka sahip olmaları gerektiğine inanıyorum.	3	5
Doğal felakatlere uğrayan ülkelere yardım etmek insanlık görevimiz olmalıdır.	4	5
Ülkelerin savaşları kazanmak için nükleer silah kullanmaları doğrudur.	4	4
Her insanın yaşama özgürlüğü olmalıdır.	5	5
Seçme ve seçilebilme özgürlüğü evrensel bir hak olmalıdır.	4	5
Bana göre bireyin özgürlüğü her toplum içinde esas alınmalıdır.	3	5
Cezayla kazandırılan davranışlar eğitim yoluyla kazandırılan davranışlardan daha kalıcı olur.	3	5
Her insan fikrini özgürce söyleyebilmelidir.	4	5
Beyaz ırktan (renkli) olan insanlar siyah ırktan (renkli) olan insanlara göre daha fazla hakka sahip olmalıdır.	3	5
Bize zararı bile olsa adaleti savunmaktan geri durmamalıyız.	3	5
Bir devletin suçlulara işkence yapma hakkı vardır.	4	4
İnsanlığın geleceği hakkında sadece güçlü ülkeler söz sahibi olmalıdır.	4	5
Farklı kültürlerle ait tarihi eserleri ayırım gözetmeden korumalıyız.	4	5
İşkence ve kötü muamelelerin ülkeler için bir utanç kaynağı olduğunu düşünüyorum.	3	5
İbadet özgürlüğü bütün insanlık için vazgeçilmez bir haktır.	5	5
Hiç kimse siyasi bir düşünce yada ideolojiyi benimsemeye zorlanamaz.	2	5
İnsanlar özgürce yasal haklarını arayabilmelidirler.	4	5
Devletler arasındaki sorunlar savaş yoluyla çözülebilir.	5	5

Her insan eğitim hakkına sahip olmalıdır.	4	5
İnsanların hak arama özgürlüğü olmalıdır.	5	5
Açlık veya salgın hastalık dünyadaki her bireyi ilgilendirmelidir.	3	5
Hiç kimse insan haysiyetine uymayan bir cezaya çarptırılmamalıdır.	3	4
Farklı kültürler dünya için bir zenginliktir.	4	5
Eğitimin her türlü insan hakları sorununa çözüm olacağını düşünüyorum.	4	5
Demokrasi insanlık için vazgeçilmez bir unsurdur.	4	5
Kanuni haklarımızı her ortamda talep edebilmeliyiz.	3	5
Hiç kimsenin sahip olduğu mallarına keyfi olarak el konulmamalıdır.	5	5
Dünyada ırk, din, dil, mezhep farklılığına göre ayrıcalıklar olması gerekir.	3	5
Herkes kanunlar önünde eşit olmalıdır.	5	5
Adil yargılanma her insanın hakkıdır.	4	5
İnsanlar işledikleri suçlardan dolayı ölüm cezasına çarptırılmalıdır.	4	5
Zenginlere kanunlar karşısında ayrıcalıklar tanınmalıdır.	5	4
Hiçbir insan suçluluğu ispat edilmediği sürece suçlu sayılmamalıdır.	3	5
İnsanlar istedikleri din ve mezhebe inanmakta özgür olmalıdır.	4	5
Özel hayatın gizliliğine hiçbir şekilde dokunulmamalıdır.	5	5
İnsan haklarıyla ilgili atılan her adım insanlığın ortak katkısıyla oluşur.	4	5

1. Öğrencinin genel olarak tutumlarında olumlu gelişme gösterdiği görülmektedir. 1. Öğrencinin derslerde başarılı bir tablo göstermesi ve sahip olduğu bilgiler ışığında yorum yapabilme gücü fazla olduğundan genel olarak tutumlarında bir gelişmeden bahsedebiliriz. Bireysel haklar konusunda ve farklı ırk, kültür konularında olumlu tutumların gelişmiş olduğunu görebilmekteyiz.

4.6.2. Ayşe 3'ün Öntest ve Sonteste Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.

SORULAR	ÖNTEST	SONTEST
1. Soru	5	4
2. Soru	4	5
3. Soru	5	5
4. Soru	5	5
5. Soru	4	4
6. Soru	2	4
7. Soru	1	5
8. Soru	5	5
9. Soru	5	5
10. Soru	1	5
11. Soru	1	5
12. Soru	3	5
13. Soru	3	5

14. Soru	2	5
15. Soru	5	5
16. Soru	2	4
17. Soru	3	5
18. Soru	1	5
19. Soru	4	5
20. Soru	4	5
21. Soru	3	4
22. Soru	4	4
23. Soru	2	4
24. Soru	4	5
25. Soru	5	5
26. Soru	5	5
27. Soru	1	3
28. Soru	4	5
29. Soru	3	5
30. Soru	4	5
31. Soru	4	5
32. Soru	4	4
33. Soru	1	5
34. Soru	4	5
35. Soru	3	5
36. Soru	1	5
37. Soru	2	5
38. Soru	1	5
39. Soru	5	5
40. Soru	1	5
41. Soru	3	5

Ayşe 3'ün bireysel hak ve özgürlükler konusunda gözle görülür bir gelişme görülmektedir. Yine aynı şekilde dünya insanı olma gerekliliği taşıyan konularla ilgili tutumlarında gelişim gözlenmektedir.

4.6.3. Ayşe 7'nin Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.

SORULAR	ÖNTEST	SONTEST
1. Soru	2	5
2. Soru	4	5
3. Soru	2	5
4. Soru	3	5
5. Soru	4	5
6. Soru	1	3
7. Soru	5	5
8. Soru	5	3
9. Soru	5	5
10. Soru	4	5
11. Soru	4	5
12. Soru	3	5
13. Soru	5	5
14. Soru	5	5
15. Soru	4	5
16. Soru	5	3
17. Soru	3	5
18. Soru	1	5
19. Soru	4	5
20. Soru	4	5
21. Soru	3	5
22. Soru	5	5
23. Soru	5	5
24. Soru	5	5
25. Soru	4	5
26. Soru	3	5
27. Soru	3	5
28. Soru	4	5
29. Soru	3	5
30. Soru	4	5
31. Soru	3	5
32. Soru	4	5
33. Soru	3	5
34. Soru	5	5
35. Soru	1	1
36. Soru	5	3
37. Soru	5	3
38. Soru	2	5
39. Soru	4	5
40. Soru	4	5
41. Soru	3	5

Ayşe 7'nin uluslar arası politikların özellikle güce dayanmamasıyla ilgili sorulara verilen yanıtlarda ilerleme görülmektedir. İnsanın adil yargılanma hakkıyla ilgili olarak belli düzeyde tutum değişikliği ölçüğe göre gözlenmiştir.

4.6.4. Ahmet 26'nın Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.

SORULAR	ÖNTEST	SONTEST
1. Soru	4	5
2. Soru	4	5
3. Soru	3	5
4. Soru	4	5
5. Soru	3	4
6. Soru	1	5
7. Soru	4	5
8. Soru	1	5
9. Soru	4	5
10. Soru	3	5
11. Soru	2	5
12. Soru	1	4
13. Soru	4	5
14. Soru	2	5
15. Soru	3	5
16. Soru	1	3
17. Soru	1	1
18. Soru	1	4
19. Soru	3	4
20. Soru	5	5
21. Soru	3	3
22. Soru	4	3
23. Soru	1	1
24. Soru	4	5
25. Soru	4	5
26. Soru	3	5
27. Soru	3	5
28. Soru	1	5
29. Soru	1	5
30. Soru	1	5
31. Soru	3	4
32. Soru	4	5
33. Soru	2	3
34. Soru	3	4
35. Soru	4	3
36. Soru	4	3
37. Soru	4	5
38. Soru	3	4

39. Soru	4	5
40. Soru	4	4
41. Soru	1	4

Ahmet 26 devlet politikaları ve buna bağlı olarak her ülkeyi ilgilendirecek kararların alınmasıyla ilgili olarak tutumlarında belli gelişimler ortaya koymuştur. İnsan hakları ve özgürlükler konusunda belirgin bir tutum değişikliği ölçüğe göre gözlenmektedir.

4.6.5. Ahmet 27'nin Öntest ve Sonteste Sorulara Verdiği Cevapların değerlendirilmesi.

SORULAR	ÖNTEST	SONTEST
1. Soru	1	5
2. Soru	3	4
3. Soru	4	4
4. Soru	5	5
5. Soru	3	5
6. Soru	3	5
7. Soru	4	5
8. Soru	3	5
9. Soru	4	4
10. Soru	3	5
11. Soru	4	4
12. Soru	1	4
13. Soru	4	4
14. Soru	2	5
15. Soru	3	5
16. Soru	3	5
17. Soru	3	4
18. Soru	1	4
19. Soru	2	5
20. Soru	4	5
21. Soru	3	4
22. Soru	4	5
23. Soru	1	3
24. Soru	4	5
25. Soru	4	4
26. Soru	1	5
27. Soru	3	4
28. Soru	1	5
29. Soru	1	4
30. Soru	1	4
31. Soru	4	4
32. Soru	3	4
33. Soru	4	4
34. Soru	4	5
35. Soru	4	1

36. Soru	2	5
37. Soru	3	1
38. Soru	3	5
39. Soru	4	4
40. Soru	3	3
41. Soru	3	4

Ahmet 27'nin farklı kültürlerle ilgili olarak tutumlarında olumlu gelişmeler olduğu görülmektedir. Kanunlar ve adalatla ilgili olarak tutumlarında belirgin, tutarlı bir gelişme ölçüğe göre gözlenmemektedir.

4.6.6. Ahmet 30'un Öntest ve Sonteste Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.

SORULAR	ÖNTEST	SONTEST
1. Soru	3	5
2. Soru	3	5
3. Soru	3	5
4. Soru	3	5
5. Soru	3	5
6. Soru	4	5
7. Soru	4	5
8. Soru	3	3
9. Soru	4	5
10. Soru	3	5
11. Soru	3	5
12. Soru	2	5
13. Soru	3	5
14. Soru	3	5
15. Soru	3	3
16. Soru	3	5
17. Soru	3	5
18. Soru	3	5
19. Soru	3	5
20. Soru	5	5
21. Soru	3	5
22. Soru	4	5
23. Soru	2	5
24. Soru	5	5
25. Soru	5	5
26. Soru	5	5
27. Soru	5	3
28. Soru	3	5
29. Soru	4	5
30. Soru	3	5
31. Soru	3	3

32. Soru	3	4
33. Soru	3	5
34. Soru	3	5
35. Soru	3	1
36. Soru	3	5
37. Soru	3	1
38. Soru	3	3
39. Soru	3	5
40. Soru	3	5
41. Soru	2	4

Ahmet 30'un genel olarak tutumlarında olumlu gelişme görülmekle birlikte adalet, kanun, ceza ve ayrıcalık konularında olumlu bir gelişim göstermediği ölçek sonuçlarına göre görülmektedir.

4.6.7. Ahmet 28'in Öntest ve Sonteste Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.

SORULAR	ÖNTEST	SONTEST
1. Soru	5	5
2. Soru	4	4
3. Soru	3	5
4. Soru	3	5
5. Soru	3	4
6. Soru	3	4
7. Soru	3	5
8. Soru	2	4
9. Soru	3	4
10. Soru	3	5
11. Soru	3	5
12. Soru	3	4
13. Soru	4	4
14. Soru	3	4
15. Soru	3	5
16. Soru	3	4
17. Soru	3	4
18. Soru	3	5
19. Soru	3	5
20. Soru	4	5
21. Soru	4	4
22. Soru	4	5
23. Soru	1	4
24. Soru	4	5
25. Soru	4	5
26. Soru	1	4
27. Soru	3	3

28. Soru	1	5
29. Soru	1	5
30. Soru	1	4
31. Soru	3	4
32. Soru	3	5
33. Soru	3	5
34. Soru	4	5
35. Soru	4	1
36. Soru	1	5
37. Soru	3	1
38. Soru	3	5
39. Soru	4	4
40. Soru	3	5
41. Soru	3	4

Ahmet 28'in bireysel hak mahrumiyeti ve insanlık onurunu ilgilendiren konularda olumlu tutum geliştirildiği gözlenmektedir. Kararsız olduğu konularda tutumlarının daha çok olumlu yönde gelişme göstermekle beraber belli konulardaki kararsızlığı da göze çarpmaktadır.

4.6.8. Ahmet 21'in Öntest ve Sonteste Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.

SORULAR	ÖNTEST	SONTEST
1. Soru	1	5
2. Soru	3	5
3. Soru	2	5
4. Soru	3	5
5. Soru	3	5
6. Soru	2	4
7. Soru	5	5
8. Soru	1	4
9. Soru	5	5
10. Soru	3	4
11. Soru	3	5
12. Soru	3	5
13. Soru	4	5
14. Soru	3	5
15. Soru	4	4
16. Soru	3	3
17. Soru	3	5
18. Soru	2	5
19. Soru	3	5
20. Soru	4	5
21. Soru	3	5
22. Soru	4	4
23. Soru	1	4

24. Soru	4	5
25. Soru	4	4
26. Soru	1	5
27. Soru	3	4
28. Soru	1	5
29. Soru	2	5
30. Soru	3	5
31. Soru	4	4
32. Soru	3	5
33. Soru	2	5
34. Soru	5	5
35. Soru	4	2
36. Soru	1	5
37. Soru	1	1
38. Soru	3	5
39. Soru	2	4
40. Soru	3	5
41. Soru	1	4

Ahmet 21'in ülke, savaş ve devlet politikalarına ilişkin tutumları belirgin ölçüde olumlu yönde gelişmiştir. Bireysel hak ve özgürlükler konusunda da farklılıklar gözlenmektedir.

4.6.9. Ayşe 10'un Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.

SORULAR	ÖNTEST	SONTEST
1. Soru	4	4
2. Soru	4	5
3. Soru	3	5
4. Soru	4	5
5. Soru	3	4
6. Soru	4	2
7. Soru	4	4
8. Soru	3	5
9. Soru	4	4
10. Soru	3	4
11. Soru	2	4
12. Soru	3	4
13. Soru	4	4
14. Soru	4	4
15. Soru	3	4
16. Soru	4	4
17. Soru	4	4
18. Soru	3	4
19. Soru	3	5

20. Soru	3	4
21. Soru	2	4
22. Soru	3	5
23. Soru	4	5
24. Soru	4	4
25. Soru	4	4
26. Soru	3	4
27. Soru	3	4
28. Soru	3	4
29. Soru	2	5
30. Soru	4	5
31. Soru	4	3
32. Soru	3	4
33. Soru	2	4
34. Soru	3	4
35. Soru	2	2
36. Soru	3	4
37. Soru	4	2
38. Soru	3	5
39. Soru	3	5
40. Soru	2	5
41. Soru	3	5

Ayşe 10' un ölçek genelinde birbirine yakın ortalama bir cevap verdiği buna rağmen olumlu yöndeki gelişiminin de belirgin olduğu ölçek sonuçlarına göre görülmektedir.

4.6.10. Ayşe 8'in Öntest ve Sontestte Sorulara Verdiği Cevapların Değerlendirilmesi.

SORULAR	ÖNTEST	SONTEST
1. Soru	4	5
2. Soru	4	5
3. Soru	1	5
4. Soru	4	5
5. Soru	4	5
6. Soru	3	4
7. Soru	5	5
8. Soru	3	5
9. Soru	3	5
10. Soru	4	5
11. Soru	3	5
12. Soru	2	5
13. Soru	5	5
14. Soru	2	5
15. Soru	3	5
16. Soru	4	5

17. Soru	4	5
18. Soru	3	5
19. Soru	3	5
20. Soru	3	5
21. Soru	4	5
22. Soru	5	5
23. Soru	4	3
24. Soru	5	5
25. Soru	5	5
26. Soru	3	5
27. Soru	3	5
28. Soru	4	5
29. Soru	3	5
30. Soru	3	5
31. Soru	4	5
32. Soru	5	5
33. Soru	1	5
34. Soru	4	5
35. Soru	5	5
36. Soru	4	5
37. Soru	1	1
38. Soru	3	5
39. Soru	4	5
40. Soru	3	5
41. Soru	3	5

Ayşe 8'in farklı ırk ve kültürlerle ilgili tutumlarında belirgin bir fark görülmektedir. Buna paralel olarak bireysel özgürlükler konusunda da olumlu bir gelişim gözlenmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Eğitimin tartışılmaz gücünün her şeyden evvel iyi insan ve vatandaş yetiştirmek olduğu göz önüne alındığında bunun en iyi gerçekleştirildiği dersin kapsam olarak “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi olduğunu görebiliriz. Bu dersin öğrenciyi her şeyden evvel birey olarak kendisini toplumda belli bir yere koymasına imkân verecek donanımlara sahip olabilecek kapasiteye taşınması esastır. Belirlenen eğitim politikalarının yöntem ve kapsamına baktığımızda insan yetiştirmenin asıl gayesinin insanın ailesine, çevresine ve dünyaya katkıda bulunabilecek bir biçimde yaşamasını sağlamaktır.

İnsanoğlunun geçirdiği tarihsel süreçlerin nitelikleri ve dikkate değer olaylarının belli bir düzen dâhilinde verilmesiyle öğrenciler tarihlerine yabancı kalmadıkları gibi tarihi yorumlama gücünü de elde ederler. Niteliksel olarak belli bir bilgi düzeyine ulaşıncaya anlaşılacak olay ve olguların küçük yaşta öğrencinin karşısına çıkartılması onun ileriki yıllarda kendisi ve tüm insanlık adına olumlu adımlar atmasına fırsat verir. İnsanların kendiliğinden bazı gerçekleri algılayamayacakları gerçeğini göz ardı etmeyerek öğrencinin kapasitesini artıracak her türlü girişime fırsat sağlamak gerekir. “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi de bu fırsatı yeterli düzeyde öğrencilere sunmaktadır.

Öğrencilerin kişisel gelişimi onların sosyal hayatın işleyişine nüfuz etmeleri ile hız kazanır. Bu sosyal kazanımların alındığı ders öğrenci kapasitesini attırmakla kalmaz onun duyarlılığını da tetikler. Vatandaşlar arasında din, dil, ırk, cinsiyet ayrımı yapılamayacağını öğrenen öğrenciler toplumsal eşitlik ilkesine bağlı kalarak yaşamının gerekliliğine inanarak sınıfsal ayrılıklara düşme tehlikesinden uzaklaşırlar. Böylece insanların kökleşmiş tabularını yıkmaya yerine var olan anlayışı daha da zenginleştirme fırsatı doğacaktır.

“Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde öğrencilerin ailelerinde başladıkları sosyal sürecin zamanla çevreye uyumlu birlikte geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu süreç okul ortamında hızlanıp büyüyerek öğrencinin talepleri doğrultusunda devam eder. Eğitim yolu ile gelişmenin farklı boyutları ders kapsamında verilirken amaçlanan

davranışlar ve değişik fikirler de zamanla yenilenir ve sistemin içine dâhil olur. Ülkenin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun kendini tanıyan ve çevresine şekil veren bireyler her zaman gelişmenin önderi olmuşlardır. Bu zihniyetle herkesin ideal mantık kuralları içerisinde düşünmeye sevk eden eğitim, bir gün gelir sonucunu çok verimli bir şekilde alır. “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersinde verilmesi amaçlanan her davranışın da bu gelişme yolunda büyük anlam ve değer taşıdığını unutmamak lazım. Dersin kapsamı içerisinde her gün biraz daha gelişme, biraz daha duyarlılık sağlanmaktadır.

Araştırmada ortaya çıkan sonuçlar göstermektedir ki “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” dersi evrensel değerlere ilişkin tutumların kazandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ölçekteki sorular farklı konuları kapsadığı için öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları üzerinde zengin bir veri kaynağı olmuştur.

Öğretim süreci boyunca dersin kapsamı içinde olan konular işlenirken görüldü ki öğrencilerden birçoğunun bazı kavram ve bilgiler hakkında ifade edebilecekleri şeyler çok az. Ders içi etkinliklerde özellikle evrensel değerler ile ilgili olarak öğrencinin kavradığı konuların onun tutumları üzerinde etkisi öntest ve sontest sonuçlarına göre bir hayli olumludur. Öğrenciler kendi toplumsal değerlerinin bilincine vardıkça evrensel değerleri benimsemekte o kadar zorlanmadılar. Bu da şunu ortaya çıkardı ki insanları evrensel ölçütte değerlendirmeden önce onların kendi toplumsal yaşamlarındaki aktif durumunu sorgulamak gerekir. Çünkü kendi ailesi hakkında belli bir duyarlılığa sahip olmayan bir birey dünyanın diğer ucundaki bir insanla hemhal olamaz. Kendi sosyal çevresindeki belli sorunları çözmekten uzak bir birey de yine evrensel boyutta sorunlarla uğraşmaya gerek görmeyecektir.

Derste konular anlatılırken özellikle kendi toplumumuz içerisindeki örneklerin zenginliği, öğrenciyi evrensel değerleri kendi yaşantısı içinde aramaya itmiştir. Öğrenciler kendi aralarındaki arkadaşlık ilişkilerinde, yaşadıkları çevrede, toplumsal yaşamın farklı alanlarında evrensel değerlerle ilgili düşünce ve davranışlarındaki belli değişiklikleri sınıf ortamında paylaşmışlardır.

Dünyadaki farklı ırklar ve kültürler, siyasal, sosyal ve ekonomik tercihler, doğal felaketler, kişi özgürlükleri, adalet, devletler arası sorunlar, demokrasi, evrensel değerler, kişisel sorumluluk, nükleer silahlar, yaşama özgürlüğü, seçme ve seçilebilme özgürlüğü, eğitim, tarihi eserler, inanç özgürlüğü, açlık ve salgın hastalıklar gibi konularda öğretim süreci içinde öğrencide meydana gelen değişimler “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi”nin öğrenciye neler kazandırdığının göstergesidir. Öğretim süreci boyunca öğrencinin bu konular hakkındaki tutumlarının köklü ve bilinçli bir şekilde değişmesi dersin adıyla ilişkili olarak vatandaşlık görev ve sorumluluğunu bilen bireylerin ortaya çıkmasına imkân verecektir.

Eğitim sürecinin bireyin tutumları üzerindeki değişiklikleri belirlemeye çalışırken farklı değişkenlerin de ele alınması bu sürecin daha iyi anlaşılması için bize geniş bir alan sunmuştur. Cinsiyet farkının, ailenin gelir durumunun, anne-babanın eğitim düzeyinin, bireysel farklılıkların, yaşanan toplumsal çevreyi beğenme düzeyinin bu sürece etkileri de ilgili çizelgelerde açıklanmıştır. Bu değişkenler bireylerin etkilendikleri farklı unsurları bize açıklaması açısından önem taşımaktadır.

Öğretim süreci içinde elde edilen bu gelişmeler şüphesiz sadece öğrencilerle sınırlı kalmayacaktır. Okul ortamında öğrenilip kavranılan her bilginin ve kazanılan tutumların öğrencilerin gerek aile ortamında ve gerekse toplumsal çevrelerinde olumlu şekilde etkilenmelere yol açacağını umuyoruz. Toplumsal değişim ve gelişimi eğitim yoluyla gerçekleştirmeye çalışan her anlayış da böyle bir temenniye haklı bulacaktır.

Ülkemizde büyük yatırımlar ve umutlarla her geçen gün güçlü kılınmaya çalışılan eğitim sistemine katkıda bulunabilecek bu araştırmamızın “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi”nin geniş kapsamlı olması dolayısıyla elde ettiğimiz sonuçların da o denli geniş bir alana yardımcı olabilecek bir çerçeveye yerleştiğini görmekteyiz.

Bu araştırmada öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarını ölçmeye yönelik güvenilir ve geçerli bir ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır. Analiz sonuçlarına göre ölçeğin KMO değeri 0.81, Bartlett testi 5311,891 bulunmuştur. Bu sonuçlara göre ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu söylemek mümkündür

Evrensel değerlere ilişkin tutumlar oğrencilere okula başladıklarından itibaren kazandırılması amaçlanmıştır. Bu kazanımların olumlu ve olumsuz durumları, gösterilen tablolarla açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada geliştirilmeye çalışılan “Evrensel Değerlere İlişkin Tutum leği” zellikle İlköğretim ikinci kademedede uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- ACHARD, P.(1994). *Dilsel Toplumbilim*. (1.Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKDENİZ, S. (1990). *Eğitim Sosyolojisi*. (2.Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- AKILLIOĞLU, T. (1994). “İnsan Hakları Eğitimi Konusunda Yapılması Gerekenler” *Eğitim Dünyası Dergisi*,11. Ankara.
- AKTAŞ, A. M. (1997). *Grup Süreci ve Grup Dinamikleri*. İstanbul.
- AKYÜZ, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi*. (8.Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- ALTUNYA, N. (2003). *Anayasa Hukuku Açısından Türkiye’de Eğitim ve Öğrenim Hakkı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ARKONAÇ, S. A. (1998). *Psikoloji Zihin Süreçleri Bilimi*. (2. Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- ARSLAN, A. (1999). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Vadi Yayınları.
- ASSMANN, J. (2001). *Kültürel Bellek*. (1. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- AYDIN, A. (2004). *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*. (1. Baskı). İstanbul: Gendaş A.Ş.
- BAŞARAN, İ. E. (1996). *Eğitime Giriş*. (4. yazım tıpkı basım). Ankara: Yargıcı Matbaası.
- BATTOMORE, T.B. (2000). *Toplumbilim*. İstanbul: Der Yayınları.
- BALCI, A. (1995). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- BAUMAN, Z. (1997). *Özgürlük*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- BAYSAL, A. C., TEKARSLAN, E., ŞENCAN, H., KILINÇ, T. (1989). *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- BENEDICT, R. (1998). *Kültür Örüntüleri*. (1. Baskı). Ankara: Öteki Yayınevi.

- BINGHAM, A. (2004). *Çocuklarda Problem Çözme Yeteneklerinin Geliştirilmesi*. (6. Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- BÜYÜKARAGÖZ, S.S., KESİCİ, Ş. (1998). *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- BÜYÜKKARAGÖZ, S. S. (1995). *Yükseköğretim Programları ve Demokratik Tutumlar*. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- COLLINGWOOD, R. G. (2000). *Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- CÜCELOĞLU, D. (1997). *İnsan ve Davranışı*. (7. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ÇAKMAK, Z. (2005). Devlet ve Devlet Şekilleri. (1. Baskı). *Vatandaşlık Bilgisi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- ÇEÇEN, A. (1995). *İnsan Hakları*. (2. Basım). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- ÇEÇEN, A. (1996). *Kültür ve Politika*. (2. Basım). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- ÇEÇEN, A. (1984). *Sosyal Demokrasi*. (1. Basım). Ankara: Devinim Yayınları.
- ÇELİKKAYA, H. (1996). *Fonksiyonel Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- DAHL, A. R. (2001). *Demokrasi Üstüne*. (1. Baskı). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- DOĞAN, İ. (2004). *Modern Toplumda Vatandaşlık Demokrasi ve İnsan Hakları İnsan Haklarının Kültürel Temelleri*. Ankara: Pagem Yayıncılık.
- DOLLOT, L. (1994). *Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür*. (2. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- EBENSTEİN, W. (2003). *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*. (3. Baskı). İstanbul: Şule Yayınları.

- ERCAN, A. R. (2004). *Eğitimde Biz ve Çocuklarımız*. (2. Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ERGUN, D. (1987). *Sosyoloji ve Eğitim*. Ankara: Verso Yayıncılık.
- EROĞUL, C. (1991). *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*. Ankara.
- FİDAN, N., ERDEN, M. (1994). *Eğitime Giriş*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- FREEDMAN, J. L., SEARS, D. O., CARLSMİTH, J. M. (1998). *Sosyal Psikoloji*. (3. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- GALTUNG, J. (1999). *Bir Başka Açıdan İnsan Hakları*. (1. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- GEÇTAN, E. (1998). *İnsan Olmak*. (19. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GEMALMAZ, M. S. Türkiye’de İnsan Hakları Eğitimi. (1985). *Öğretmen Dünyası Dergisi*, 63. Ankara.
- GİDDENS, A. (2002). *Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği*. (1. Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- GÖZE, A. (1987). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. (4. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- GÜNDÜZ, M., Gündüz, F. (2002). *Yurttaşlık Bilinci*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- GÜVENÇ, B. (1996). *İnsan ve Kültür*. (7. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GÜVENÇ, B. (1985). *Kültür Konusu ve Sorunlarımız*. (2. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GÜVENÇ, B. (1995). *Kültür ve Eğitim*. (1. Basım). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- GÜVENÇ, B. (1976). *Sosyal ve Kültürel Değişme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

- HABERMAS, J. (1996). Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı.
Çokkültürcülük. (1. Baskı). Hazırlayan: Amy Gutmann. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ILLİCH, I. (2000). *Okulsuz Toplum*. İstanbul: Şule Yayınları.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1996). *İnsan Aile Kültür*. (3. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1996). *İnsan ve İnsanlar*. (9. Basım). İstanbul: Evrim Basım Yayın Dağıtım.
- KAPANİ, M. (1996). *İnsan Haklarının Uluslar arası Boyutları*. (3.Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- KARASAR, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- KINCAL, R. Y. (2002). *Vatandaşlık Bilgisi*. Ankara: Mikro Yayınları.
- KOLAKOWSKI, L. (1999). *Modernliğin Sonsuz Duruşması*. (1. Basım). İstanbul: Pınar Yayınları.
- KÖKNEL, Ö. *Günlük Hayatta Ruh Sağlığı*. Alfa Yayıncılık.
- KÖSTÜKLÜ, N. (1998). *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayını.
- KURTKAN BİLGİSEVEN, Â. (1989). *Sosyal İlimler Metodolojisi*. (3. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- KURTKAN, Â. (2005). *Türk Milletinin Manevi Değerleri*. (3. Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- LACLAU, E. (2000). *Evrensellik Kimlik ve Özgürleşme*. (1. Baskı). İstanbul: Birikim Yayınları.
- LASZLO, E. (2000). *Evrensel Düşünmek*. (2.Basım). İstanbul: Alfa Kitabevi.

- LELEDAKİS, K. (2000). *Toplum ve Bilinçdışı, Toplumsal Teori ve Toplumsalın Bilinçdışı Boyutu*. (1. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- LİPSON, L. (2000). *Uygarlığın Ahlâki Bunalımları [Manevi Bir Erime mi? Yoksa İlerleme mi?]*. (1. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- MACPHERSON, C. B. (1984). *Demokrasinin Gerçek Dünyası*. (1. Baskı). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- MALİNOVWSKI, B. (1990). *İnsan ve Kültür*. (1. Baskı). Ankara: Verso Yayıncılık.
- MORGAN, C. T. (2005). *Psikolojiye Giriş*. (16. Baskı). Ankara: Meteksan A.Ş.
- MORLEY, D., Robins, K. (1997). *Kimlik Mekânları*. (1. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MÜLLER, H. (2001). *Kültürlerin Uzlaşması*. (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- ÖNCÜL, R. (2000). *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*. (1. Basım). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PAİNE, T. (1985). *İnsan Hakları*. İstanbul: Belge Yayınları.
- POWELL, G. Bingham. JR. (1990). *Çağdaş Demokrasiler Katılma, İstikrar ve Şiddet*. Ankara: S Yayınları.
- RUTHERFORD, J., Stuart, A., Mercer K., Parmar, P., Bhabba, H., Hall, S., Weeks J., Young, L. (1998). *Kimlik*. (1. Baskı). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- SARTORİ, G. *Demokrasi Kuramı*. Siyasi İlimler Türk Derneği Yayın No: 23.
- SELÇUK, S. (1994). *Laiklik Sivil Toplum-Homo Democraticus*. İstanbul: Uygarlık Yayınları.
- SELÇUK, S. (1987). *Temsili ve Katılımcı Demokrasinin Kökeni*. (1. Basım). İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- SMITH, W.O. L. (1967). *Çağdaş Eğitim*. İstanbul: Varlık Yayınları.

- SOLZHENİTSYN, A. (2003). Yirmi Birinci Yüzyıl Şafağından Önceki Gecenin Düşünceleri. *Yüzyılın Sonu Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor*. (3. Basım). Editör: Nathan Gardels. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SOROKİN, P.A. (1997). *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*. (2. Baskı). İstanbul: Göçebe Yayınları.
- ŞAHİN, T. E. (2006). *Siyaset Bilimine Giriş ve Siyasal Düşünce Tarihi*. Ankara: Dikey Yayıncılık.
- ŞERİF, M., ŞERİF, C. W. (1996). *Sosyal Psikolojiye Giriş II*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- ŞİŞMAN, M. (2002). *Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi*. Ankara: Pagem Yayıncılık.
- TANYOL, C. (1985). *Vatandaşlık Eğitimi ve Ortaöğretimimiz*. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- TAVŞANCIL, E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi*. (1.Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- TEZCAN, M. (1997). *Eğitim Sosyolojisi*. (11. Basım). Ankara.
- TİMUÇİN, A. (2000). Felsefe Eğitimi ya da Bilincin Düzenlenmesi. *Felsefelogos Dergisi*, 10. İstanbul.
- TİMUÇİN, A. (2000). Tarih Bilinci ve Tarih Felsefesi. *Felsefelogos Dergisi*, 9. İstanbul.
- TÜRKDOĞAN, O. (1996). *Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme*. (2. Baskı). İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- USAL, A., ASLAN, Z. (1995). *Davranış Bilimleri*. İzmir: Fakülteler Kitabevi.
- ÜLKEN, H. Z. (1967). *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- WILLIAMS, R. (1993). *Kültür*. Ankara: İmge Kitabevi.
- WİNCH, P. (1994). *Sosyal Bilim Düşüncesi ve Felsefe*. Ankara: Vadi Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kadir KOÇ 01.07.1981 yılında Elazığ ilinin Baskil ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Malatya'da yaptı. 1999 yılında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği lisans programına girip 2003 yılında mezun oldu. Aynı yıl İlköğretimde Sosyal Bilgiler Öğretmeni olarak göreve başladı. 2004 yılında Fırat Üniversitesi İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başladı. İlköğretimde Sosyal Bilgiler Öğretmeni olarak görevine devam etmektedir.